

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DİN PSİKOLOJİSİ BİLİM DALI

**BOSNALI GENÇLERDE DİN VE MUTLULUK İLİŞKİSİ
ÜZERİNE ARAŞTIRMA**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Armin JASAREVİC

BURSA - 2014

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DİN PSİKOLOJİSİ BİLİM DALI

**BOSNALI GENÇLERDE DİN VE MUTLULUK İLİŞKİSİ
ÜZERİNE ARAŞTIRMA**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Armin JASAREVİC

Danışman:

Doç. Dr. İbrahim GÜRSES

BURSA – 2014

TEZ ONAY SAYFASI

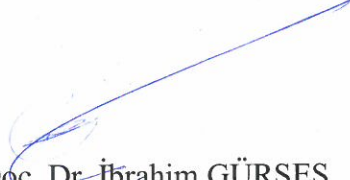
T. C.

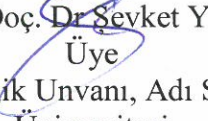
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Felsefe ve Din Bilimler Anabilim/Anasanat Dalı, Din Psikolojisi Bilim Dalı'nda
701221034 numaralı Armin JASAREVİC'nin hazırladığı "Bosnalı Gençlerde Din ve
Mutluluk İlişkisi Üzerine Araştırma" konulu Yüksek Lisans ile ilgili tez savunma sınavı,
01.10.2014 günü ..10:00 - 15:30...saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan
cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının ..başarılı.....
(başarılı/başarısız) olduğunaoybirliği..... (oybirliği/oy çokluğu) ile karar
verilmiştir.

Prof. Dr. Hayati HÖKELEKLİ
Üye (Sınav Komisyonu Başkanı)
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Doç. Dr. İbrahim GÜRSES
Üye (Tez Danışmanı)
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Şevket Yıldız
Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Prof. Dr. Vejdi BİLGİN
(Yedek Üye)
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. İlhami Oruçoğlu
(Yedek Üye)
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

01./10./2014

ÖZET

Yazar adı ve soyadı	: Armin Jasarevic
Üniversite	: Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı
Bilim Dalı	: Din Psikolojisi Bilim Dalı
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans
Sayfa Sayısı	: xi + 86
Mezuniyet Tarihi	:
Tez Danışmanı	: Doç. Dr. İbrahim Gürses

BOSNALI GENÇLERDE DİN VE MUTLULUK İLİŞKİSİ ÜZERİNE ARAŞTIRMA

Mutluluk ve din ilişkisi son dönemlerde psikolojinin en fazla ilgilendiği konular arasında görülmektedir. İnsan tarih boyunca mutluluk yolları aramış, mutlu olmak arzusu içerisinde olmuştur. Din de aynı şekilde insanlık tarihiyle beraber var olan, insanlara hem bu dünyada hem de ahirette mutluluğu kazandırmaya çalışmaktadır. Bu sebeple mutluluğu her zaman arayan insan için dinin katkısının büyük olduğunu söylemek yanlış olamaz.

Bu çalışma teorik ve ampirik olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde teorik çerçevesinde araştırmanın temel kavramları, mutluluk ile din ilişkisi genel olarak ele alınmıştır. İkinci bölümde ise mülakat yöntemiyle Bosna Hersek'te yaşayan 50 ergen üzerinde yapılan bu çalışmada, onların dini tutumlarını, dini emirlerin yerine getirip getirilmemesinin mutlulukla ilişkisini inceledik.

Anahtar Sözcükler: Din, Mutluluk, Gençlik Din-Mutluluk İlişkisi

ABSTRACT

Name and Surname : Armin Jasarevic
University : Uludağ University
Institution : Social Science Institution
Field : Sciences of Philosophy and Religion
Branch : Psychology of Religion
Degree Awarded : Master
Page Number : xi + 86
Degree Date :
Supervisor : Doç. Dr. İbrahim Gürses

A STUDY ON RELATIONSHIP BETWEEN RELIGION AND HAPPINESS IN BOSNIAN ADOLESCENTS

Recently, happiness and religion are the most intriguing topics in the field of Psychology. Through history people sought happiness, and they always have been in the desire for it. Religion also starts with history of mankind and it is a phenomenon of trying to gain happiness in both worlds, current and after life. Therefore, we will not be mistaken if we state that religion is very beneficial for human being and its existence.

This study consists of two parts; theoretical and empirical. Firstly, the theoretical part of this research will be able to read about analysis of basic concepts, and generally relationship between religion and happiness. In the second part of this research, a questionnaire was given to 50 Bosnian adolescents, and after collecting their answers, relationship between their religious attitudes have been analyzed, and relation between religious orders and happiness.

Key Word: Religion, Happiness, Adolescence, Religion-Happiness Relationship

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
TABLolar LİSTESİ	viii
KISALTMALAR.....	ix
ÖNSÖZ	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1. DİN	6
2. MUTLULUK	8
2.1 Mutluluğun Felsefi Boyutu.....	10
2.2 Psikolojide Mutluluk	13
2.2.1. Hedonik İyilik Olarak Mutluluk	14
2.2.2. Eudamonik İyilik Olarak Mutluluk	15
2.2.3. Mutluluk Üzerinde İki Bakış	17
3. ERGENLİK DÖNEMİ.....	18
3.1. Ergenliğin Aşamaları	19
3.1.1. Ön Ergenlik Dönemi.....	19
3.1.2. Orta Ergenlik Dönemi	20
3.1.3. Son Ergenlik Dönemi veya Gençlik	21
3.1.4. Ergenlik Döneminin Temel Gelişim Görevleri	22
3.2. Ergenlikte Gelişim.....	23
3.2.1. Bedensel ve Cinsel Gelişim.....	23
3.2.2. Bilişsel Gelişim	24
3.2.3. Ahlakî Gelişim.....	26
3.2.4. Sosyal Gelişim.....	27
3.2.5. Kişilik Gelişimi	29

3.2.6. Duygu Gelişimi	29
3.2.7. Dini Gelişim	31
3.2.7.1. Dini Bilincin Uyanması ve Gelişmesi	31
3.2.7.2. Dinî Bunalım ve Şüphe	32
3.2.7.3. Dinî İnanç ve Tuturmların Netleşmesi	34
4. DİNDARLIK VE MUTLULUK.....	34
5. GÜNÜMÜZ PSİKOLOJİ YAKLAŞIMLARINDA İYİ OLMA HALİ VE MUTLULUK ÜZERİNE KISA BİR BAKIŞ	35
5.1. Psikanalitik Yaklaşım	35
5.2. Hümanist Yaklaşım	37
5.3. Bilişsel- Pozitif Yaklaşım.....	38
6. DINLERDE MUTLULUK	40
6.1. İslamda Mutluluk.....	40
6.2. Yahudilikte Mutluluk	41
6.3. Hıristiyanlıkta Mutluluk	41

İKİNCİ BÖLÜM

BOSNALI GENÇLERDE DİN VE MUTLULUK İLİŞKİSİ:

BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

1. ARAŞTIRMA MODELİ	43
1.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı	44
1.2. Araştırmanın Sınırlıkları.....	44
1.3. Araştırmanın Ana Hipotezi.....	44
1.3.1. Mülakat Formunun Genel Özellikleri.....	44
2. MÜLAKATA KATILAN KATILIMCILARIN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ	44
2.1. Cinsiyet Durumu	45
2.2. Yaş Durumu.....	45
2.3. Eğitim Durumu	46
2.4. Din Durumu.....	46
2.5. Ailenin Gelir Durumu.....	47
3. VARSAYIMLARLA İLGİLİ BULGULAR.....	47
3.1. Allah İnancıyla İlgili Bulgular.....	47
3.2. Kader İnancıyla İlgili Bulgular	50
3.3. Dindarlıkla İlgili Bulgular	55
3.4. Dinin Mutluluğun Artmasına Etkisi	57
3.5. Ahiret İnancıyla İlgili Bulgular	59
3.5.1. Cennet İnancıyla İlgili Bulgular	62
3.5.2. Cehennem İnancıyla İlgili Bulgular	63
3.6. İbadetlerle İlgili Bulgular	65
3.7. Dua İle İlgili Bulgular.....	69

3.8. Oruçla İlgili Bulgular	72
3.9. Mutlulukla İlgili Bulgular.....	74
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	76
KAYNAKÇA.....	80
EKLER	84
ÖZGEÇMİŞ	86

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1: Katılımcıların Cinsiyete Göre Dağılımı	45
Tablo 2: Katılımcıların Yaşa Göre Dağılımı.....	45
Tablo 3: Öğrenim Durumuna Göre Katılımcıların Dağılımı.....	46
Tablo 4: Dinlere Göre Katılımcıların Dağılımı	46
Tablo 5: Ailenin Gelir Durumuna Göre Katılımcıların Dağılımı.....	47
Tablo 6: Allah İnancına Göre Katılımcıların Dağılımı	48
Tablo 7: Kader İnancına Göre Katılımcıların Dağılımı.....	52
Tablo 8: Müslüman Katılımcıların Kader İnancına Göre Dağılımı	52
Tablo 9: Hıristiyan Katılımcıların Kader İnancına Göre Dağılımı.....	53
Tablo 10: Dindarlık Durumuna Göre Katılımcıların Dağılımı	55
Tablo 11: Dini Mutluluğun Artırmasında Önemli Olgu Olarak Gören Katılımcıların Dağılımı	57
Tablo 12: Ahiret İnancına Göre Katılımcıların Dağılımı.....	60
Tablo 13: Katılımcıların Cennet İnancına Göre Dağılımı.....	62
Tablo 14: Katılımcıların Cehennem İnancına Göre Dağılımı.....	64
Tablo 15: Namaz bulgularına göre Katılımcıların dağılımı.....	66
Tablo 16: Namaz Sonrası Yaşanılan Mutluluğa Göre Katılımcıların Dağılımı.....	68
Tablo 17: Dua Etme Sıklığına Göre Katılımcıların Dağılımı.....	69
Tablo 18: Dua Sonrası Yaşanılan Mutluluğa Göre Katılımcıların Dağılımı.....	71
Tablo 19: Oruç Tutan Katılımcıların Dağılımı	72
Tablo 20: Mülakata Katılan Mutluluk Durumuna Göre Katılımcıların Dağılımı	75

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
a.e.	Aynı eser
a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
a.g.tz.	Adı Geçen Tez
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
çev.	Çeviren
der.	Derleyen
DİA	Dİyanet İslam Ansiklopedisi
ed.	Editör
haz.	Hazırlayan
md.	Madde
nu.	Numara
p.	Page
S.	Sayı
s.	Sayfa
S.B.E	Sosyal Bilimler Enstitüsü
T.D.V	Türkiye Diyanet Vakfı
TDK	Türk Dili Kurumu
vd.	Ve diğerleri
vol.	Volume
Yay	Yayınevi

ÖNSÖZ

Din insanlık kadar eski ve insanların hayatlarında sürekli önemini korumuş, onların iç dünyasını etkileyen, hayatlarını anlamlandırmaya çalışan önemli bir olgudur. İşte bundan dolayı din bütün toplumlarda dikkat çeken olgu olmuştur. Sosyal bilimciler de dinin etkilerini araştırarak insan üzerindeki tesirlerini incelemişlerdir. Özellikle bu alanda yapılan araştırmalar her geçen gün artmakta ve ilerleme kaydetmektedir.

Din, insanların dünya ve ötesinde mutluluğa ulaşmasını amaçlamaktadır. Bunu göz önünde bulundurarak araştırmamızda din ve mutluluk konusunda bir durum tespiti yaparak ikisinin arasında ilişkinin var olup-olmadığını incelemeye çalıştık.

Araştırmamız kavramsal ve ampirik olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Kavramsal bölüm çerçevesinde araştırmamızın din, mutluluk, ergen anahtar kavramlarına ilişkin açıklamalar bulunmaktadır. Ampirik bölümünde ise mülakat tekniğiyle elde edilen bulgular ve yorumlar izah edilmiştir. Sonuç kısmında ise bulguların bir değerlendirmesi özet halinde sunulmuştur.

Bu araştırmanın planlanıp hazırlanmasında bana her zaman yardımcı olan ve yapıcı eleştirileri ile yol gösteren, her aşamasında kendisinden istifade ettiğim, faydalandığım ve derinden etkilediğim, her türlü fedakârlık yapan danışman hocam sayın Doç. Dr. İbrahim GÜRSES'e şükranlarımı arz etmek isterim. Ayrıca benim için değerli ve son derece engin görüşleriyle bana yön veren sayın Prof. Dr. Hayatı HÖKELEKLİ'ye de şükranlarımı sunuyorum. Mülakat uygulamasında bana yardımcı olan Zenica İslam Pedagojik Fakültesi'nde asistanlık yapan sayın Mensur VALJEVAC'a, Zenica Katolik Okul Lisesi'nin müdürü sayın Anto LEDİC'e, onun yardımcısına Dragan GAVRAN'a da teşekkür etmeyi borç bilirim.

Mülakata katılan tüm katılımcılara, tezin yazılmasında bana yardımlarını

esirgemeyen abim olarak gördüğüm Asan RİSTEMOV'a, Mustafa DEMİR'e, Ali Furkan MISIR'a ve adını zikretmediğim tüm arkadaşlarıma da teşekkürlerimi sunuyorum.

Araştırmanı her aşamasında beni her zaman destekleyen, her türlü zorluğa katlanan aileme, anneme, kardeşime ve eşim Mayda'ya da sonsuz şükranlarımı sunuyorum. Beni derinden etkileyen genç yaşta vefat eden babama dua ederek, Allaktan rahmet diliyorum, Rabbim merhum babamın tüm günahlarını affetsin, mekânı cennet olsun.

Armin JASAREVİC

BURSA/2014

GİRİŞ

İnsanlık tarihi kadar eski bir olgu olan din, insan hayatı ile iç içe ve hayatın tamamını kuşatan bir yapıya sahiptir. Çok boyutlu bir olgu olan dinin insan psikolojisi üzerindeki etkisi, özellikle son yılların önemli bir tartışma ve araştırma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum ise dinin birey hayatına etkileri konusuna dikkatleri çekmektedir. İnsanların hayatlarında önemli bir yeri işgal eden din günümüz psikoloji alanlarında önemli bir ilgi alanı olmaya devam etmektedir. 1960'lerden başlayarak günümüze kadar sürekli yayınlanan kitaplar, makaleler, dergiler bu iddianın en açık kanıtıdır.

Geçmişten günümüze üzerinde düşünülen, tartışılan ve ne olduğu hakkında farklı görüşler ileri sürülen bir konu da mutluluk konusudur. Olumlu bir psikolojik durumda olmayı ifade eden ve günümüz psikolojisinde iyi olma hali ile de eşanlamlı olarak kullanılan mutluluğun nasıl elde edileceği ve mutluluğa ulaştıran etkenler üzerinde yapılan çalışmalardan oluşan geniş bir literatürün ortaya çıktığı görülmektedir. 1980'li yıllarından sonra yeni bir bilim dalı olarak ortaya çıkan pozitif psikoloji mutlulukla yakından ilgilenmektedir.

Mutluluk bu dünyada yaşayan insanların en önemli ve nihai hedeflerinden biri gibi görünmektedir. Çünkü insanın amacı bu dünyada mutlu ve huzurlu bir hayat sürdürebilmektir. Onun için denilebilir ki insanlığın başlangıcından bu yana mutluluk hep istenen, hayal edilen bir hedef olmuştur. Fakat mutluluğu elde etmek için her insan farklı yollara başvurmaktadır.

Günümüzde en çok satan kitaplar listelerinin içerisinde "mutluluk" kelimesinin bulunduğu pek çok kitaba rastlanabiliriz. Hızlı bir şekilde artış gösteren ve insanların çokça tercih ettiği kişisel gelişim kitaplarının esas vaadi bireylere mutlu bir yaşam sunmaktır. İnsanların kendilerine hayatta nasıl mutlu olunabileceğine dair öneriler sunan ve yol gösteren kitaplara büyük bir ilgi göstermesi, mutluluk konusunun ne derece önemli

olduğunu göstermenin yanı sıra, günümüz bireyi tarafından açlığı fazlaca hissedilen bir durum olduğunu da ortaya koymaktadır.

Peki, bu derece önemli bir konuma sahip olan mutluluğun elde edilmesinde, bireyin tüm hayatını kuşatan dinin bir etkisi var mıdır? Psikologlar uzun bir süredir dini inançların mutluluk/iyi olma hali üzerindeki etkisi ile ilgilenmektedirler. Özellikle sağlık psikolojisi alanında, fiziksel sağlık ve ruh sağlığına etki eden faktörleri inceleyen araştırmacılar din ile psikolojik ve öznel iyi olma hali arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu tespit etmişlerdir. Tabî ki bu konuda yapılan araştırmaların büyük kısmının din psikolojisi alanında gerçekleştirildiğini de söylemek gerekmektedir. Din ve mutluluk ilişkisine dair ortaya çıkan geniş literatürün ABD başta olmak üzere Batılı ülkeler menşeli olduğu görülmektedir. Kuşkusuz bunda bir bilim olarak psikoloji ve din psikolojisi alanlarının menşenin ABD ve Avrupa devletleri olmasının payı vardır. Ancak Bosna’da psikoloji biliminin din gibi hayatın tamamını kuşatan bir olgunun birey psikolojisi üzerindeki etkilerini de konu edinen din psikolojisi alanı ile ilgilenmemesi ve bu bilimsel alanın daha yeni yeni teşekkül etmesinin, literatürün çoğunlukla Batı’da yapılan çalışmalardan müteşekkil olmasına yol açtığı da söylenebilir.

Bireyin psikolojik hayatında önemli bir yeri olan dinin, bireylerin en çok erişmek istedikleri olumlu ruh halini ifade eden mutluluk/iyi olma hali üzerindeki etkisini açığa çıkarmak, bu araştırmanın amacını teşkil etmektedir. Özellikle konu ile ilgili Bosna’da yapılmış yeterli çalışmanın olmayışı ve var olan çok sınırlı sayıdaki çalışmaların da farklı örneklem gruplarıyla yeniden ele alınarak zenginleştirilmek istenmesi de bu konuya yönelmesinin önemli gayelerindendir. Bütün bunları göz önüne bulundurarak bu araştırmamızda ergenlerin dini yaşantılarını, onları mutlu ve mutsuz eden etkenleri din psikolojisinin sınırları içerisinde araştırmaya çalıştık. Ayrıca din nasıl ve ne şekilde mutluluğa katkıda bulunduğunu da incelemeye çalıştık. Genelde dini inanç boyutu, özelde Allah inancı, kader inancı ve algısı, ahret inancı, cennet-cehennem inancı ile mutlulukla olan ilişkisini var olduğunu düşünülerek araştırmanın konusu olmuştur.

Yugoslavya ve kömünizmin çöküşüyle birlikte Bosna Hersek’te dinin canlanması sürecine şahit olmaktadır. Çünkü Tito’nun döneminde çok sıkıntılar çeken Müslümanlar genelde azınlık ve “öteki” grubunda kabul edilmekteydi. Onun için kendi ibadetlerini yerine getirmede büyük sıkıntılar yaşamakdaydılar. Fakat Yugoslavya’nın dağılmasıyla

birlikte yalnız Bosna Hersek'te değil neredeyse bütün Balkanlarda yoğun bir dinî canlanma kendini göstermeye başlamıştır. Bunu Sırbistan, Hırvatistan, Kosova ve diğer ülkelerde din alanında yapılan araştırmalardan da görmekteyiz. Bu iddianın Bosna Hersek için de geçerli olduğunu düşünüyoruz. Savaş öncesi Müslüman dini kimliklerde ciddi bir zedeleme yaşandığı gözlenen bir durumdur. Fakat savaş sonrasında özellikle Boşnaklar arasında dine dönüş olarak adlandırabileceğimiz bir dönem yaşanmış ve bunun sonucunda halkın büyük çoğunluğu kendilerini dindar ve Müslüman olarak tanımlamaya başlamışlardır. Özellikle günümüzde gençler arasında din önemli bir yer almaya başlamıştır. Bütün bu hususlar din psikolojisi için önemli araştırma konuları olup bu alanda son derece eksik olan araştırmaları gerçekleştirmek sureti ile memleketimize ve bilim dünyasına katkı sağlayacağımızı umuyoruz.

Hem kişisel gelişim kitaplarında üzerine çok durulan ancak nadiren din ile ilişkilendirilen mutluluk konusunun ilgi çeken bir konu olması, hemde din ve mutluluk ilişkisinin tezahürlerini kendi ülke insanımda görmek istemem beni bu konu üzerine çalışmaya sevk eden Saikler arasında yer almaktadır.

Her türlü bilimsel araştırmada hedeflendiği gibi çalışmamız da alanımıza bir katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Konu ile ilgili çalışmaların neredeyse memleketimizde hiç bulunmaması, literatüre katkıda bulunabileceğimi düşündürdüğü için din ve mutluluk konusuna yönelmemde etkili bir faktör olmuştur. Bu araştırmanın amacı Bosna Hersek'te yaşayan gençlerin din ve mutluluk ilişkisini incelemektir. Bunun yanı sıra araştırmamız gençlerin din ile ilgili tutumlarını, dini yönelimlerinin mutlulukla ilişkisinin var olup olmadığını görmeyi de amaçlamaktadır.

Ülkemizde (Bosna Hersek'te) din psikolojisi alanı bulunmamakla beraber psikoloji başlığı altında din psikolojisinin ihtiva ettiği araştırmalar özellikle savaş yıllarından sonra ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu çalışmalar genellikle din psikolojisi alanında tahsilini görmeyen kişiler tarafından kaleme alınmaktadır. Din psikolojisiye ait çalışmaları genellikle psikolog, psikiyatrist veya teologlar tarafından yazılmaktadır. Bu çalışmaların önemli olanlarından bazılarına değinelim. İzet Pajević'in Namaz ve Ruh Sağlığı, Dinin Ruh Sağlığı Üzerindeki Etkisi, Ergenlik Döneminde Strese Karşı Dinsel Ahlaki Normlarının Önemi, Ruh Sağlığının Korunmasında Camilerinin Rölü, Ergenlik Döneminde Ruh Sağlığı Üzerinde Dini İnançların Etkisi ve Savaş Psikolojisi üzerinde çalışmaları bulunmaktadır.

Elharun Selimovic genellikle İslam psikolojisi altında eserler yazıp “Ruh Hakkında”, “İslam Psikolojisi”, “Namaz Psikolojisi” çalışmaları bulunmaktadır. Edin Tule’nın “Kur’anla Stres Tedavisi” ve “Zihinsel Parkur” adlı çalışmalarını örnek olarak gösterebiliriz.

Ülkemizde bu alanda ilk eser olması açısından araştırmamızın önemli olduğu kanısındayız. Çalışmamızın konuyla ilgili yapılacak olan diğer araştırmalar için faydalı olmasını temenni ediyoruz.

BİRİNCİ BÖLÜM
KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1. DİN

Arapça kökenli bir kelime olan din çok geniş bir anlama sahiptir. Sözlükte itaat, ceza, ibadet, tutulan ve gidilen yol gibi değişik anlamlara gelmektedir. Kavram olarak inanmayı, bir yaratıcıya itaat ve ibadet etmeyi, ahlaki davranışları, iyilikleri, toplumsal düzeni, doğru yolda ilerlemeyi ifade etmektedir.¹ Din kelimesinin Latince'deki karşılığı 'religio' Tanrı'ya saygı ve korku ile bağlanma anlamını taşımaktadır.²

Bilindiği gibi dinin değişik özellikleri vurgulanarak sosyal bilimcilerin hemen hemen hepsi ilgili alanlarına göre farklı tanımlamalar yapmıştır. Bu nedenle din kavramı söz konusu olduğunda akademik çevrelerin üzerinde uzlaştıkları ortak bir tanım yoktur. Çünkü yukarıda da belirtildiği gibi bütün bilim adamları kendi perspektiflerine ve amaçlarına göre farklı tanımlar ortaya koymuşlardır.

Dinî terminoloji açısından İslam bilginleri de din kavramını açıklamaya çalışmışlardır. Farklı tanımlar ortaya atılmasına rağmen hepsinin ortak noktası vardır. Râgıb el İsfahani'ye göre din, Yüce Allah'ın kullarının faydasına kendi vasıtası ile hakka ulaşmaları için peygamberleri aracılığıyla gönderdiği teşri'lerdir.³ Muhammed Hamidullah'a göre dinin sözlük anlamı "teslimiyet"dir. Yani bireye veya kollektif tutum itibariyle ilahi iradeye tabi olmak demektir.⁴ Seyyid Şerif Cürcani dini, akıl sahiplerini peygamberin bildirdiği gerçekleri benimsemeye çağıran ilahi kanun⁵ olarak tanımlamaktadır. Başka bir tanıma göre ise; din Allah'tan gelen, peygamberler aracılığı ile tebliğ edilen, insanları kendi istekleri ile hayır olan şeylere, bu vesile ile dünya ve ahiret saadetine götüren, içerisinde iman, ibadet ve hayatla ilgili bütün hükümlerin olduğu insanüstü bir sistem olarak tarif edilmektedir.⁶ Ahmet Hamdi Akseki ise dini, Allah tarafından belirlenmiş, insana mutluluk yollarını gösteren, yaratılışındaki gaye ve hedefi, Allah'a ne şekilde ibadet yapılacağını gösteren bir kanun⁷ olarak tanımlamaktadır. Seyyid Hüseyin Nasr'a göre din, insanı gerçeğe bağlayan şeydir. Her din esas itibariyle doktrin ve

¹ Hüseyin Kerim, Ece, **İslam'ın Temel Kavramları**, Beyan Yay., İstanbul 2013, s. 136

² Hüseyin Peker, **Din Psikolojisi**, Camlıca Yay, İstanbul 2003, s. 29

³ Ragıb İsfahani, **el-Müfredal Garibi'l-Kur'an**, Kahire, 1381/1961, s. 174

⁴ Mehmet Bayyigit, **Gençlik ve Din**, Erman Ofset Matbaa, İstanbul 2002, s. 31

⁵ Günay Tümer, "Din" Maddesi, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C.9,T.D.V Yay., Ankara 2013, s. 314

⁶ Ece, a.g.e, s. 139

⁷ Ahmed Hamdi Akseki, **İslam Dini**, DİB. Yay., Ankara, 1970, s. 7

metot olmak üzere iki unsuru içermektedir. Doktrin olarak din, mutlak olanı nisbî olandan ayıran, ikinci olarak da hakikat üzerine düşünmeye, mutlak olana bağlanmaya, insan varlığının gaye ve anlamına uygun biçimde Allah'ın iradesine göre yaşamaya elverişli bir metottur.⁸ Kısacası İslam'a göre din, insan ile Yaratıcı arasındaki ilişkiyi düzenleyen bir yoldur.

Bütün dinleri içine alabilecek bir tanımı ancak din kavramının sınırları kesin bir şekilde belirlendikten sonra yapılabilir. Kapsamlı bir tarif için öncelikli olarak şahsî tecrübe yoluyla elde edilmiş olan dindarlık kavramını tahlil etmek ve elde edilen sonucu dinî gerçeklerle karşılaştırmak gerekir. Batılı bilim adamları da dinin birbirinden farklı tarifini yapmışlardır. Aşağıda bu tanımlardan bazılarına yer verilecektir.

William James dini, insanların ilahi olarak inandıkları varlıklarla, huzurunda buldukları düşündükleri sürece, tek başlarına edindikleri tecrübeler, faaliyetler ve duygular şeklinde tanımlamaktadır.⁹ Bu tanıma göre din yalnız özel zamanlarda Tanrı ile ilişkiyi ifade eder.

Paul Tiliche'ye göre ise din, hususî özneler, semboller ya da kavramlarda ifade edilen soyut bir ideayı ifade eden manevi varlıkla ilişkiye yönelik "nihai bir ilgidir".¹⁰

Emille Durkheim ise dinin sosyal boyutuna vurgu yapar. Dinin kaynağını toplum olarak görmekle birlikte, inançlarla kutsal şeylere ilişkin uygulamaları birleştirerek toplumdaki farklı sosyal sınıfların ahlakî ve içtimaî yönelimlerini gösteren sosyal bir sistem olarak tanımlamaktadır.¹¹

Peter Berger'e göre insan dengesizdir. Kendi içinde huzurlu değildir, fakat kendini aktif halde ifade etmede kendisiyle uzlaşma sağlar. Beşeri varoluş insan ile bedeni ve dünyası arasında durmadan bir denge kurma faaliyeti gösterir. İşte beşerî varoluşun içerisinde din, kendisini anlamlı bir şekilde ortaya koyar. Din, kutsal bir kozmosun kurulduğu insanî bir girişimdir. Din, kutsal bir üslup içinde kozmikleştirilmektedir. Buradaki kutsaldan kasıt insanın dışında fakat yine onunla ilişki halinde olan esrareniz ve

⁸ Tümer, a.g.md., DİA, C. 9, s. 314

⁹ William James, **The Varieties of Religious Experience**, A.B.D, Bibilozabar 2007, p. 31-32

¹⁰ Paul Tilich, **Ahlak ve Ötesi**, çev. Aliye Çınar, Elis Yay., Ankara 2006, s. 22

¹¹ William E. Paden, **Kutsalın Yorumu**, çev., Abdurrahman Kurt, Sentez Yay., İstanbul 2008, s. 55

korkutucu bir güç hassasıdır. Yani din, hem içsel hem de dışsaldır. Bu bakımdan din insanın dünya kurma girişiminde stratejik bir rol oynamıştır. Böylece din, evrenin tamamını insan açısından manidar bir varlık olarak kavramının cüretkâr bir girişimi olarak değerlendirmektedir.¹²

Genel olarak bakıldığında dinin objektif ve subjektif olmak üzere iki yönlü bir olgu olduğu kabul edilmektedir.¹³ Subjektif yön özel olan, bireyin davranışına yön veren duygusal yönüdür. Bu tanıma göre din bütünüyle öznelidir. Objektif yönü ise toplumsal olanıdır. Dinin objektif ve subjektif yönlerini ele alındığında kişinin özel ve toplumsal hayatında dinî inançların ve tutumların önemli bir yeri vardır. Bunların önemini Fromm şöyle değerlendirmektedir. Ona göre bir şeyin önemli olması için kişilere yön verebilmeli, insanların düşünce sistemlerini geliştirmeli ve kendine özgü güçlerin gelişmesine yol açmalıdır. Eğer din bütün bunları yapabiliyorsa yani kişilerin doğru yönde davranış göstermesine yol açabiliyorsa bir sürü doktrin ve ideoloji yığımindan daha faydalıdır ve dini insan türünün bir özelliği olarak kabul etmektedir.¹⁴

Yukarıdaki tanımlardan da anlaşılacağı üzere din bireyin istek ve arzularını dikkate almakla beraber toplumsal yönünü de ön planda tutarak hem dünya, hem de ahiret mutluluğu hedeflediği söylenilebilir.¹⁵ İslam dünyasında yapılan tanımlar birbirinden farklı olmasına rağmen temelde aynıdır. Zira bütün İslam âlimlerine göre din Yaratıcı ile insan arasındaki ilişkiyi düzenleyen yoldur. Batı dünyasında ise yapılan din tanımları birbirinden çok farklıdır. Her batılı bilim adamı kendi alanına göre tanım yapmıştır. Bundan dolayı din kavramı hakkında bugüne kadar görüş birliği içinde olamadılar, gelecekte de bunun mümkün olabileceği söylenemez. Çünkü din olgusunu subjektif alana indirgeyerek onu açıklamaya çalışmaktadırlar.

2. MUTLULUK

Mutluluk insanlık tarihinin başlangıcından bu yana en önemli hatta nihai hedef

¹² Peter Berger, **Kutsal Şemsiye**, çev., Ali Coşkun, Rağbet Yay., İstanbul 2005, s. 64-67

¹³ Djuro Susnic, **Znati i Verovati**, Stvarnost, Zagreb 1998, s. 34-74

¹⁴ Erich Fromm, **Sahip Olmak ya da Olmak**, çev., Aydın Arıtan, Arıtan Yay., İstanbul 2003, s. 81-82, Erich Fromm, **İmati ili Biti**, çev., Gvozden Flego, İzvor, Zagreb 2004, s. 94

¹⁵ Mehmet Kasım Özgen, **Farabi'de Mutluluk ve Ahlak İlişkisi**, İnsan Yay., İstanbul 1997, s. 53-55, 59-60

olarak kabul edilmektedir. Yani mutluluk evrensel biçimde tüm insanların yaşam amacı olarak kabul edilmektedir. Şimdiye kadar bu nihai hedefe ulaşabilmek için mutluluğun ne olduğu ve nasıl elde edileceği hakkında sorular sorularak her toplum farklı arayışlar içerisine girmiştir.

Mutluluğun İngilizce'deki karşılığı "happiness" sözcüğüdür. Happiness kelimesi, pozitif veya hoş duygularla memnuniyetten yoğun sevince kadar iyi olmayı karakterize eden zihinsel veya duygusal bir durumu ifade etmektedir.¹⁶ Buna göre "happiness" insanın duygusal anlamda yaşamış olduğu yoğun bir haz halidir.

Arap dilinde "sa'ide" kökünden türetilen saadet kelimesi mutlu olmak, memnun olmak, kuvvetli ve uğurlu olmak gibi manalara gelmektedir.¹⁷

Türk Dil Kurumu sözlüğünde mutluluk kelimesi bütün özlemlere eksiksiz ve sürekli olarak ulaşılmaktan duyulan kıvanç durumu, olgunluk, saadet, bahtiyarlık şeklinde tanımlamaktadır.¹⁸

Mutluluğun değişen yönleri ve mahiyeti vurgulanarak çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. İnsanın her zaman amaçlamış olduğu saadet “iyiliği elde etme, mutlu olma, huzurlu bir hayat ve yaşamdan zevk alma” olarak değerlendirenler olmuştur.¹⁹ Murat Yıldız mutluluğu ilahi yardımla gerçekleşen huzurlu bir ruh hali olarak tanımlamaktadır.²⁰ Ona göre mutluluk olumlu ilahi ilişkinin sonucunda ortaya çıkan bir durumdur. Bu iki tanımdan anlaşılacağı üzere mutlulukla hedeflenen huzur olarak değerlendirilebilir.

Ahmet Cevizci mutluluğu, insan eylemlerinin ve çabalarının nihaî ve en yüksek amacı olan hal, yaşamdaki en yüksek değer ya da hedefe ulaşma durumu, acının yokluğu ya da haz hali, bütün bir insan varlığının uyumlu olması durumu, insanın kendi potansiyel güçlerini gerçekleştirmesinin, vazifelerini yapmasının erdemli oluşunun, doğa yasalarına

¹⁶ <http://en.wikipedia.org/wiki/Happiness>

¹⁷ Nurko Karaman, **Arapsko-Bosanski Riječnik za Djake i Studente**, Bemust, Sarajevo 1997, s. 143

¹⁸ İsmet Parlatır vd., **Türk Dil Kurumu Sözlüğü**, 9 b., Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara 1998, s. 1597

¹⁹ Mahmut Rıza, Kademoğlu, “Saadet” maddesi, **Şamil İslam Ansiklopedisi**, 5 C., Şamil Yay., İstanbul 1992, s. 297

²⁰ Murat Yıldız, **Kur'anda Mutluluk**, Ankara Üniversitesi, S.B.E, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı (Yayınlanamamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1997, s. 4

uygun yaşamasının, kendi hayatını özgürce belirlemesinin sonucu olan yetkinlik hali olarak tarif etmektedir.²¹

Bedia Akarsu ise mutluluğu insanın kendisine en yüksek erek olarak koyduğu değer olarak ifade etmektedir.²² Bu tanımlamaların vurguladığı ortak nokta ise, mutluluğun en yüksek ve nihai derecede ulaşılması gereken bir değer olduğudur.

Yukarıda yer alan farklı tanımlardan anlaşılacağı üzere, mutluluk çok boyutlu bir olgudur. Bazılar, psikolojik halleri dikkate alarak, bazıları da fizyolojik yönlerine vurgu yaparak mutluluğu tanımlamışlardır. Bunun sonucunda değişik tanımlar ortaya çıkmıştır.

2.1 Mutluluğun Felsefi Boyutu

Psikolojinin önemli konularından biri olan mutluluk aynı zamanda felsefenin de mühim konulardan birini teşkil etmektedir. Bilindiği gibi Antikçağ'dan bu yana filozoflar arasında yaşam nedir ve mutluluğa nasıl erişilebileceği hakkında tartışmalar var olagelmıştır.

Mutluluk kavramını değişik açılardan ele alan felsefi akımlara bakıldığında genellikle bu kavramın hazzı, faydacı ve akılcı anlayışlar çerçevesinde tartışıldığı söylenebilir.²³ Aşağıda bu yaklaşımlar hakkında kısa bilgileri verilecektir.

Hedonizm- Hazcılık (Yunanca hedeone; hazzcılık) hazzı en yüksek iyi olarak gören öğretisi şeklinde tanınmlanabilir. Hedonist filozoflara göre insanın kendisi mutluluğun kaynağıdır.²⁴ Buna göre insanın tattığı her haz ve elde ettiği her şey mutluluğu oluşturur.²⁵ Bu felsefe geleneğinin ilk kuramcısı Sokrates'in öğrencisi ve Kirene okulunun kurucusu Aristippostur. Ona göre her davranışın nedeni mutlu olmak isteğinden kaynaklanmaktadır. Haz insanı insan yapan en önemli duygu olduğu için yaşamın gereğidir.²⁶ En yüksek haz ise sürekli olandır ve bu haza ancak bilgelikle ulaşmak mümkündür. Aristippos hazzın bedensel tarafına önem verirken, Epiküros hazzcılığın tinsel tarafına vurgu yapmakta

²¹ Ahmet Cevizci, **Felsefe Sözlüğü**, Paradigma Yay., İstanbul 2010, s. 1130

²² Bedia Akarsu, **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, TDK Yay., Ankara 1975, s. 122

²³ Ingrid Brdar, **Zivotni Ciljevi i Dobrobit**, Filozofski Fakultet, izdanje 4-5, Drustvena istrazivanja; Casopis za opca i drustvena pitanja, Rijeka 2006, s. 671-691

²⁴ Sime Anic, Nikola Klaic, Zelimir Domovic, **Rjecnik Stranih Rijeci**, Sani-Plus, Zagreb 2002, s. 526

²⁵ Bedia Akarsu, **Mutluluk Ahlakı**, İnkilap Kitapevi, İstanbul 1998, s. 23

²⁶ Milan Uzelac, **İstorija Filozofije Od Dekarta Do Eugena Finka**, Triton, Vrsac 2003, s. 65-66

mutluluk ile hazzı özdeşleştirerek mutluluğun kaynağını maddi hazlarda değil de zihni hazlarda olduğunu kaydetmektedir.²⁷

Ütilitarizm- Yararcılık (Yunanca utilis; fayda, yarar) ister bireysel, ister toplumsal olsun insan faaliyetlerinin temel amacı faydacılık ve saadet olduğunu savunan etik bir görüştür. Ütilitarizmin kurucusu Jeremy Bentham kabul edilmekle beraber, ütilitarizmin kökenlerini Antik Yunan filozoflarına kadar dayandırmanın mümkün olduğu söylenilebilir.²⁸ Bentham “*Ahlak ve Yaşama İlkelerine Bir Giriş*” adlı yapıtında yararlılığı en büyük mutluluk ilkesi olarak, eş deyişle “en büyük sayının en büyük mutluluğu” başarmak için bir araç olarak ele almaktadır. Ona göre evrensel mutluluk ortak yarardır.²⁹ Yararlılığı herhangi bir nesnede ona yarar, üstünlük, haz, iyilik ya da mutluluk üretme eğilimini veren özellik olarak tanımlamaktadır. Bu birbirine benzeyen terimler ya bireylere ya da topluma uygulanabilir.³⁰ Ona göre doğru davranışın gerçek ölçüsü haz ve acıdan kaçınmadır. Zira haz alan herhangi bir kişi onu arzular ve onun iyi olduğunu kabul eder. O niceliksel hazcılık üzerinde hazların yalnızca tek tür (fiziksel ya da tinsel) olduklarını söyleyerek aralarındaki ayrımını haz matematiği tarafından yapılmasının mümkün olabileceğini kaydetmektedir.

John Stuart Mill, Bentham’dan etkilenecek yararcılığın düşüncesine önemli katkılarda bulunmuştur. Mill, hazcılığı “*Yararcılık*” adlı eserinde Bentham’ın hazcılık anlayışından farklı bir şekilde yorumlamıştır. Bentham niceliksel hazcılık üzerine vurgu yaparken, bunların ayrımını haz matematiği tarafından yapılabileceğini söylemiştir.³¹ Fakat Mill, hazların miktarda olduğu gibi türde de ayrıldıklarını ileri sürer ve hazlar arasındaki nitel ayrımların yüksek nitelikteki hazların küçük miktarlarını, düşük nitelikli hazların büyük miktarlardan daha değerli kılabildiklerini kaydetmektedir. Mill’in törel nitel hazcılık kuramı Bentham’ın nicel hazcılığı ile zıtlık içindedir. Bentham mutlu bir domuz olmayı sefillik içindeki bir insan olmaya tercih eder, zira domuz fiziksel haz alabilmektedir. Mill ise insan olmayı doyumlu bir domuz olmaya tercih eder. Mill’e göre yalnızca insan olmakta niteliksel bir haz vardır ki bu, daha aşağı varlıklar tarafından yaşanan tüm hazları

²⁷ Akarsu, a.g.e s. 23

²⁸ Anic vd., a.g.e, s.1453

²⁹ William S. Sahakian, **Felsefe Tarihi**, çev. Aziz Yardımlı, İdea Yay., İstanbul 1990, s. 214

³⁰ A.g.e, s. 214

³¹ Cevizci, a.g.e, s. 886-887

aşmaktadır.³²

Eudaimonizm-Mutçuluk (Yunanca eu-daimon= iyi bir daimon'u olan; daimon; insanın yaşamını kuşatan, insanın yaşantılarını içine sokan güç) insan eylemlerinin son ereği olarak mutluluğu gören anlayış şeklinde tanımlanabilir.³³ İnsan davranışlarının nihaî amacı olarak mutlu olmayı gören, etik uğraşı mutluluk çabasından ibaret sayan, erdemle mutluluğu aynı kabul eden ve insan davranışlarının mutluluk isteğiyle şekillendiğini benimseyen akımdır.³⁴

Demokritos eudaimonizmin kurucusu olarak sayılabilir. Ona göre mutluluğu elde etmek isteyen, faydasına olup olamayacağını bilmelidir. Kişi bunun ölçüsünü haz ve acı duygularında hissedebilir. Fakat izafî açıdan iyi olanla, mutlak açıdan iyi olanı tefrik etmeyi de bilmelidir.³⁵ İzafî açıdan iyi olanlar maddi - duygusal coşkular, güzellik, ün ve zenginlik gibi şeyler olup, mutlak iyi ise, ruhun iyi bir halde olmasıdır. Ruh böyle bir halde olunca, kişi yalnız iyi olandan sevinç duymaktadır. Mutluluğu elde etmek için yapılması gereken ruh sakinliği sağlamak, bunun için de her türlü sarsıcı arzulardan sakınılması gerekir. Demokritos bu hale en iyi bilgelikle ulaşılacağı kanısındadır.³⁶

Aristo mutluluğu ahlâka bağlar. Akla uygun davranışlar da ahlâkî davranışlardır. Aklın hükümleri insana erdem yollarını gösterir. Erdem ise yalnız akla uygun hareket ve düşünceye dayanmaktadır.³⁷

Sokrates'e göre mutlu olmak erdemli olmak demektir. O, erdemi bilgi ile özdeşleştirir. Bilgi insanı iyi eyleme götürmektedir. Bilgiden kaynaklanan iyi, insana mutluluk ve ruha sağlıklı bir yaşam kazandırır.³⁸

Stoacılar göre ise en yüksek iyi, erdemdir. Mutluluk erdem bir sonucudur. Yani erdem, mutluluğun şartıdır. Erdem ise yalnız iyide bulunur. Stoacılar ayrıca yalnız erdemi mutluluk kaynağı olarak kabul ederler. Haz, mal, şeref gibi mutluluk olarak görülen her

32 A.g.e s. 896

33 Anic, Klaic, a.g.e. s. 411

34 A.g.e s. 411

35 Macit Gökberk, **Felsefe Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2008, s. 37

36 A.g.e, s.38

37 İbrahim Agah Çubukçu, **İslamda Ahlak ve Mutluluk Felsefesi**, DİB Yay., Ankara 1990, s. 35

38 Sahakian, a.g.e, s. 32

şeye ilgisiz kalınması gerektiğini söylerler. Çünkü bunlar mutluluğu sağlayamazlar, mutluluğu ancak erdem sağlayabilir.³⁹

Platon'a göre en yüksek iyi mutluluktur, mutluluğun yolu ise erdemden geçmektedir. Erdem insanın ruhunu mutlu yapar. Mutluluk da doğruluk ve adaletten doğar.⁴⁰

Görüldüğü gibi filozoflar mutluluk diye bir şeyin varlığını kabul ederek onun ne olduğu, nasıl elde edileceği, insanın hangi davranışlarında gerçekleşeceği gibi konularda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.⁴¹

Yukarıda kısa bir şekilde özetlenen felsefi öğretiler, mutluluk kavramına yüklenen farklı anlamlardan kaynaklanmaktadır. Her filozof mutluluğun değişik yönlerini ele alıp, elde edilmesi konusunda farklı görüş ortaya koymuştur. Hazcı anlayışa sahip olan filozoflardan bir kısmı bedensel hazları insanın mutluluk kaynağı olarak görürken, bir kısmı da tinsel hazları insanın mutluluk kaynağı olarak kabul ederler. Yararcı anlayışa sahip filozoflar ise bir davranışın yani hareketin iyi ya da kötü olarak kabul edilebilmesi için yararlı olup olmadığının araştırılması gerektiği fikrini savunmuşlardır. Akılcı görüşü savunan filozoflar, akli ön planda tutarak mutluluğun ancak akılla bilinebileceğini ve kaynağı olarak erdemi görürler.

2.2 Psikolojide Mutluluk

Mutluluk insan doğasının temel arayışlarından biri olarak tarih boyunca olduğu gibi bugün de önemini korumaktadır. Bundan dolayı insanlık tarihine bakıldığında zaman mutluluk üzerine düşünülmüş, mutluluk kavramı sorgulanarak insanlar mutlu olmanın yollarını aramışlardır. Binaenaleyh yukarıda filozofların mutluluk konusundaki değişik görüş ve fikirleri hakkında bilgi verilmiştir.

1980'li yıllarda pozitif psikolojinin gelişmesiyle birlikte insanın yeteneklerini ön planda tutan, dolu ve mutlu yaşama önem veren çeşitli psikoloji dalları ortaya çıkmıştır.

Genel olarak mutlulukla ilgili araştırmalara bakıldığında çalışmalar iki yönde

39 Hasan Hüseyin Bircan, **İslam Felsefesinde Mutluluk**, İz Yay., İstanbul 2001, s. 27

40 A.g.e, s. 25-26

41 A.g.e s. 53

ilerlemektedir. Birincisi mutluluğu haza dayalı hedonizm olarak ele alırken, ikincisi ise insan kaynaklarının gerçekleşmesini temsil eden eudemonik iyilik olarak görmektedir.⁴²

2.2.1. Hedonik İyilik Olarak Mutluluk

Hedonizm insanın en yüksek değerleri haz ve tatmini kabul eden, gayeleri acıdan kurtulma ve zevk peşinde koşma olduğunu savunan anlayıştır. Mümkün olabildiğince acıdan kaçma ve haza yöneliş önemli manevi dinamikleri sayılabilir.⁴³ Böyle bir bakış açısının temsilcisi Dayner'dir.⁴⁴ Kendisi, öznel iyi olma kavramını mutluluğun eşanlamlısı olarak kullanmaktadır.

İşlevsel tanımda öznel iyi olma hali, olumlu deneyimlerin ve yaşam seviyesinin yüksek, yan etkilerin seviyesi ise düşük olan bir durum şeklinde tanımlanmaktadır.⁴⁵

Fakat Deyner, öznel iyi olma halini bireyin hayatının bilişsel ve duygusal değerlendirme olarak tanımlamaktadır. Yaşam memnuniyetini ihmal etmektedir, çünkü ona göre bu hedonist bir kavram değildir.⁴⁶

Mutluluğu bu açıdan ele alan psikologlara göre mutluluğun nesnel ölçütleri güvenli değil, zira kişi mutluluğun ne olduğunu veya mutlu olmak için gerekenler hakkında kendi görüşünü değiştirebilir. Kısacası insanların mutluluk hakkında farklı görüşleri vardır. Çünkü her insan mutluluğu farklı şekilde algılar ve mutluluğu farklı şekillerde yorumlamaktadır. Demek ki tek bir mutluluk tanımından söz edilemez. Zira her insan mutluluğu farklı yaşamaktadır.

Daha önce de belirtildiği gibi hedonik yaklaşım çerçevesinde öznel iyi olma hali bireyin kendi hayatının bilişsel ve duygusal değerlendirmelerden oluşmaktadır. Aslında bireyin kendi hayatının bilişsel değerlendirmesi kendi yaşam memnuniyetini değerlendirmesi demektir. Beklenti, deneyim ve değerlerine göre insanlar hayatlarını farklı

42 Majda Rijavec, Dubravka Miljkovic, Ingrid Brdar, **Pozitivna Psihologija: Znanstveno İstrazivanje Ljudskih Snaga i Sreće**, İEP-D2, Zagreb 2008, s. 96

43 Dragan Krstic, **Psiholoski Recnik**, Savremena Administracija, Beograd 1996, s. 751

44 http://internal.psychology.illinois.edu/~ediener/Documents/Pavot-Diener_1993.pdf

45 Danijela Cerveni, **Sreća i Njeni Korelati**, Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski Fakultet, (Neobjavljeni Magistarski Rad) Novi Sad 2013, s. 7

46 A.g.e, s. 7

şekillerde anlamlandırırılar. Kişi bu etkenlerle hayatını karşılaştırır.⁴⁷ Beklenti, deneyim ve değerler subjektif olduğu için aynı zamanda öznel iyi olma halinin değerlendirilmesi de subjektiftir.

Öznel iyi olma halinin duyuşsal (affektif) değerlendirmesi olumlu ve olumsuz duygularının yanı sıra günlük yaşamla ilgili duyguları da içermektedir.⁴⁸ Duyuşsal bileşeni çoğu zaman pozitif ve negatif duygular arasındaki oran olarak ifade edilmektedir.⁴⁹ 1969 yılında Norman Brandbrn hoş olan ve hoş olmayan etkilerin bağımsız ve farklı değişkenlerden oluştuğunu ispatlamıştır. Ona göre pozitif duygulara ilişkin sorularla olumsuz duygular hakkındaki yanıtlar tahmin etmek mümkün değildir. Tahminler olumlu duyguların yoğunluğundan ziyade daha çok (olumlu duyguların) sıklığına dayanmaktadır. Ayrıca, yoğun pozitif duyguların çok nadir olarak ortaya çıktığını da kabul etmek gerekmektedir.⁵⁰

2.2.2. Eudamonik İyilik Olarak Mutluluk

Öznel iyi olma kavramı genellikle hedonist perspektife bağlıdır. Peki, o mutluluğu iyi temsil ediyor mu? Gibi bir takım sorular sorulabilir. Birçok psikolog böyle olduğunu kabul etmemekle birlikte öznel iyi olma halinin operasyonelleşmesinin sorunlu olduğunu düşünmektedirler. Onlara göre bu şekilde tanımlanan mutluluk, aktivite, kişisel büyüme ve gelişmeden çok zevke odaklıdır. Hatta Aristo da hedonik mutluluğa dikkat çekerek böyle bir mutluluğun kaba olduğunu ve gerçek mutluluğa yol açmayacağını belirtmiştir. Ryff öznel iyi olma halinin kavramsal çerçevesinin teorik temelleri yeterli olmadığını düşünmektedir. Dolayısıyla öznel iyi olma halinin temel bileşenleri ihmal edilmiştir.

Yukarıda da değinildiği gibi eudamoni kavramı iki kelimededen oluşmaktadır. *Eu* kelimesi “iyi” anlamına gelirken, *daimon* ise “ruh”, “mutluluk”, “kader” gibi manaları içermektedir. Demek ki daimon bireyin hayatında zevk (mutluluğu) getirecek potansiyelerinin gerçekleşmesi ile ilgilidir. Daimona yönelik bir yaşam sürdürülmeye

47 Rijavec ve diğ., a.g.e, s. 97

48 A.g.e, s. 98

49 David Watson, Anne Lee Watson, Auke Clark Tellegen, **Development and validation of brief measures of positive and negative affect: PANAS scales.** Journal of Personality and social Psychology, 54, 1988, s. 1063-1072.

50 Cerveni, a.g.e, s. 8

çalışıldığında eudamone ulaşılır. Bu bağlamda mutluluk sonuç veya son durum değil, ancak kendi daimonunu gerçekleştirme sürecidir.

Öznel iyi olma hali eudamoni kavramına benzemektedir. Carol Ryff mutluluğun yaklaşımlarını analiz ederken (örneğin; Maslow'un kendini gerçekleştirme kuramı, Rogerson'un kişilik gelişim kuramı, Jung'un bireyleşme süreci, Allport'un olgunluk kuramı) mutluluğun altı bileşenden oluştuğu sonucuna varmıştır. Bu altı bileşen de; Kendi kabullenme (self-acceptance), diğerleriyle olumlu ilişkiler, özerklik, ehliyet, hayatın anlamı ve kişisel gelişimden ibarettir.⁵¹ O aynı zamanda bu kavramları operasyonelleştirmiştir.

Kendi kabullenmede yüksek puan alan bireylerin kendilerine karşı olumlu bir tutumu vardır. Bu kişiler hem olumlu hem de olumsuz olmak üzere kendiliğin (kişiliğinin) tüm yönlerini kabul etmektedir. Bir taraftan böyle bir birey kendi geçmişiyle ilgili olumlu bir vizyona sahiptir. Diğer taraftan düşük puan alan birey, kendisinden memnun olmayan, kendi geçmişiyle ilgili hayal kırıklığına uğramış ve başka biri olmak isteyen kişidir. Diğerleriyle olumlu ilişkilerde yüksek puan alan birey insanlarla güven dolu, sıcak ve tatmin edici ilişkiler kurar, insanları mutlu etmeye çalışır, güçlü empati, sevgi, hassasiyet, sadakat ve samimiyet yaşamaktadır. Ayrıca kişilerarası ilişkilerde karşılıklılık kaygılarını da anlamaktadır. Öte yandan düşük puan alan birey diğer insanlarla olan ilişkileri az, duygularını ifade etmede zorluklar çeken, başkalarıyla ilişkilerde yalıtılmış, hayal kırıklığına uğramış ve başkalarıyla ilişkilerini sürdürebilmesi için uzlaşmaya istekli değildir.⁵²

Özerklik konusunda yüksek puan alanlar, yetenekli ve bağımsız olduklarına inanan, toplumsal baskılara direnebilen ve belirli bir tarzda davranan ve düşünen bireylerdir. Böyle kişiler kendilerini diğer kişilerin görüşlerine dayalı değil de kendi kişisel standartlarına göre değerlendirilmektedir. Düşük puan alanlar davranışlarını ve görüşlerini diğer kişiler tarafından nasıl değerlendirileceğini umursayan kişilerdir. Ayrıca önemli kararlar verirken diğerlerin görüşlerini de dikkate almaktadırlar. Yüksek yetkinlikli kişiler kendi çevrelerini aşabilen ve denetleyen insanlardır. Ortamın fırsatlarını değerlendirebilen ve kişisel

51 Carol D. Ryff, **Happiness Is Everything, or Is It? Exploration on the Meaning of Psychological Well-Being**, Journal of Personality and Social Psychology, 1989, vol. 57, no:6, s. 1069-1081

52 A.g.m, s. 1069-1081

ihtiyaçlarını ve değerlerinin karşılanması için bir bağlam oluşturabilen kişilerdir. Düşük yetkinlikli bireyler günlük görevlerini yürütmekte zorluk çekenler ve çevrelerinde hiç birşey değiştiremeyeceklerine inanan kişilerdir. Genellikle çevrenin sunduğu fırsatlarını kaçırmırlar.⁵³ Hayat anlamı bileşeninde yüksek puan elde edilen hayatlarında hedefleri olan, deneyimli olan bireylerdir. Bunlar ayrıca hem şimdiki hemde geçmiş yaşantıların anlamına önem verirler ve hayatlarına yön verecek inançlara sahiptirler. Bunun aksine düşük puanlar elde edenler hayatın anlamını bulmayan, az hedefleri ve yönelim eksikliği olan, geçmiş yaşam deneyimlerinde herhangi bir hedef bulamayan bireylerdir.⁵⁴ Kişisel gelişim bileşeninde yüksek puan alanlar sürekli gelişim duygusuna sahip ve kendilerini geliştirmekte olarak görenler bireylerdir. Yeni deneyimlere açıktırlar, kendi potansiyellerini bilirler ve benlikleri zamanla ortaya çıkan değişiklikler görmektedirler. Düşük puan alanlar bireylerde durgunluk söz konusu olmakla birlikte can sıkıntısı ve ilgisizlik duyguları hâkimdir. Yeni tutum ve davranışlarının geliştirilmesi için kendilerinin yeteneksiz olduklarını düşünmektedirler.⁵⁵

Çeşitli araştırmalarda Ryf bu modelleri onaylamıştır. Ancak bu modellerin geçerli olmadığını gösteren pek çok çalışma da bulunmaktadır.⁵⁶

Ryff yaptığı araştırmada kendini kabullenme ve yetkinlik öznel iyi olma halinin (yaşam doyumu ve etkilerin dengesi) son derece yüksek korelasyon ile ilişkili olduğu sonucuna varmıştır. Ancak diğerleriyle olumlu ilişkiler, özerklik, hayat anlamı ve kişisel gelişim öznel iyi olma haliyle ilişkili değildi ve bu boyutların öznel iyi olma hali kavramın kapsamında olmadığını göstermektedir.

2.2.3. Mutluluk Üzerinde İki Bakış

Mutluluk üzerine kurulu iki farklı bakış açısı insan doğası hakkında değişik perspektiflere dayanmaktadır. J. Tooby ve L.Cosmides'e göre hedonist modeli insan bedeninin öncelikle nispeten boş ve bu nedenle bağlı, kendi anlamını da sosyal ve kültürel öğrenmeye dayanarak elde etmektedir. Bunun karşısında eudamonistik modeli insan

53 A.g.m, s. 1069-1081

54 A.g.m, s. 1069-1081

55 A.g.m, s. 1069-1081

56 Cerveni, a.g.e, s. 10

doğasına içerik atfedilir ve bu içeriğin açıklanması ile ilgilenmektedir.⁵⁷

Bu farklılıklara rağmen hedonizm ve eudamonizm arasında istatistiksel olarak anlamlı bir örtüşmenin var olduğu kabul edilmektedir. Waterman ve arkadaşlarına göre eudamonistik hayat tarzı yaşayan birey, hedonist zevki de zorunlu olarak yaşar fakat tüm hedonist zevkler eudamonistik yaşam tarzından kaynaklanmamaktadır.⁵⁸

Her iki modelin olumlu işleyişinde olasılıklara sınırlamalar getirmektedir. Öznel iyi olma hali, zayıf bir sağlık ve sağlığa katkıda bulunan davranışların göstergesi olarak gösterilmiştir. Psikolojik iyi olma modelini ise uzmanlar tarafından belirlendiği için problemlili olurken, öznel iyi olma hali bireylerin mutluluğu ne olduğu belirlenmesinde kendileri rol oynamaktadırlar.⁵⁹

3. ERGENLİK DÖNEMİ

Bilindiği gibi kişisel gelişim ana rahminde döllenmeden itibaren başlar ve yaşam boyunca devam etmektedir. Bu gelişim süreci içerisinde bireyler farklı safhalardan geçmekle beraber birey, içinde bulunduğu safhaya ve beden yapısına göre değişik özellikler sergilemektedir. Bir insanın gelişimi doğum öncesi dönemle başlar, bebeklik, çocukluk ve erginlikle devam edip yetişkinlikle, yaşlılıkla son bulmaktadır. Aşağıda ergenlik dönemi üzerinde ayrıntılı durulacak ve bu döneme ait fiziksel ve zihinsel değişimlerden söz edilecektir.

Çocukluk döneminden başlayıp erken yetişkinlik dönemine geçiş sürecini inceleyen ergenlik psikolojisi bir bilim dalı olarak 20 yüzyılın başlarında ortaya çıkmıştır. Modern toplumlarda ortaya çıkan bu bilim dalı ergenlik öncesi, ergenlik ve geç erginlik dönemlerini incelemektedir.⁶⁰

Ergen sözcüğü latince büyüme, olgunlaşma anlamına gelen 'adolescens'

⁵⁷ A.g.e, s. 10

⁵⁸ Alan S. Waterman, Seth. J, Schwartz and Regina Conti **The implications of two conceptions of happiness (hedonic enjoyment and eudaimonia) for the understanding of intrinsic motivation**, Journal of Happiness Studies, 2008, 9, s. 41-79

⁵⁹ Cerveni, a.g.e, s. 11

⁶⁰ Aleksa Brkovic, **Razvojna Psihologija**, Svetlost, Cacak 2011, s. 311.

kelimesinden gelmektedir.⁶¹

Çeşitli kaynaklarda ergenlik hakkında farklı tanımlar bulunmaktadır. Tüm bu tanımlarda değişim koşulları ve yoğun gelişme kavramları üzerinde durulmaktadır. Tip sözlüğüne göre⁶² ergenlik, buluş ile ilk yetişkinlik arasındaki gelişme dönemidir. Bir başka yerde, ergenlik genellikle çocukluk ile yetişkinlik arasında geçen bir dönem olarak tarif edilmektedir. Bu dönemi fizyolojik değişiklikler, kişisel cinsellik gelişimi, kimlik arayışı ve somuttan soyut düşünceye geçiş gibi özellikler karakterize edilmektedir.⁶³ Hökelekli'ye göre ise ergenlik çocukluk sonrası ve yetişkinliğe kadar süren hayat devresidir. Bazı araştırmacılar ergenliği fırtına ve gerilim, kimlik bunalımı ve yeniden doğuş olarak tanımlamaktadırlar.⁶⁴

3.1. Ergenliğin Aşamaları

Ergenliğin kesin yaş sınırlarını belirlemek zordur, çünkü bu konuda psikologların birbirinden değişik görüşleri vardır. Genellikle 11 ile 13 yaşlar arasında ikincil cinsiyet özelliklerin görünümü ile başlar ve 18-24 yaşlar arasında devam etmektedir. Bu dönemde yoğun fiziksel duygusal ve kişisel değişimler ortaya çıkmaktadır.⁶⁵

Gelişim psikologları ergenliği genellikle üç dönem şeklinde gruplandırmaktadırlar⁶⁶:

- Ön ergenlik (12 - 14 yaşına kadar)
- Orta ergenlik (yaklaşık 17 - 18 yaşına kadar)
- Son ergenlik (yaklaşık 22 veya 24 yaşına kadar)

3.1.1. Ön Ergenlik Dönemi

Çocuklar yeni fiziksel duyumları başlamasıyla artık onlar çocuk olmadıklarını

61 Anic, a.g.e, s. 24

62 <http://medical-dictionary.thefreedictionary.com/adolescence>

63 William Benton, "Adolescence" Encyclopaedia Britannica, 1 C., USA 1970, s. 161

64 Hayati Hökelekli, **Psikolojiye Giriş**, 2 b., Düşünce Kitapevi, İstanbul 2009, s. 40

65 Marina Kuzman, **Adolescencija, Adolescenti i Zastita Zdravlja**, Medicus vol 18, no:2, 2009, s. 155-172

66 Brkovic, a.g.e, s. 311

hissetmektedirler. Yeni fiziksel değişimlerle ve dünyayı farklı bir şekilde algılamaya başlamalarıyla ön ergenlik dönemi de başlamaktadır. Ayrıca ön ergenlik cinsiyet yeteneklerinin de kazanıldığı dönemdir. Bu dönemde çocuklar yoğun psikolojik karmaşa ve bocalamaların içindedir. Çünkü artık çocukluktan çıkmış fakat henüz genç olamamıştır. Kısacası bu süreç ergenlik ile çocukluk arasındaki çatışma ve değişme dönemidir.

Bu dönemde bilişsel becerilerin gelişim süreci başlamaktadır. Bilişsel becerilerin gelişimi ile ergenler sistemli, mantıklı ve soyut düşünebilmektedir. Ergenler artık müşhas ve mücerred konuları da anlayabilmektedir.⁶⁷ Ergen artık hayatta anlam bulmaya çalışır, ölümü ve buna benzer diğer önemli kavramları da düşünmeye başlar.⁶⁸ Dini konulara olan ilgisi artmakta ve dinin özünü kavramaya başlamaktadır. Bu sebeple bu çağa dini uyanış çağı da denmektedir.⁶⁹ İtirazsız anlayışın yerini tenkitçi anlayış alır. Artık gençler her şeyi sorgular, aklını ve tecrübelerini devreye sokarak bir şeye inanmaktadır veya reddetmektedirler. Bu sebeple ileride ortaya çıkabilecek sorunlarının önlenmesi için özellikle din konusunda onlara sağlıklı ve doyumlu bilgiler verilmesi gerekmektedir.⁷⁰

Ebeveynlerle olan ilişkileri de değişime uğramaktadır. Ergen bu yaşlarda ebeveynlerini genelde diğer yetişkin kişilerle kıyaslamaktadır. Yaşlılarla ilişkiler bu dönemde güçlenmeye başlamaktadır. Bu yaşlarda ergenlerde egoizm açığa çıkmaktadır. Egoizmin oluşması daha sonra ortaya çıkacak özerklik ve öz tanımı için çok önemlidir.⁷¹

3.1.2. Orta Ergenlik Dönemi

Genelde 14-18 yaşları ve liseli yıllara tekabül eden bu dönemde ergenlik belirtilerinin büyük bir kısmı meydana gelmiştir. Bu döneme buluş çağı da denilmektedir.

Ön ergenlikte aile ve sosyal ilişkileri değiştiren önemli fiziksel değişikliklere uyum sağlanması önemliyken, orta ergenlikte ergenin yaşlılarla okul ve spesifik sosyal çevrelere uyumu ve önemli yerin alınması en önemli ödevlerin arasındadır. Bu dönemde anne-babadan ayrışma, farklı bir birey olma ve bu durumu anne-babaya kabul ettirme çabaları yoğundur. Gelişim sürecinde anne-babadan ayrışmayı Anny Katan, nesne kaldırılması

67 Habil Şentürk, **Din Psikolojisi**, Esra Yay., İstanbul 1997, s. 105.

68 Kuzman, a.g.m, s. 158

69 Şentürk, a.g.e. s. 106

70 A.g.e, s. 106

71 Kuzman, a.g.m, s. 159

(object removal) olarak adlandırmaktadır. Yani anne babayla ilişkiler bir yana bırakılarak şimdiki ve gelecekteki ilişkiler için odaklamak demektir. Bu ayrışma ve bireyleşme süreci içinde ergenlerin duygusal olarak kendilerini ana babalarından uzak tutma çabaları, duygusal yatırımlarını özellikle karşı cins olmak üzere akran ilişkileri üzerine yapmaları, tehlikenin düşük olduğundan riskleri az görmeleri, kendilerini herşeyi yapabilir olarak algılamaktadırlar. Dolayısıyla otonomi istemeleri anne babalarla çatışmaya neden olmaktadır.⁷² Bu dönemde mantığa dayanan soyut düşünme yeteneğinin yanı sıra yaratıcılık ve entellektüel yönü de gelişmektedir.

Kişinin zihinsel ve bedensel gelişimi belli bir seviyeye ulaştığı için genç artık dinî görevlerini yerine getirmede sorumlu, yani mükellef olmuştur. Ön ergenlikte sağlam ve düzenli bilgi alınan genç, bu dönemde kişiliğinde olgunlaşma olacağı gibi dinî uygulamalarını da yerine getirmeye başlayacaktır.⁷³

3.1.3. Son Ergenlik Dönemi veya Gençlik

Bu dönem genellikle 17 yaşından başlar 24 yaşına kadar yani yetişkinliğe kadar devam etmektedir. Fakat bu çağın psikolojik özellikleri büyük ölçüde sosyo-kültürel durumlarla ilgilidir. Örneğin ilkel toplumlarda çocuk bedensel olgunluğa ulaştığında onu yetişkin olarak kabul etmektedirler. Böylelikle ergenlik dönemine damga vuran ve açık bir şekilde görülen gerginlik ve uyumsuzluk ilkel kabile gençlerinde rastlanılmamaktadır. Modern toplumlarda yetişkinlik ise, bireyin eğitimini tamamlayıp, kendi geçimini sağlayabilmek için belli bir mesleğe sahip olduğu yaşa kadar uzanan süre olarak anlaşılmaktadır.⁷⁴

İlk ergenlik döneminden başlayan bedensel gelişim süreci son ergenlik döneminde tamamlanmaktadır. Olgun bir yapı ve daha yetkin bir davranış düzeyine ulaşma halleri gözlemlenmektedir.⁷⁵

Çocukluğun ilk yıllarında şekillenmeye başlayan kişilik, ergenliğin ilk yıllarında değişik görünümler alır, son ergenlik döneminde ise dengeye ulaşır. Ergenin kişiliği bu

⁷² A.g.m, s. 160

⁷³ Şentürk, a.g.e. 111

⁷⁴ Neda Armaner, **Din Psikolojisi**, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1980, s. 104

⁷⁵ Armaner, a.g.e, s. 105

dönemde olgun, kararlı ve tamdır.⁷⁶

Sosyal alanda ergen, kendine düşen görevi üstlenir, rolünü yerine getirmeye çalışmaktadır. Toplum onun şahsiyetine saygı duyar, değer verir, böylece sosyal çevrede kendisi de yer almaktadır. Din anlayışı ve kavrayışı bakımından gerekli gelişmeyi daha önce tamamlanmış olduğundan dinî uygulamaların da içindedir.⁷⁷

3.1.4. Ergenlik Döneminin Temel Gelişim Görevleri

Ergenlik döneminin temel gelişim görevleri şu aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür⁷⁸:

- Fiziksel değişiklikleri kabullenmek ve bedenini etkili bir biçimde kullanabilmek
- Ebeveyn ve diğer yetişkinlerden duygusal olarak bağımsız olabilmek
- Erkek ya da kadın, toplumsal rolleri başarabilmek
- Zihinsel becerilerini geliştirmek ve entellektüel olgunluğa ulaşmak
- Yaşlılarla yeni ve daha istikrarlı toplumsal ilişkileri oluşturmak
- Meslekî yönlendirme ve mesleğe yönelik tutumlarını şekillendirilmek
- Ekonomik bağımsızlık için hazırlanmak
- Cinsel kimliğinin farkına varmak ve yaşatmak
- Davranışlarına yön vermek, değerler ve etik sistemler geliştirmek
- Evliliğe ve aile yaşamına hazırlanmak
- Değişiklikleri içeren yeni bir öz imajı yaratmak
- Kişisel kimlik oluşumu (bu ergenliğin gelişim anahtarı olarak kabul edilir)
- Kendi dünya görüşünü ve değer yönelimlerini şekillendirmek

⁷⁶ A.g.e, s. 107

⁷⁷ Şentürk, a.g.e, s. 111

⁷⁸ Brkovic, a.g.e, s. 311

Başarılı gelişim görevlerinin üstlenilmesi sosyalleşmeye neden olur, toplumda özelleştirilmiş davranışlara yol açar, kişisel düzeyinde ise subjektif memnuniyeti getirmektedir. Aksine başarısız gelişim görevlerinin üstlenilmesi asosyalleşmeye neden olur, bu ise toplumda özelleştirilmemiş davranışlara yol açarak kişisel düzeyinde de subjektif memnuniyetsizliği neden olmaktadır. Bu görevlerinin üstlenilmesi ileride çıkacak görevlerinin çözümü için temel olur.

3.2. Ergenlikte Gelişim

Gelişim süreci üç ana tipin (biyolojik, kognitif ve sosyo-duygusal) bir sonucu olarak gerçekleşir. Biyolojik evre, bireyin fiziksel doğasındaki değişiklikleri içeren süreçtir. Ebeveynlerden devralınan genler, beyin gelişimi, boy uzama, kilo alma, motor becerileri ve ergenlik döneminde hormonal gelişimler biyolojik süreçlerin rolünü yansıtmaktadırlar.⁷⁹

Bilme, dikkat ve dikkati sürdürme, algılama, hatırlama, nedensellik ilişkileri kurma, sonuç kestirme, problem çözme, hayal kurma gibi zihinsel eylemlerin oluşturduğu kognitif evreler bireyin bakış açısını, zekâ ve dil değişikliğinde meydana gelen süreçleri içermektedir.⁸⁰

Bireyin diğer insanlarla olan ilişkilerindeki duygusal ve kişilik değişikliklerini inceleyen sosyo-duygusal evre, yeni doğan bebeğini kucaklayan anneye bebeğin gülümsemesi, agresif gencin takım arkadaşına saldırması, kızlarda korunma duygusunun gelişmesi, erkeklerde hakimiyet duygusunun oluşması gibi davranışları yansıtır.⁸¹

Ergenlik dönemi, gelişim sürecinin en önemli evresi olmakla birlikte sürekli ve hızlı bir değişim ve gelişimi kapsamaktadır. Bu dönemin gelişimi bedensel, cinsel, bilişsel, ahlakî ve kişilik açısından incelenebilir.

3.2.1. Bedensel ve Cinsel Gelişim

Psikolojik, sosyal ve birçok değişikliğin başlatıcısı ve düzenleyicisi olması sebebiyle bu dönemde meydana gelen bedensel değişiklikler büyük önem taşımaktadır.

79 Mirha Sehovic, **Osnovi Opce Razvojne i Pedagoske Psihologije**, OFF SET, Tuzla 2007, s. 265

80 Sehovic, a.g.e, s. 266

81 A.g.e. s. 266

Ergenlik döneminde gelişim denildiğinde bedensel gelişmeler ilk akla gelen en önemli gelişmelerdir. Bedensel gelişim boy ve ağırlık artışıyla iskelet ve kas gelişimi, iç salgı sistemindeki gelişim ve çeşitli organlarda görülen büyüme olarak nitelenebilir.⁸²

Ani büyüme ellerin, ayakların, kolların ve bacakların büyümesiyle başlar ve genelde ergenler garip görünümlü sakar olmaktadır. Bu dönem gövdenin gelişmesiyle devam eder ve böylece uzuvlar arasındaki uyum düzelmiş olur. Erkeklerde büyümenin nihayetinde omuzlar ve göğüs kafesi genişleyerek kas gücü artar; kızlarda ise göğüs ve kalçalarda genişleme olur.⁸³ Hem erkeklerde hem de kızlarda yüzde değişimler olur, çene ve burun öne çıkar ve dudaklar daha dolgunlaşır. Ciltteki yağ bezlerinin büyümesi akne ve sivilcelerin çıkmasına yola açabilir ve ter bezleri daha kokulu bir salgı üretebilir. İç organlarda da aynı şekilde gelişmeler olup kalp, ciğerler ve sindirim sisteminde genişlemeler meydana gelir.⁸⁴

Boy uzunluğunda ve kilo ağırlığında hızlı değişiklikler olup, birincil ve ikincil cinsiyetin ortaya çıkmaksıyla gençlerin kendi fiziksel görünüşleri hakkındaki anlayışları değişmektedir. Bunun sonucunda da gençler fiziksel görünüşlerinden memnun olmakta ya da endişelenmektedirler.⁸⁵

Cinsel olgunlaşma bu dönemin en belirgin özelliklerindedir. Hızlı değişim ve gelişim ergenleri kaygı, gerginlik, uyumsuzluk ve mutsuzluğa sürükleyebilir. Cinsel olgunlaşma, utanma, suçluluk duygusu gibi olumsuz tepkilere sebep olabilmektedir.⁸⁶

Görüldüğü gibi, ergenlik döneminde bedensel değişiklikler gelişimin ilk basamağını oluşturmaktadır. Bu değişiklikler ergenin kendine bakışını olumlu ya da olumsuz yönde etkilemektedir.

3.2.2. Bilişsel Gelişim

Ortaya çıkan bedensel gelişimlerin yanısıra bilişsel alanında da gelişim olmaktadır. Bilişsel gelişimi dört döneme ayıran Piaget'e göre bu dönemde ergenler soyut işlemler yani

82 Haluk Yavuzer, **Çocuk Psikolojisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2010 s. 264

83 Hökelekli, a.g.e, s. 41

84 A.g.e, s. 41

85 Brkovic, a.g.e, s. 312

86 Hökelekli, a.g.e, s. 42

bilişsel gelişimin son dönemine girmektedirler. Bu kurama göre birey, duyu-hareket, işlem öncesi ve somut işlem aşamalarını tamamladıktan sonra bu döneme geçebilmektedir.⁸⁷ Soyut düşünce, olayların nedenlerini araştırmaya yönelik düşünce biçimi olarak tanımlanmaktadır. Bu tür düşünce biçiminde varsayımlara dayalı olasılıklar, mantık yolu ile analiz edilir ve eyleme geçmeden önce istidlal yapılmaktadır. Problemler çözülrken deneme yanılma yolu uygulanmaktadır.⁸⁸ Bu nedenle dönemin ana özelliği tüm gerçekleri denetleme yeteneğidir. Soyut düşünce yeteneği geliştiği için ergenler daha geniş olan hipotetik olasılıkları düşünmektedirler. Ürettikleri olası hipotez ya da açıklamaları test edip doğrulamak amacıyla hipotetik-varsayımlı düşünceyi kullanmaktadırlar. Soyut düşünmenin diğer yönleri de çoklu değişkenlerin birleştirilmiş ya da etkileşimli faktörlerini düşünmeyi ve biliş-ötesi düşünemeyi (kişinin düşünme süreci hakkında düşünmesi) içermektedir.⁸⁹

Bu dönemde yine David Elkind tarafından ortaya atılan “*ergen benmerkezciliği*” ortaya çıkar. Ergenler, yanlış bir biçimde çevredeki insanların davranışlarıyla ve görünümüyle onlar kadar saplantıyla ilgilendiklerini ve her zaman ilginin odağı olduklarını kabul etmeye başlarlar. Kendi kendilerine yarattıkları başkalarından önemli oldukları düşüncesiyle - düşsel seyirci - özel ve biricik olduklarını hissine yol açar. Yaşadıkları yalnızca kendilerinin başına gelmektedir ya da onların hissettiklerini bugüne kadar kimse hissetmemiştir. Bu abartılmış biriciklik duygusu bazen bir insanı ölümlülerin başına gelen olaylara bağışık olduğu inancına götürebilir.⁹⁰

Bütün bu bilişsel değişiklikler ergenin genel gelişimini etkilemektedir. Bunlar ciddi bir şekilde, ebeveynler ve akranlarla olan ilişkilerini, karakter gelişimini, bilinçlendirmeyi, kendilerine ve çevreye olan tutumlarını derinden etkilemektedir. Artık her şey, düşünmeye analize ve öz analize neden olmaktadır. Mevcut ilişkileri ve durumları yeniden düzenleme veya değiştirme gibi çabaları sadece düşüncenin konusu olmaktadır. Çatışmayı ve huzursuzluğu önlemek için sık sık entellektüalizme yönelen ergen, bütün bunlarla birlikte soyut düşünmeyi öğrenir, sorular sorar, hipotezleri formüle eder – doğrular ve gelecekteki

87 Mirjana Pernar, Tanja Franciskovic, **Psiholoski Razvoj Covjeka**, Sveuciliste Rijeka, Rijeka 2008, s. 83

88 Pernar, Franciskovic, a.g.e, s. 83, Sehovic, a.g.e, s. 362, Brkovic, a.g.e, s. 319

89 Pernar, Franciskovic a.g.e, s. 83, Sehovic, a.g.e, s. 362

90 A.g.e, s. 83-84

olaylara kafa yormaktadır.

Görüldüğü gibi ergenlik döneminde bedensel değişikliklerle başlayan gelişim bilişsel yani zihinsel düzeyinde devam etmektedir. Bilişsel gelişimin son döneminde dirler. Ergenler artık olayları körü körüne takip etmeyip, olayların nedenlerini soruşturma girişiminde bulunmaktadır. Doğru olanı öğrenebilmek için deneme yanılma metodu kullanmaya başlamaktadırlar. Soyut düşünmenin bir sonucu olan hipotetik - varsayımlı düşünce tarzı meydana çıkmakta çünkü açıklamaları doğrulamak ihtiyaçları vardır. Soyut gelişimin yanısıra bu dönemde benmerkezcilik de açık bir şekilde görünmektedir. Ergenler ilgi odağı merkezinde olup herkes onları seyrettiğini düşünmektedirler. Bu düşünme tarzıyla kendilerine “düşsel seyirci” üretmektedirler. Bu düşünme tarzı abartılmış olursa kötü sonuçlara sebep olabilmektedir.

3.2.3. Ahlakî Gelişim

Ahlak kelimesi, huy, tabiat ve karakter anlamlarında kullanılmaktadır. Güzel huy, iyi özellikler ve davranışlar gibi manaları da içeren kelime terim olarak, insanın iyi ve kötü olarak nitelendirilmesine neden olan özellikleri ve bunlardan hareketle gerçekleştirdiği davranışlar demektir.⁹¹

Ahlak iyi ve doğru davranışlar bütünü olarak ifade edilmektedir. İnsanların uymak zorunda oldukları davranışlar ve kurallar manzumesidir. Her kişinin, her toplumun ahlak anlayışları farklıdır. Bu da ahlakın değişken bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir.⁹²

Ergenlikten önce olgunlaşmış bir ahlakî anlayışından bahsetmek mümkün değildir. Çünkü ahlakî gelişim genelde zihinsel gelişime bağlıdır. Dolayısıyla, ahlakî gelişim soyut düşünce döneminin başladığı dönemden itibaren ortaya çıkmaktadır. Ahlakî gelişim dinî gelişimle paralellik göstermektedir. İkisi birbirini destekler hem de olgunlaştırmaktadır.⁹³

Soyut düşünce döneminden itibaren meydana çıkan ahlakî gelişim, ergenliğin ilk yıllarında net bir şekilde görülmez. Bu dönemde iyi davranış başkaları sevindiren ve başkaların da onayladığı davranıştır. Artık kötü davranışlardan sakınma, ceza korkusundan

91 Mehmet Aydın, DİA, “Ahlak” maddesi, , C.2, s. 1

92 Adnan Kulaksızoğlu, **Ergenlik Psikolojisi**, RemziKitabevi, İstanbul 2013, s. 98

93 Abdülkerim Bahadır, **Ergenlik Döneminde Dini ve Ahlaki Gelişim**, Ribat Dergisi 2007, sayı 293

değil de doğru ve uygun bulmadığı için kaçınır. Doğru davranış hem kendi yararına hem de toplum değerlerine ve düzenine uygun olduğu için tercih edilmektedir.⁹⁴

Ergenler soyut düşüncenin gelişmesiyle birlikte ebeveynlerin davranışlarını yeniden değerlendirmeye başlarlar. Artık ergenler ebeveynlerinin söylediklerini her zaman doğru olmayacağını anlayıp tutarsız anlayışları daha iyi temyiz ederler. Çelişkileri daha iyi ve daha net görürler, tartışma ve eleştiride bulunurlar. Toplumsal gelenek, görenek ve kurallara yönelik tutumlarını değiştirirler. Çocukluk döneminde bunların değişmez olduklarına inanmanın tersine, bunların yetişkinler tarafından kararlaştırıldıklarını ve gruplara göre farklılık kazanabileceklerini anlarlar. Ergen bunları yaparken kendine has bir ahlak anlayışı, tutarlı bir değer sistemi oluşturmaya çalışmaktadır.⁹⁵

Kolberg'nin ifadesiyle ergenlik öncesi ahlakî anlayış araçsal görecelik evresi şeklinde tanımlanabilir. Zira bu döneme kadar ahlakî gelişim olgun ve tam olarak gelişmiş bir davranış olarak görülemez. Çünkü her davranış itaat ve ceza ilkelerine uygundur. Ergenliğin başlangıç evresinde iyi davranış başkalarını sevindiren, başkalarının desteklediği davranıştır. Soyut düşüncenin gelişmesiyle birlikte ergenler, davranışlarını yeniden gözden geçirip ahlakî kurallara karşı tutumları değişmektedir. Artık bu kuralların değişebilir ve toplumdan topluma farklılık kazanabileceğine inanmaktadırlar.

3.2.4. Sosyal Gelişim

Sosyal gelişim kişinin yaşadığı toplum tarafından kabul edilebilir bir biçimde davranmayı öğrenme biçimi olarak tanımlamaktadır. Ömür boyu devam eden süreç olarak sosyal gelişim ebeveynler iletişimi ile başlamaktadır. Bu sebeple anne-babanın tavır ve davranışları çok önemlidir. Zira çocuklar öncelikle ebeveynlerin davranış ve hareketleri gözleyip onların örnek almaktadır. Bu demekki hayat boyu başkaları ile ilişki kurma biçimini belirleyen ana yolu çocuk-anne-baba etkileşimidir.⁹⁶ Anne-baba ile çocukluk döneminde olumlu ilişki kurabilen ergen akranlarla ve dış dünya ile daha sağlıklı ilişkiler kurabilmektedir.

Sosyal gelişim geniş ölçüde bilişsel ve ahlaki gelişim öğeleriyle paralellik

⁹⁴ Haluk Yavuzer, **Çocuk Psikolojisi**, Altınkitaplar Yay., İstanbul 1984, s. 284

⁹⁵ A.g.e, s. 284

⁹⁶ Kulaksızoğlu, a.g.e, s. 82, 83

göstermektedir. Zira bireyin başka insanlarla üretken ve sağlıklı ilişkiler kurması bilişsel ve ahlaki akıl yürütme süreciye yakından ilişkilidir. Buna göre, insanın başkalarıyla birlikte yaşama zorunluluğunu ortak bir mutluluk ve güven kaynağı haline getirmesi, başarılı sosyal gelişimin sunucudur.⁹⁷

Ergenlik döneminde meydana gelen sosyal gelişimi uyum olarak da nitelemek mümkündür. Bu uyum zamanla gelişmektedir. Ergen bu evrede kendi cinsinden oluşturduğu grup içinde faaliyetlerini düzenlemeye çalışmaktadır. Ayrıca bu evrede olgun tutum ve davranışlar kazanmaktadır. Hiç kimsenin yardımı olmaksızın çevresine tek başına bakmayı öğrenmektedir.⁹⁸

Özdeşleşme, özerklik ve sorumluluk kavramları ergenlikte kişilik kazandırıp, toplumla ilişkilerini biçimlendirir, toplumdaki yerini ve rolünü oluşturmaktadır.⁹⁹ Özdeşleşme, ergenlik çağına mahsus ruhsal yapı içinde aile bireylerinden başlayarak çevredeki kişilere, düşüncelere, kültüre doğru gittikçe genişleyen bir alanda, ergenin istemli veya istemsiz olarak benimsediği, temsil ettiği düşünce, davranış, tutum ve eylemlerden oluşan süre olarak tanımlanmaktadır. Özdeşleşmenin olduğu ortamın özellikleri -ki bunlar toplumsal, ekonomik ve kültürel- bir yandan kişiliği oluştururken diğer taraftan da kişilikle toplum arasındaki tüm ilişkilerin temeli olan özerklik ve sorumluluk kavramlarını biçimlendirmektedir.¹⁰⁰

Bu evredeki özdeşleşme aynı zamanda da bağlanma, ait olma, kendini adama gibi terimlerle kavramlaştırılabilir.¹⁰¹

Ergenlik dönemi toplumsal yaşamın her alanında önemli değişiklikler getirmektedir. Bu değişiklikler ebeveynleri ve akranları başta olmak üzere tüm çevre ile olan ilişkileri derinden etkilemektedir. Toplumsal süreci anne-baba etkileşimiyle başladığı için bu ilişki çok büyük önem taşımaktadır. Aile içinde başarılı bir toplumsal süreci öğrenen çocuk, ergenlik döneminde hem yaşlılarla hemde diğer insanlarla olumlu ilişkiler kurabilmektedir. Ayrıca, toplumsal gelişim sürecinde bilişsel ve ahlaki öğelerinin önemi

97 Ayhan Aydın, **Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi**, Alfa Yay., 2 b., İstanbul 2005, s. 48-49

98 Yavuzer, a.g.e, s. 276-277

99 A.g.e, s. 278

100 A.g.e, s. 278

101 Aydın, a.g.e, s. 64

göz ardı edilmemelidir. Ergen küçük ve sınırlı arkadaş gruplarından çıkıp daha büyük sosyal çevre ile temas etmektedir. Bununla birlikte çevreye uyum süreci başlamaktadır. Olumlu uyum sürecinde ergen toplumda itibar kazanıp, daha olgun tutum ve davranışlara sahip olur bunun sonucunda da çevreye tek başına bakabilmeye potansiyelle sahip olur. Aynı zamanda özdeşleşme, özerklik ve sorumluluk kavramlarının toplum içerisinde önemini de ihmal etmemek gerekir.

3.2.5. Kişilik Gelişimi

Ergenlik döneminde psikososyal gelişimin ana görevlerinden biri kişilik oluşumudur. Ergenlik başlangıcı kendi doğasını keşfetmek çabası olup, ergenliğin son dönemi ise kişilik ve kimlik gelişimi temsil etmektedir.

Kişiliğin çekirdekleri yaşamın ilk yıllarında atılır, altı yaşında ana hatları belirir, ancak son biçimini ergenlik döneminde kazanmaktadır. Ergenlik dönemi kişisel oluşumu ile neden işaretlenmiş sorusuna, psikologlar fizyolojik ve psikolojik değişikliklere uygun olduğundan cevap vermektedirler. Bu değişiklikleri kendi hakkında kişisel fikrini, kendi yerini ve toplum ilişkiler yeniden gözden geçirmeleri gerektirir. Kişilik bireyin, sosyal ve psikolojik tepkilerin bir bütünü olarak tanımlanabilmektedir. Kişilik bir kimsenin haz ve belirgin özelliği olup onu diğer insanlardan ayıran özellikler olarak da tanımlanabilir.¹⁰² Bu tanımlardan da anlaşılacağı gibi kişilik insanın tüm özelliklerini içeren geniş kapsamlı bir kavramdır.¹⁰³

3.2.6. Duygu Gelişimi

Gelişim bütün alanlarında görüldüğü gibi duygusal alanında da kendini göstermektedir. Ergenlik duyguların yoğunluğu yaşandığı dönemdir. Duygular ergenin davranışlarını o kadar etkilenir ki bilşselden çok duygusal davranmaktadır. Psikologlar sosyal faktörlerin duygusal durum için çok önemli etkenler olduğuna inanmaktadırlar.

Ergenlik döneminde bilinen ya da tanıdık olan çocukluğun bırakılması, düzensiz ve beklenmedik bir şekilde beden gelişmesiyle birlikte değişen duygular, roller, ilişkiler, düşünce süreçleri, ergeni huzursuz eder ve utanma ve benzeri duygular yaşamasına neden

¹⁰² Kulaksızoğlu, a.g.e, s. 106

¹⁰³ Brkovic, a.g.e, s. 321

olabilmektedir.¹⁰⁴. Ergenliğin en belirgin duygularından birinin “kaygı” olduğu söylenebilir. Bu durum sadece ergen için değil, ergen çocuğu olan anne babalar için de kaygı vericidir. Çocukluk tanıdık, bildik olan, kontrolün daha rahat sağlandığı, daha kolay baş edilebildiği bir alanken, bu yeni durum yani ergenlik, kontrolün de tam sağlanamadığı bir alanı ifade etmektedir. Bu nedenle ergenin kendini güvensiz hissetmektedir.¹⁰⁵

Bu hızlı değişim sürecinde ergenin, birbirine zıt duyguları yaşaması doğal karşılanmaktadır. Kahkahalarla gülerken bir anda ağlamaya başlaması, çok severken nefret etmesi ya da çok enerjikken bir anda kendi içine çekilip durulması gibi dalgalı süreçler yaşanabilir. Bununla beraber ergenlik duyguların da, duygulara verilen tepkilerin de abartılı yaşandığı bir dönemdir. Ergen o anki duyguları ile hareket eder, bu duygular tektir, özeldir ve sadece ona aittir. Duygularını bu şekilde yaşar ve yaşatır. En çok o mutsuz olmuştur, en çok o kızmıştır, en çok o kırılmıştır ya da en çok o âşık olmuştur. Belki de ergenliği biraz daha riskli yapan şey, ergenin yoğun yaşadığı bu duygularıyla bir sonraki adımı düşünmeden, anlık hareket etmesidir.¹⁰⁶

Yukarıda sıralanan ergenin duygusal tepkilerini etkileyen faktörlerin başında sağlık durumu, zekâ düzeyi, cinsiyet, okul başarısı ve sosyal kabul düzeyi gibi etkenler gelmektedir.¹⁰⁷ Özellikle sağlık durumu duygu gelişme olan ilişkisi çok önemli olduğunu belirtmekle büyük bir fayda vardır. Zira kötü sağlık faktörleri bünyeyi aşırı duygusalleştirebilmesine sebep olabilmektedir.¹⁰⁸

Duygusal gerginlik uyum sürecinin her döneminde ortaya çıkmaktadır. Yeni olaylar, şartlar ve meydana gelen değişiklikler birey üzerinde psikolojik açıdan derin etkileri bırakmaktadır. Bu derin etkilerin varlığı en fazla ergenlik döneminde görünmektedir. Duygusal anlamında ergen çocukluk döneminden koptuğunu anlar ve bu şekilde gerginlik süreci yavaş yavaş kendini göstermektedir. Çünkü ergen eskiden var olan alışkanlıkları terk edip yeni alışkanlıkları kazanması için çaba sarf etmektedir. Bu süreç içerisinde toplumdan ve çevreden etkileyen ergende aşırı duygusallık ortaya çıkmaktadır.

104 Sehovic, a.g.e, s. 378, Kulaksızoğlu, a.g.e, s. 66

105 A.g.e, s. 378

106 A.g.e, s. 378

107 Yavuzer, a.g.e, s. 269

108 A.g.e, s. 269

3.2.7. Dini Gelişim

Ergenlik döneminde üzerinde durulması gereken önemli noktalardan biri de dini gelişimdir. Daha önce de belirtildiği gibi dini gelişim soyut düşüncenin gelişimiyle beraber başlamaktadır. Din de soyut bir olgu olduğu için ergenler din üzerine düşünmeye başlamaktadırlar.

Toplumsal süreçte olduğu gibi dini gelişim sürecinde de ailenin etkisi ön plana çıkmaktadır. Ebeveynlerin yaşayış tarzı ergenlerin sosyalleşme süreci için ne derece önemli ise, onların dini inanış ve yaşayışları için de son derece önemlidir. Çünkü ebeveynler her bakımdan çocuk için model oluşturmaktadırlar. Aynı şey din gelişim için de söz konusudur. Bu sebeple anne-babalar dini bilgi ve değerler konusunda çok dikkatli olmalıdırlar, zira ileride bunların eksikliği olumsuz sonuçlara yol açabilir.

Aile dışında, ergenlerin içinde buldukları çevre; arkadaş, köy veya mahale çevresi dine yönelişi üzerinde etkili sebeplerin başına gelmektedirler. Bununla beraber diğer tabiat olayların ve felaketlerin (sel, deprem v.s) etkisi büyüktür. Bütün bunlar ergenlerin dini gelişim ve uyanışında önemli faktörler arasındadırlar.¹⁰⁹

Ergenlik dönemi her bakımdan olduğu gibi dini açıdan da hızlı değişim ve dönüşümlerin yaşandığı bir evre olarak bilinmektedir. Bilindiği gibi bu evrede sık sık düşünce ve tutum değiştirmektedirler; bazen dini değerlere yakın bazen ise uzak ilgisiz ve kopuk olmaktadır.¹¹⁰

Genel olarak bakıldığında dini gelişim, dini bilincin uyanması ve gelişmesi, dini kabullerin sorgulanması ve şüphesi, dini tutumların belirginlik kazanması şeklinde üç evrede incelenebilir.

3.2.7.1. Dini Bilincin Uyanması ve Gelişmesi

Dinî bilinç, bireyin neye ya da kime niçin inandığının farkında olması, hangi dinî kabullere sahip olduğunu bilmesi, dinî kabullerini içten yaşaması, sergilediği dinî tutum ve

¹⁰⁹ Peker, a.g.e s. 172

¹¹⁰ Hayati Hökelekli, **Din Psikolojye Giriş**, DEM Yay. , İstanbul 2010, s. 111

davranışların farkında olması vb. gibi çeşitli tecrübe şekilleri ile ifade edilmektedir.¹¹¹

Ergenlik döneminde meydana gelen fiziksel ve psikolojik değişme ve gelişmelere paralel olarak dini gelişimde de bir canlanma söz konusudur.¹¹² Dini gelişimde canlama soyut düşünme kabiliyetinin gelişmesiye başlamaktadır. Buna bağlı olarak açıkça söylenilebilir ki çocukluk döneminde –soyut düşünce gelişmeden- önce soyut olan dini gelişimden bahsetmek mümkün değil. Bu dönemde dini gelişim yalnız somut ilerlemeden ibaret olduğu için çocuklar metafiziksel boyutu olan dini anlayabilecek kapasitesinden yoksundurlar. Ezbere dayalı dini kabüller hâkimdir. Bunların varlığı asla ihlam etmemelidir, çünkü ileride yapılacak dini tercihler bu kabülleriyle yakından ilişkilidir.¹¹³

Soyut düşüncenin gelişimi ergenlerin tabiatüstü dini, metafizik konuları üzerinde düşünmesini sağlamaktadır. Böylece çocukluk döneminde tam olarak kavramayan dinî inanç yerini ergenlikte şuurlu bir inanç gelişimi başlamaktadır.¹¹⁴ Şuurun uyanması aynı zamanda birçok duygusal karışıklıklarını da meydana getirerek ergende şaşkınlık duygusu oluşturmaktadır. Şaşkınlık da doğal olarak kararsızlığı getirmektedir. Böyle bir ortam içinde dinî inanç ve değerler önem kazanmaktadırlar.¹¹⁵

Ergenin iç dünyasında oluşturan bu karışıklıklar dinî duyguları açık şuur seviyesine çıkartır. Ergen anlam taşıyan bir bütünlük içine yayıldığını şuuruna varır varmaz dini bir arayış ve özlemle dünyaya yönelmektedir. Butün bu etkenler şuurlu bir din uyanışını hazırlamaktadırlar. Bu anlamda asıl anlaşılın ve kavranılan dinî hayat 12-13 yaşlarında görülmektedir. Dolayısıyla bu yaşlar “dinî gelişim ve uyanış” yaşlar olarak tanımlanmaktadır. Ergenler bu yaşlardan sonra yetişkinler seviyesinde dini inanç ve anlayış gelişmektedirler.¹¹⁶

3.2.7.2. Dinî Bunalım ve Şüphe

Şüphesiz ergenlik dönemi yalnız dinî bunalım ve şüphe dönemiyle sınırlandırmak

111 Peker, a.g.e, s. 137

112 Mustafa Naci Kula, **Kimlik ve Din**, Ayıışıği kitapları, İstanbul 2001, s. 50

113 William H. Clark, "**Çocukluk Dönemi Dinî**" Çev:Neda Armaner, A.Ü.İ.F.D., C. XXIV, Ankara 1981, s. 181-182

114 Hayati Hökelekli, **Din Psikolojisi**, TDV Yay., Ankara 2008, s. 268

115 A.g.e, s. 268

116 A.g.e, s. 268.

doğru olamaz. Zira daha önce de değinildiği gibi ergenlik her yönden geçici “bunalım” dönemidir. Bununla birlikte imanla ilgili dinî şüphe en fazla bu dönemde belirgin olmaktadır. Ergen geleneksel din kalıplarını şiddetle eleştirir ve şahsi din anlayışının peşindedir.¹¹⁷

Bu dönemde dinî bunalımı bedensel ve ruhsal gelişimi ile yakından ilgili olduğunu söylenilenebilir. Bunalım, benliğin ve şuurun uyanması ve zihin gelişiminin en üst seviyeye ulaşmış olmasından kaynaklanmaktadır.¹¹⁸

Zihinin gelişmesiyle bağımsızlık ve güçlülük duygusu ergenlerde derin bir şekilde uyanmaktadır. Bunun sonucunda ergende tenkitçi anlayış gelişmektedir. Bağımsızlık duygusunun uyanması daha önce itirazsız kabul edilen görüşleri tenkitçi anlayışıyla yeniden gözden geçirilmesine sebep olmaktadır. Bundan dolayı ergenin anne-babasıyla olan ilişkileri çatışmalı geçmektedir. Bir taraftan onları tenkit edip, bağımsız olma arzusu hâkim iken, diğer taraftan anne babaya saygı ve itaatın önemini vurgulayan dini inanç ve gelenekleriyle karşı karşıya gelmektedir. Bütün bunlar ergende kararsızlıkla beraber çelişkili bir durumun ortaya çıkmasına ve başta anne babaya olmak üzere her türlü otoriteye karşı isyanın uyanmasına neden olmaktadır.¹¹⁹

Bağımsızlık duygusuyla birlikte tenkitçi düşünce anlayışı da gelişmektedir. Düşünce ve anlayışları tenkit ettikleri gibi dini inanç ve uygulamaları da tenkit süzgecinden geçirmektedirler. Ergen akılla ıspatlanamayan her şey karşısında tenkit ve güvensizlik tutumunu göstermektedir. Eğer dini inanç, günlük yaşantısında veya okulda öğrendikleriyle uyumuyorsa ergenlerde dini şüphe ve kararsızlık eğilimleri ortaya çıkmaktadır.¹²⁰

Ergenlik döneminde dini şüphe ve çatışmaların doğmasında etkili olan faktörleri şu şekilde sıralanabilir¹²¹:

- Bağımsız duygusunun uyanması, her türlü otoriteyi reddeden isyankâr eğilimin

117 A.g.e, s. 270

118 A.g.e, s. 270

119 A.g.e, s. 270

120 A.g.e, s. 271

121 A.g.e, s. 272-273

gelişmesi; yetişkinlere olan güvenin sarsılması

- Cinsî güdülerin doğuşu ve suçluluk duygusunun belirmesi; nefsanî arzuların dini ahlak kurallarına karşı ayaklanması
- Hayat anlamsızlığı, mantıksızlığı duygusunun güçlü etkisi
- Din eğitimi yetersizliği sebebiyle, uygunsuz ve başarısız bir dinî sosyalleşme ortaya çıkması
- Günlük hayat olayları ve bazı bilimsel teorilerle dinî inanç ve öğretiler arasında bir uzlaşmazlık ve çelişki görülmesi
- Dindarların ve din görevlilerin bazı tutum ve davranışları
- Dinî konularda bilgi eksikliği ve rehbersizlik

3.2.7.3. Dinî İnanç ve Tuturmların Netleşmesi

Ergenliğin ilk dönemlerde başlayan dinî arayışlar, bocalamalar, şüphe ve kararsızlıklar geçer ve bir sonuca ulaşmaktadır. Zira bu dönemde ergen din konusunda kendi tutumunu tam olarak belirleyebilecek zihnî ve duygusal olgunluğu kazanmaktadır. Bu şekilde din hakkında kesin tercihler ve kararlar bu dönemde açığa çıkmaktadır. Ergenler dinî değerler dünyasını yeniden kurmaktadır. İhtiyaç duydukları için belli bir dinî cemaat veya gruplarına bağlanmakta ve bu bağlarını iyice pekiştirmektedirler. Bazıları aileden alan dinî inanç ve değerleri az bir değişikliklerle devam ettirmektedirler. Böyle kişiler için aile bağlarının çok önemli olduğu için bir taraftan dini ilgi ve bağlılıklarını aile modeli üzerinde devam ettirmektedirler. Bazı ergenler ise bu dönemde tam anlamıyla ateist olmaktadır. Fakat şunu da belirtmek gerekir ki, dine ilgisiz olanların oranı diğerlerine göre çok alt seviyelerdedir.¹²²

4. DİNDARLIK VE MUTLULUK

Tarih boyunca hemen bütün dinlerin birinci hedefinin, insanların mutluluğu olduğuna inanılmıştır. İnanç, dinî etkinlikler ve ritüeller gibi etkinlikler bireylerin mutlu bir hayat

¹²² A.g.e, s. 280-281

sürdürmesini sağlamaktadırlar.

Genel olarak bakıldığında dindarlık ile mutluluk arasındaki olumlu ilişkisi üç temele dayandırıldığını söylenilenebilir:¹²³

- Dini inançların insan hayatına anlam ve güven sağlanmaktadır. Kişilerinin mutluluğu ve memnuniyeti hayatta anlam bulmasıyla yakından ilişkili olduğunu söylenilebilir. Birçok insan din yoluyla hayatını anlamlandırmaktadır. Din yoluyla hayatını anlamlandıran kişiler de mutlu ve memnun olmaktadır.
- Yaşanan dinî tecrübeler, yerine getirilen dini görevler kişilerin iç dünyasında huzur ve tatmini uyandırmaktadır. Bu da mutluluğa neden olmaktadır. Yüce varlıkla ilişki ve iletişim kişide derin bir tatminin oluşmasında neden olmaktadır.
- Dini grupların sağladığı sosyal destek kişiyi mutlu hissettirmektedir. Grup içerisinde diğer fertlerden destek alan, yalnızlık duygusunu hissetmeyen, sıkıntılı zamanlarda başında birilerin olacağını bilen kişi kendisini daha mutlu hissetmektedir.

Bütün bunların sonucunda şu soru sorulabilir: Mutluluğa giden yol dinden mi geçmektedir? Bu kısmen doğrudur. Çünkü dindar olmayan insanlar hayatlarını dinden değil de, başka kaynaklardan anlamlandırılmaktadırlar. Fakat dinin hayata anlam ve amaç kattığı yerde insanlar daha mutlu olmaktadır. Demek ki, dinî mutluluğu yüksek olan insanların varoluşsal mutluluğu da yüksektir. Fakat şunu da ilave etmek gerekir ki, bütün dindar insanlar mutlu değildir. Dindarlık ve mutluluğun ilişkili olmasına rağmen, bu ilişki basit bir ilişki olmadığını ifade etmek gerekmektedir. Çünkü huzurlu olma konusunda son çalışmalar onun çok boyutlu olduğunu ileri sürmektedir.¹²⁴

5. GÜNÜMÜZ PSİKOLOJİ YAKLAŞIMLARINDA İYİ OLMA HALİ VE MUTLULUK ÜZERİNE KISA BİR BAKIŞ

5.1. Psikanalitik Yaklaşım

Bilim olarak psikoloji bilimsel disiplinlerin en eskilerinden biri olarak kabul edilir. Çünkü bilindiği gibi antik Yunan döneminden başlayarak tarih boyunca düşünürler

¹²³ Hökeleki, Din Psikolojisi Giriş, a.g.e, s. 68

¹²⁴ A.g.e, s. 69

günümüzün psikologların ilgilendiği konular üzerine kafa yormuşlardır. Buna paralel olarak psikolojinin en eski disiplinlerden birisi olduğu gibi aynı zamanda en yenilerden biri olduğunu unutmamak gerekmektedir. Bu iddiayı en güzel “psikoloji uzun bir geçmişe fakat kısa bir tarihe sahiptir” deyiimiyle psikolog Hermann Ebbingaus açıklamaktadır.¹²⁵

Bilindiği gibi psikoloji 19 yüzyıl’a kadar felsefe disiplinin içinde yer alıyordu. 19 yüzyıl sonrası psikoloji bilim olarak bağımsızlığını kazanmaktadır.¹²⁶ 19 yüzyılın sonları ve 20 yüzyılın başlarında ise Freudle başlayan ve modern psikolojiye iz bırakacak olan eköl ortaya çıkmaktadır. Freudle başlayan psikanalitik yaklaşım psikoloji bilimine damgasını vurmuştur.¹²⁷ Psikanaliz, insanları hastalıklardan ve mutsuzluktan kurtulabileceğini iddia edip ana amacı en yüce mutluluğa götüren yollar üzerinde durmaktadır.¹²⁸

Freud haz ve hoşnutsuzluk duyguları uyarılma/dürtü ile ilişkilendirmektedir. O, insanların bu gerilimlerden kaçarak hazza yöneldiklerini söylemektedir. Birey bazen haz kazanma amacını bırakmaksızın, doyumunu ertelemesi, bazen vazgeçmesi ve bir süre hoşnutsuzluğa katlanması gerekmektedir. Burada haz ilkesinin yeri gerçeklik ilkesi almaktadır.¹²⁹

Freud uygarlığı insanın içgüdülerini bastırıldığı için eleştirmektedir. Çünkü uygarlık birlik peşinde koşmaktadır, bireyin mutluluğu ise ikinci plandadır. Freud'a göre birey gerçek mutluluğa ancak içgüdülerin tatmin edilmesiyle ulaşabilmektedir. Aksi takdirde içgüdülerin tatmin edilmemesi bireyi mutsuzluğa ve nevroze götürmektedir.

Freudun veliahtı olacağını düşünülen, fakat sonra onun en büyük rakibi olan öğrencisi Jung mutluluğu 'bireyleşme' süreciyle ilişkilendirmektedir. Bu süreç kişinin yaşamı boyunca gelişir, kişinin içinde var olan insanlığın canlı timsalini bütünüyle yaşayabilmesidir.¹³⁰ Demek ki bütün insan olmak, kişiliğin tüm yönleriyle uzlaşmaya

¹²⁵ Duanne P. Schultz, Sydney E. Schultz, **Modern Psikoloji Tarihi**, çev. Yasemin Aslay, Kaktüs Yay., 2b., İstanbul 2002, s. 27

¹²⁶ A.g.e, s. 28

¹²⁷ Erich Fromm, **Psihoanaliza i Religija**, çev., Uros Desnica, V.B.Z, Zagreb 2002, s. 19-20

¹²⁸ Daiestsu T. Suzuki, Erich Fromm, **Zen Budizam i Psihoanaliza**, çev., Branko Vucicevic, Nolit, Beograd 1973, s. 191-193

¹²⁹ Sigmund Freud, **Haz İlkesinin Ötesinde, Ben ve İd**, çev. Ali Babaoğlu 2 b., Metis Yay., İstanbul 2009 s. 21

¹³⁰ Anthony Stevens, **Jung**, çev., Ayda Çayır, Kaknüs Yay., İstanbul 2009 , s. 84

varmak anlamına gelmektedir.¹³¹

Fromm'un "kayı yüzyıl" olarak adlandırdığı psikanalizin çıkışı ve artan popülaritesi insanda dini çöküş ve siyasetin gereksizliği ile dünyada güvenlik duygusundan yoksun bir halde terketmiştir.¹³²

Horney de çağımızın nevrotik kişiliğinden söz ederken bu kişilerin sahip olduğu niteliklere dayanarak kültürümüz ve çağımızda var olan güçlüklerin yol açtığını üstünde durmaktadır. Ona göre, çağımızın nevrotik insanında ağır basan yönelimler bu insanların başkalarının sevecenliğine ya da onayına olan aşırı bağımlılıkları ile içsel güvensizlik, aşağılık ve yetersizlik gibi duygular hâkimdir.¹³³

5.2. Hümanist Yaklaşım

Fenomenoloji ve varoluşçuluk felsefesi hümanist psikolojinin ortaya çıkmasında ve gelişmesinde önemli bir etkisi vardı. Ancak fenomenoloji hümanist hareketlerin üzerinde daha etkili olmuş çünkü varoluşçuluk genellikle "aşırı kötümserlik" olarak düşünülmüştür.¹³⁴

Doğrudan Freud'e ve onun takipçilerine değilse de Freud'un yanında olup sonradan ayıran psikanalistlere hümanist psikolojisi çok şey borçludur. Bir taraftan Freudun pesimizm ve determinizm sebebiyle diğer taraftan ise insanı bir makine olarak gören davranışçılara karşı hümanist psikolojisi ortaya çıkmıştır.¹³⁵

Hümanist yaklaşımı Abraham Maslow ve Carl Rogers'ın öncülüğünde ortaya çıkan yaklaşımdır. İnsana yönelen bu anlayış, insanın doğasını iyi olduğunu, onu bastırmaması gerektiğini savunmaktadır.¹³⁶

Hümanist yaklaşım psikanalitik yaklaşımın tersine gereksinimlere farklı bir anlam

¹³¹ Frieda Forthami, **Jung Psikolojisinin Ana Hatları**, çev., Aslan Yalçiner, 6 b., Say Yay, İstanbul 2004, s. 96

¹³² Erich Fromm, **Kriza Psihoanalize**, çev., Stanislav Tukar vd., Naprijed, Zagreb 1980, s. 25, Erich Fromm, **Psikanalizin Bunalımı**, çev. K. Ercincan Kına, Say Yay, İstanbul 2008, s. 10

¹³³ Karen Horney, **Neuroticna Licnost Naseg Doba**, çev., Dusan Kosovic, Cigoja Stampa, Beograd 2004, s. 31-33, Karen Horney, **Çağımızın Nevrotik Kişiliği**, çev., Selçuk Budak, 5 b., Öteki Yay, İstanbul 2007, s. 14

¹³⁴ Jeffery J. Froh, **The History of Positive Psychology: Truth be told**, The Psychologist 16(3), 2004, s. 18-20

¹³⁵ Zelimir Puljic, **Humanisticka Psihologija-Opis i Porijeklo**, CRKVA U SVIJETU, Vol 16 No:1, 1981, s. 14-29

¹³⁶ Rijavec, Miljkovic, a.g.e, s. 102

yüklemektedir. Maslow gereksinimleri eksiklik ve gelişim gereksinimleri olmak üzere iki kategoriye ayırmaktadır. Eksiklik gereksinimlerin doyumu hastalığı, gerilimi ortadan kaldırırken gelişim gereksinimleri doyumu ruh sağlığını beslemektedir.¹³⁷

Fromm'da üç çeşit zevkin varlığından bahsetmektedir. İlk zevk fizyolojik ihtiyaçlarını tatmin eden zevktir. Bu, acı veren gerginlikten kurtulma ile birlikte giden duygudur.¹³⁸ İkinci zevk, birinci zevk türüne benzeyen fakat nitelik bakımından farklı olan ruhsal gerginlikle ilgilidir. Kişi bunların fizyolojik ihtiyaçlarından geldiğini düşünebilir fakat bunların asıl kaynağı akıldışı ruhsal ihtiyaçlardan kaynaklanmaktadır.¹³⁹ Nevrotik özellikler taşıdıkları için Fromm bunları 'nevrotik ihtiyaçlar' diye adlandırmaktadır.¹⁴⁰ Üçüncü zevk herhangi bir fizyolojik ya da psikolojik ihtiyaçlardan kaynaklanan zevk değildir. Bu zevki Fromm mutluluk ve sevinç olarak tanımlamaktadır. Ona göre bu zevk, düşünce duygu ve hareket alalındaki her türlü yaratıcı faaliyetlerle birlikte giden zevktir.¹⁴¹ İleride fizyolojik kıtlık ve bolluk kavramlarından bahsederken fizyolojik ihtiyaç ve akıldışı ruhsal ihtiyaçlar kıtlık sistemin bir parçası olduğunu söylemektedir. Bolluk insani bir oldğu olduğunu söyleyerek, bolluğu başarılarının sebebi olarak görmektedir.

Hem Fromm hem de Maslow'a göre kıtlık hazları doruksal olarak kabul etmektedirler. Doruğa ulaştıktan sonra bir sakinleşme ve düşüş süreci yaşanmaktadır. Çünkü mutluluk maddi tatminle elde edilemez. Bunun aksine bolluk yani gelişim hazları sürekli ilerleyen hareket içerisindedir. Demekki, mutluluğa götüren kıtlık hazları geçici, gelişim hazları ise kalıcı ve sürekli olmaktadır.¹⁴²

5.3. Bilişsel- Pozitif Yaklaşım

İki dünya savaşı arasında psikolojinin, psikolojik rahatsızlıkları tedavi etmek, insan hayatını daha mutlu ve daha üretken kılmak, yetenekli bireylerin tespiti ve teşviki başta olmak üzere üç ana hedefi vardı. Ancak İkinci Dünya Savaşından sonra psikolojinin yüzü değişmiştir. Psikoloji, insanın sorunlarını ve bunları nasıl iyileştireceği üzerine odaklanmıştır. Böyle bir hedefin olması da doğaldır çünkü savaşın getirdiği sorunları

¹³⁷ Abraham Maslow, **Motivacija i Licnost**, çev., Ljiljana Miocinovic, Nolit, Beograd 1982, s. 15

¹³⁸ Erich Fromm, **Erdem ve Mutluluk**, çev. Ayda Yörükkan, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 4 b., İstanbul 1997, s. 213

¹³⁹ A.g.e, s. 214

¹⁴⁰ A.g.e, s. 216

¹⁴¹ A.g.e, s. 219

¹⁴² Erich Fromm, **İmati ili Biti**, çev., Gvozden Flego, İzvor, Zagreb 2004, s. 130

büyük ve çoktu. Hatta birçok devlet, ruhsal hastalıkların araştırma ve tedavisi üzerine odaklanan programları finanse edilmiştir.¹⁴³

Böyle bir yönelimin iki önemli pozitif etkisi vardı. Birincisi, 1947 yılından o zamana kadar hiç bir ruhsal hastalık tedavi edebilecek nitelikte değildi. Günümüzde ise bu hastalıkların 14 tanesine müdahale edilebilir, bunlardan iki tanesi psikoterapi veya psikofarmakolojik yollarıya tamamen tedavi edilebilir. Diğer bir önemli etkisi ise, akıl hastalığı bilimlerin gelişimidir. O zamana kadar bilinmeyen birçok kavram açığa kavuşmuş. Bu ise hastalıkların teşhisine ve müdahalesine kolaylaştırılmıştır.¹⁴⁴

Pozitif yanların yanında bu yönelimin olumsuz etkileri de vardı. İlk olarak bu yönelim, insan doğası hakkında olumsuz tabloya yol açmıştır. İnsandaki hatalar, anksiyete, depresyon, istismar hakkında bilgi sahibi olunmuş. Öyle ki insanın pozitif tarafları çok az olduğu düşünülmüştür. Bu süre içerisinde psikoloji diğer iki amacını unuttu ve daha çok insan hastalıkları, zayıflıkları ve sorunları üzerinde yoğunlaşmıştır. Diğer bir olumsuz tarafı ise, şimdiye kadar yeterince araştırılmamış alanlarda araştırma olanaklarının sınırlamasıdır. Belki, mutluluk nedenlerinden çok depresyon, fedakârlıktan çok suçluluk nedenlerinin araştırılması gerekmektedir.¹⁴⁵

Pozitif psikolojinin hareketi, Martin Seligman'ın Amerikan Psikoloji Derneğin başkanı olunca başladığını söyleyenebilir. Seligman, İkinci Dünya Savaşı Öncesi'nde üç ana görevi (akıl hastalığını tedavi, insanlara daha tatmin ve üretken bir yaşam sunma, yüksek yeteneklerinin beslenmesi) olan pozitif psikolojinin büyük ölçüde ikisini ihmal ettiğini belirlemiştir. Bütün bunları göz önünde tutarak APA'nın başkanlık yetkilerini kullanarak psikolojinin daha pozitif yönleri odaklı bir değişimin başlatmasına karar vermiştir.¹⁴⁶ Ayrıca 7 yıl başkanlık sürecinde Seligman'ın katkılarıyla çok sayıda pozitif psikolojisi kitapları, dergi özel sayıları ve dünyada bölgesel pozitif psikoloji ağı kurulmuştur.

Pozitif psikoloji erdem ve güçler konularla ilgilenerek Aristotelci bir tarzı içermektedir. Bununla birlikte yaşamın anlam ve amacını önemseyen hümanist ve

¹⁴³ Rijavec, a.g.e, s. 115

¹⁴⁴ A.g.e, s. 116

¹⁴⁵ A.g.e, s. 118-120

¹⁴⁶ P. Alex Linley ve diğ., Positive psychology: **Past, present, and (possible) future**, The Jurnal of Positive Psychology, University of Leicester, Leicester 2006, 1(1); 3-16

varoluşçu yaklaşımdan da etkilenen bilişsel bir yaklaşımdır.¹⁴⁷

Pozitif psikolojinin iki önemli temsilcisi olan Martin Seligman ve Mihaly Csikszentmihaly'ye göre pozitif psikolojinin amacı, sadece olumsuz psikolojik hallerin düzeltilmesinden önce olumlu özelliklerin geliştirilmesi için çalışmaktır. Bunu gerçekleştirmek için Seligman'ın "Öğrenilmiş İyimserlik" ve "Gerçek Mutluluk" isimli kitapları ile Csikszentmihaly'nin "Akış: Mutluluk Bilimi" kitabı pozitif psikolojinin kaynak eserleri olarak kabul edilmektedirler. Seligman ve Csikszentmihaly, felsefe ve dinin önem verdiği fakat modern psikolojinin ihmal ettiği, insani güçler ve erdem konusu üzerinde durmaktadırlar.¹⁴⁸

6. DINLERDE MUTLULUK

6.1. İslamda Mutluluk

İslam inancına göre dinin amacı, insanın manevi huzurunu sağlamak, Allaha yakınlaştırmak, uhrevi ve dünyevi mutluluğa erişmesini temin etmektir. Dolayısıyla dinin ana görevi, bireyi hakikat ve sonsuz mutluluğa ulaştırmaktır. Ancak hakikat yolu şeriat yolundan geçmektedir. İslam bilginlere göre, bireysel ya da toplumsal hayatta İslami kurallara uygun davranmamak, mutluluğa götürmez. İnsanın, nebati, hayvani ve insani olmak üzere üç tabiatı vardır. Her kişi bu tabiatları iyi tanımak zorundadır. Çünkü bunları iyi tanıyan insan mutlu insandır. Bireyin ilk görevi nefisini korumak ve yüceltmektir. Bu ise ancak davranışlarla mümkündür. İstek ve arzuların hâkimi altında düşmeyen ve kendini disiplinleştiren birey mutlu ve huzurlu bir yaşamı elde edebilir. Bu ise modern psikolojinin en büyük olgularından biri olarak kabul edilmektedir. Birey, bu görevi akıllı kullanarak başarıyla tamamlanabilir. Akıl ise bireyi, mutluluk olarak adlandırılan nihai mükemmelliğine ulaştırmaktadır. Akıl sayesinde birey, en üstün mutluluğa yani ruhi mutluluğa ulaşmaktadır. İlahi hakikatler aracılığıyla gerçek mutluluk kazanılabilir.¹⁴⁹

Aynı zamanda, İslam dininin iki temel kaynağı olan Kur'an ve Sünnete bakıldığında aklın ne kadar önemli olduğunu hemen anlaşılacaktır.

¹⁴⁷ Fatma Balcı, **Psikolojik Ve Öznel İyi Olma Hali İle Dini İnançlar Arasındaki İlişki Üzerine Bir İnceleme**, Uludağ Üniversitesi S.B.E, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa 2011, s. 60

¹⁴⁸ Balcı, a.g.e, s. 60

¹⁴⁹ <http://www.mullasadra.ba/ostalo/vjera-ili-sekularizam/1011-cilj-bojijh-religija>,

6.2. Yahudilikte Mutluluk

Tekvin Bölümünde ‘senin olan her şeyi terk et, kendini bütün zincirlerden kurtar, ol’¹⁵⁰ ifadesi Eski Ahit’in ana konulardan birisi olarak kabul edilmektedir. Tevrat da mal tutkusu, hırs ve gelecek düşüncesi üzerinde durarak bu hususların ne kadar önemli olduğu belli etmektedir. Bu hususlardan her biri insanı huzursuzluğa ve gerginliğe sevk etmektedir. Senin olan her şeyi terk et, kendini bütün zincirlerden kurtar ifadeden kasıt, kaygı verici hususlardan arındırarak huzura ve mutluluğa ulaşmak demektir. ¹⁵¹ Bunun bağlamında Fromm ‘sebt günü’ insanın özünde var olan dinlenmeye çekilmesi ve insanların hem kendi aralarında hem de doğa ile uyumunun sağlanması içindir. Uyumun sonucu olarak mutluluk ve huzur gelir.

6.3. Hıristiyanlıkta Mutluluk

Yeni Ahit’e bakıldığı zaman durum farklı değildir. Eski Ahitte olduğu gibi Yeni Ahit da insanlara tüm dünyevi arzuların arındırmasını tavsiye edip pozitif ahlakı, paylaşma ve dayanışma fikirleri öne çıkarmaktadır. Bu doğrultuda Yeni Ahitte Mata bölümünde İsa’nın şöyle dediğini aktarılmaktadır: ‘ Ruhu fakir olanlar ne mutludur, göklerin saltanatı onların olacaktır’¹⁵². İleride Mata bölümünden 7/1-5 ifadeleri göz önüne alınarak görülür ki bireyin diğer insanlarla olan ilişkilerinde sorumlu ve bilinçli davranması gerektiğini tavsiye edilmektedir. ‘Çünkü nasıl yargılırsanız öyle yargılanacaksınız. Hangi ölçekle verirseniz, aynı ölçekle alacaksınız’¹⁵³ ifadesi bunu en güzel şekilde açıklamaktadır. Özetlemek gerekirse Yeni Ahit ‘Gerçek Mutluluk’ bölümüne bakıldığında mutluluk yumuşak huyu ile doğruluk ile merhamet duygusuyla barışçı ve temiz kalbiyle elde edilmektedir.¹⁵⁴

Demek ki hem Yahudilikte hem Hıristiyanlığa göre mutluluğa ulaşmanın yolu bireyler arası ilişkilerden geçmektedir. Diğer insanlara karşı sorumlu davranan, onlara karşı bilinçli olanlar iyi niyetli, merhamet sahibi insanlar mutluluğa ulaşacaklardır.

¹⁵⁰ Stari Zavet, İzlazak 12/1

¹⁵¹ Erich Fromm, a.g.e, s. 120-123

¹⁵² Evandzelje po Mateu 5/3, Yeni Ahit Matta 5/3

¹⁵³ Evandzelje po Mateu 7/2

¹⁵⁴ Evandzelje po Mateu 5/3-12

İKİNCİ BÖLÜM

BOSNALI GENÇLERDE DİN VE MUTLULUK İLİŞKİSİ:

BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

1. ARAŞTIRMA MODELİ

Araştırmalarda incelemek istenen konulara uygun yöntem ve teknikleri kullanmak güvenilir sonuçlara ulaşabilmek için son derece önemlidir. Sosyal bilimler grubuna giren Din Psikolojisi dalında bu araştırmada tarama modeli (survey metodu) içerisinde yer alan görüşme (mülakat) tekniği kullanılmıştır.

Görüşme (İng interview, mülakat) sözlü iletişim yoluyla veri toplama tekniğidir. Görüşme, çoğunlukla yüz yüze yapılmakta ise de telefonlu ve televizyonlu telefon gibi anında ses ve resim iletilicileriyle de olabilir. Ayrıca, sağır ve dilsizlerle gerçekleştirilen sembolik iletişim de bu sınıfa girmektedir. Görüşme, görüşmecinin cevap almak amacıyla soruları, sözlü ve genellikle yüz yüze olmak koşuluyla katılımcılara yönelttiği bir şekildedir.

155

İki şahsın arasında ilişkinin kurulmasında yararlanılan girişimlerden biri mülakat adı verilen bireysel görüşmelerdir. Bu görüşmelerde görüşülen, dinleyici gereksinmelerini karşılayabilmeli, görüşme sonunda soruları ve cevapları sıralanmalı ve özetlenmeli, görüşülen şahıs güdülenmeli, kendi gereksinmeleri ile söylenenler arasında ilişki kurabilmelidir.

Mülakat, görüşme yöntemi ile veri toplama da kendi arasında üçe ayrılır:¹⁵⁶

- 1- Sıkı yapılandırılmış: Sıkı yapılandırılmış mülakatta sorular önceden belirlenmiştir ve herkese aynı sorular sorulur (anket gibi).
- 2- Gevşek yapılandırılmış: Gevşek yapılandırılmış mülakatta bazı açık uçlu sorular vardır. Görüşen ve görüş veren bazı konularda derine gidebilir.
- 3- Yapılandırılmamış görüşmeler: Yapılandırılmamış mülakatta sorular serbesttir. İstenilen konuda derinlemesine gidilebilir. Verilen cevaplar yönlendirici olur.

¹⁵⁵ <http://oguzcetin.gen.tr/nitel-bir-arastirma-teknigi-gorusme.html>

¹⁵⁶ Murat Altındağ, **Eğitimde Araştırma Yöntemleri**, Ankara Üniversitesi E. B. E, Eğitim Bilimleri AnaBilim Dalı (Yayınlamamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2005, s. 8-9

1.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Bu araştırma Bosnalı ergenler üzerine yapılmıştır. Araştırmanın temel amacı, Bosnalı ergenlerin din ve mutluluk ilişkisidir. Ayrıca mutluluğun namazla, ahiretle, cennet-cehenneme inanma, kader ve oruçla ilgili ilişkileri de incelenecektir. Mülakat random yöntemiyle yapılmış ve 50 kişiden oluşmaktadır.

1.2. Araştırmanın Sınırlıkları

A. Araştırma 2013-2014 eğitim-öğretim yılında tahsil gören random örneklem yoluyla seçilen öğrencilerle sınırlıdır.

B. Araştırma mülakata katılan kişilerin verdikleri cevaplardan ulaşılan verilerle sınırlıdır.

1.3. Araştırmanın Ana Hipotezi

1- Din mutluluğun artmasında etkili bir faktördür.

1.3.1. Mülakat Formunun Genel Özellikleri

2. Mülakat istekli kişilere uygulanmıştır
3. Mülakata katılanlar soruları içten ve samimi bir şekilde cevaplamışlardır.
4. Alınan örneklem rastgele seçilmiştir.
5. Örneklem genelde orta ve son ergenlik dönemi ergenlerden seçilmiştir
6. Sıkı yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılmıştır.

2. MÜLAKATA KATILAN KATILIMCILARIN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ

Gençlerle yapılan mülakattan elde edilen bilgiler, zaman zaman tablolar halinde verilecektir. Daha sonra ise bu verilerin yorumları yapılacaktır. Bu doğrultuda katılımcıların demografik özellikleri aşağıdaki tablolarda verilmiştir.

2.1. Cinsiyet Durumu

Tablo 1: Katılımcıların Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet	Sayı (N)	%
Erkek	30	60
Kadın	20	40
Toplam	50	100

Tablo 1'e bakıldığında katılımcıların cinsiyete göre dağılımında erkeklerden 30 kadınlardan ise 20 kişi katılmıştır. Erkeklerin genel örneklem içerisindeki oranı %60 iken bayanların ise %40 oranındadır. Araştırmaya gönüllü olarak erkekler daha çok katıldığı için oranlar arasında biraz fark olmuştur.

2.2. Yaş Durumu

Tablo 2: Katılımcıların Yaşa Göre Dağılımı

Yaş	N	%
14-16	1	0.2
17-19	24	48
20-22	11	22
23-25	14	28
Toplam	50	100

Mülakata giren katılımcıların yaş dağılımı 14-25 arasında değişmektedir. Dört kategoride ele alınan yaş gruplarından 14-16 yaş arası olan 1 kişi örneklemin % 0,2'sini, 17-19 yaş arası olan 24 kişi örneklemin %48'ini, 20-22 yaş arası olan 11 kişi örneklemin %22'sini ve 23-25 yaş arası olan 14 kişi örneklemin %28'ini oluşturmaktadır.

2.3. Eğitim Durumu

Tablo 3: Öğrenim Durumuna Göre Katılımcıların Dağılımı

Öğrenim durumu	N	%
Lise	27	54
Üniversite	23	46
Toplam	50	100

Katılımcıların öğrenim durumuna göre dağılımına bakıldığında 27 kişi lise öğrencisi olan örneklemin %54'ünü, diğer 23 kişi üniversite öğrencisi olup örneklemin %46'sını oluşturmaktadır. Yukarıdaki verilere bakıldığında mülakata katılan lise ile üniversite öğrencilerinin arasında fazla fark yoktur.

2.4. Din Durumu

Tablo 4: Dinlere Göre Katılımcıların Dağılımı

Mensup olan din	N	%
İslam	38	76
Hristiyanlık	7	14
Diğer	5	10
Toplam	50	100

Katılımcıların din durumuna bakıldığında İslam dinine mensup olan 38 kişi örneklemin %76'sını, Hristiyan dine mensup olan 7 kişi örneklemin %14'ünü, diğer¹⁵⁷ dinlere mensup olan 5 kişi de örneklemin %10'unu oluşturmaktadır. Yukarıdaki verilere bakıldığında mülakata katılan ergenlerden İslam dinine mensup olanların daha çok olduğu görülmektedir.

¹⁵⁷ Diğer 5 kişinin arasında ikisi ateist ikisi agnostik ve paganist vardı.

2.5. Ailenin Gelir Durumu

Tablo 5: Ailenin Gelir Durumuna Göre Katılımcıların Dağılımı

Aylık gelir durumu ¹⁵⁸	N	%
0-399 KM	13	26
400-799 KM	16	32
800-1199 KM	11	22
1200 KM ve üzeri	10	20
Toplam	50	100

Tablo 5'e bakıldığında aile aylık gelir durumuna göre katılımcıların dağılımı, 0-399 KM geliri olan 13 kişi örneklemin 26%'sını, 400-799 KM geliri olan 16 kişi örneklemin %32'sini, 800-1199 KM geliri olan 11 kişi örneklemin %22'sini ve 1200 KM ve üzeri geliri olan 10 kişi örneklemin %20'sini oluşturmaktadır. Yukarıdaki tabloya bakıldığında ailelerin gelir durumuna göre katılanlar arasındaki dağılım birbirine yakın olduğu görülmektedir.

3. VARSAYIMLARLA İLGİLİ BULGULAR

3.1. Allah İnancıyla İlgili Bulgular

Allaha iman İslam dinin altı temel esaslarından birisidir. Allaha iman; Allah'tan başka ilah olmadığına şahadet etmek, her şeye varlığı verenin, her olayın nihai nedeninin ve her şeyin nihai amacının yalnız O olduğunu, O'nun ilk ve son olduğunu Kabul etmek demektir.¹⁵⁹

Hristiyanlık'ta Allah'ın üç unsurdan meydana geldiğine inanmadır. Hristiyanlık'ta bu teslis olarak ifade edilmektedir. Teslis; “üçleme, üçe çıkarma, şarabı üçte biri buharlaşınca kadar kaynatmadır” demektir. Genel olarak teslis Allah'ın tek ve bölünmez bir âlemde ayrı, eşit ve tek cevherli iç kişi yani “Baba, Oğul, Ruh'u'l- Kudus” şeklinde

¹⁵⁸ Bosna Hersek Para Birimi Konvertibil Mark esas alınmıştır. (1KM =0,64 krş)

¹⁵⁹ Bozkurt, a.g.e., s. 207

açıklamaktadır.¹⁶⁰

Yahudilikte de İslam'da ve Hristiyanlık'ta olduğu gibi inaç esasların başında Tanrı inancı gelmektedir. Tanrı “Yehova” kelimesiye karşılacaktır. Yehova, hayat, yaşamak kelimesinden gelmektedir. Yahudilikte Tanrı evrensel değildir, Tanrı bir kavmin veya ırkın Tanrısıdır.¹⁶¹

Katılımcıların Allah inancıyla ilgili verdikleri cevapları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 6: Allah İnancına Göre Katılımcıların Dağılımı

Allaha inanıyor musunuz?	N	%
Evet, her şeyi yaratan Allah'ın varlığına inanıyorum	42	84
Hayır, Allah'ın varlığına inanmıyorum	8	16
Allah'ın varlığıyla ilgili şüphe duyuyorum	1	2
Toplam	50	100

Tablo 6'ya bakıldığında, evet cevabı veren 42 kişi örneklemin %84'ünü, hayır diyen 7 kişi örneklemin %14'ünü, şüphe duyan 1 kişi de örneklemin %2'sini oluşturmaktadır. Veriler katılımcıların büyük çoğunluğu Allaha inandıklarını göstermektedir.

Allah inancıyla ilgili görüşünü İslam dinine mensup olan 23 yaşındaki erkek katılımcımız şu şekilde açıklamaktadır:

“ Allaha inanmak imanın şartlarından biri ve temelidir. Yani her müslüman Allaha inanması lazım, aksi takdirde Allaha inanmayıp da müslüman veya İslamı benimsenen kişiden bahsetmek mümkün değil. Her şeyi yaratan, her şeyi bilen, her şeyi gözlemleyen Allah'ın varlığına inanıyorum. Allaha olan inancım ilk önce dinî temeller üzerinde kurulmuştur. İkincisi Allah'ın varlığı hakkında birçok aklî deliller de vardır. Dünyada gördüğümüz, duyduğumuz her şey kendinden oluşmadı. Her yaratılanın Yaradana vardır. Allah da gördüğümüzün ve duyduğumuzun her şeyin Yaraticısıdır. Yani evrene baktığımızda bütün bunların insanüstü bir güç tarafından meydana geldiğini müşahade etmekteyiz.”

¹⁶⁰ A.g.e.s. 446

¹⁶¹ A.g.e, s. 537

Aynı dine mensup olan 19 yaşındaki bayan katılımcımız de yukarıdaki ifadelere benzeyen görüşünü kısa bir şekilde kısaca şöyle ifade etmektedir:

“ Her şeyi yaratan Allah’ın varlığına inanyorum. Kur’an-i Kerim’de dinî dellilerin yanında Allah’ın varlığına işaret eden birçok akî delliler de vardır. Allah’ın varlığını ispatlayan delilleri saymakla bitiremeyiz. Yani bu dünyayı gören, akıl sahibi olan insanın her şeyi görüp da nasıl Allah’ın varlığına inanmadığını şaşırıyorum.”

Hiristiyan dine mensup olan 17 yaşındaki bayan katılımcımız konu hakkında açıklamalarını şu şekilde dile getirmektedir:

“Her şeyi yöneten, her şeyi yaratan, her şey önceden ne olacağı belirleyen Tanrı’nın varlığına inanyorum. Kutsal Kitabımızda Tanrı’nın varlığı hakkında bol bol açıklamalar vardır. Bunları görmezden gelmek mümkün değildir. Bu dünya bing-bang’ın eseri değildir, olamaz da çünkü bu dünya kendi kendiliğinde oluşmadı. Bunun yaratıcısı, düzenleyicisi ve gözlemcisi vardır. Hiç şüphe yok ki bu da Tanrıdır”.

Aynı dine ait 18 yaşındaki erkek katılımcımız ise şunu söylemektedir:

“Tanrı’ya inanyorum. İnsan kendinden bu dünyaya gelmedi. Onu yaratan Yaratıcısı var. Bu da Tanrı’dan başka kimse değildir. Bunu için dellileri saymak mümkün değildir. Her sağlıklı insan Tanrı’ya inanmak zorunda, çünkü insan noksan bir varlıktır, Tanrı’ya inanma ise insanın doğasına uygun bir şeydir.”

Kendisini ateist olarak tanımlanan 17 yaşındaki erkek katılımcımız ise konu hakkında şunları vurgulamaktadır:

“Tanrı’ya inanmıyorum. Mantıksal açıdan Tanrı’nın varlığı hakkında mantığıma uygun olacak herhangi bir delil bulmadım.”

Tanrı’nın varlığı hakkında şüphe duyan 17 yaşındaki erkek katılımcımız de:

“Hristiyanım, ama Tanrı’nın varlığı hakkında bazı şüphelerim var. Mademki Tanrı bizi seviyor, bu kadar adaletsizliğe, kötülöklere nasıl müsamaha ediyor. Anlamıyorum. Bunun üzerine çok düşünüyorum”.

Sonuç olarak konuyla ilgili katılımcıların diğer ifadeleri de göz önüne alındığında denilebilir ki İslam dinine mensup olan ergenler hepsi kesin ve sorgusuz Allah inancına sahiptir. Allah’ın varlığı hakkında hiçbir şüpheleri yoktur.

Mülakata katılan Hıristiyan dine mensup olan gençlerden 4 kişi Tanrı'nın varlığına inandıklarını, 2 kişi de Tanrı'nın varlığına inanmadıklarını ifade etmişlerdir. Tanrı'nın varlığı konusunda şüphe duyduğunu genç dünyadaki olumsuzlukları dikkate alarak bunu mantıksal açıdan anlamadığını dile getirmektedir.

Tanrı'nın varlığına inanmayanlar ise çoğunlukla sorgulayıcı ve kötümser inancına sahiptir. Bu ergenler genellikle çocukluk döneminde doğru din eğitimi almamış ve yabancı evliliklerden doğan çocuklar olduğu düşünmekteyiz. Evlerinde herhangi bir inanç eğitimi almayan bu ergenler ya ateist ya da agnostik ya da değişik ideolojilere daha yönelimli olduğunu düşünmekteyiz. Özellikle savaş yıllarından sonra bu ergenler Bosna'ya batıdan gelen farklı mezhep ve akımları temsil eden misyonlerin hedef kitlesini oluşturmaktadırlar. Misyonerler tarafından bunlar kolayca ikna edilebildiği için çeşitli mezheplerin mensupları olmaktadır.

Yapılan araştırmalara göre aile bağlarından yoksun ve kimsesiz kişilerde din değişimleri, aile bağları güçlü olanlara göre daha muhtemeldir. İçine düştükleri kriz anında, arkadaşlarıyla kişisel ilişkileri diğerlerine göre daha az olan ve aileleriyle duygusal bağları zayıf olan kişilerin herhangi bir grupta aidiyetin bağları bulunmadığından yeni ideolojilere ve din değiştirmeye daha açıktırlar.¹⁶²

Türkiye'de yapılan birçok araştırmanın sonucunda da Allah inancı oranı oldukça yüksek seviyede olduğunu ortaya çıkmıştır.¹⁶³

3.2. Kader İnancıyla İlgili Bulgular

Kader inancıyla ilgili bulguların analizine geçmeden önce kader konusunu biraz açıklamak gerekmektedir. Türkçede kader olarak kullanılan kelime birçok anlamları bünyesinde taşımaktadır.

Arapçadan gelen kader kelimesi, sözlükte gücü yetmek, planlamak, ölçü ile yapmak, bir şeyin şeklini ve niteliğini belirlemek kıymetini bilmek rızkını daraltmak gibi manalara gelip "Allah'ın bütün nesne ve olayları ezelf ilmiyle bilip belirlemesi" diye tarif

¹⁶² Celal Çayır, *Türkiye'de Dini Değiştirip Hıristiyanlığa Geçişin Psiko-Sosyal Etkenleri*, U.Ü, S.B.E, (Yayınlamamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa 2008, s. 32

¹⁶³ Balcı, a.g.e.s. 120-121, Mehmet Emin Köktaş, *Türkiye'de Dini Hayat; İzmir Örneği*, İşaret Yay., İstanbul 1993, s. 82

edilmektedir.¹⁶⁴

İslam'da kader itikadî ekollere göre çeşitli şekillerde anlaşılmış ve tanımlanmıştır. Ehli Sünnet olarak kabul edilen Maturidi ve Eşari mezheplerinde kaza ve kader kavramları birbirilerinin yerine kullanılmıştır. Yani Maturidilerin kader dediklerine Eşariler kaza, Eş'arilerin kader dediklerine ise Maturdiler kaza adını vermişlerdir. Mütezile kelimcileri Maturdi ve Eş'ari kader konusundaki görüşü benimsememektedirler. Onlar sorumluluk doğuran beşeri filleri kaza ve kazanın dışında tutarak kaza ve kader insanlara ait fillerin hükmünü açıklayıp haber vermekten ibaret olduğu fikrini savunmuşlardır.¹⁶⁵ Mütezile kelimcileri kader kelimesine "beyan, açıklama, bildirme" manasını vererek açıklamışlardır.

Hristiyanlıkta kader hakkında 'tek yönlü' ve 'iki yönlü' iki farklı anlayış ortaya çıkmıştır. Tek yönlü kader anlayışına göre, Tanrı ezelde sadece kurtuluşa erişecek insanları belirlemiş diğerleri hakkında hüküm vermemiştir. İki yönlü kader anlayışa göre ise Tanrı seçilmişlerle beraber kimilerinin de lanetli olacağını belirlemiştir. Kurtuluş için seçtiklerine onlara bu yola götürecek vasıtalar, lanetlileri de cezalandırmak üzere vasıtalar planlamış ve göndermiştir. Hristiyanların kader hakkındaki tartışmaları Adem'in günah işlemesiyle başlamaktadır. Onların aslî günaha bakış açısı aynı zamanda kader anlayışlarını da belirlemektedir. Augustin'a göre aslî günah bütün insanları etkilemiş ve aslî günah nedeniyle insanlar iyi ve doğru davranışları yapma yetisinden mahrum kaldıklarını iddia etmiştir. Bu görüşüyle Augustine tek yönlü kader temsilcisi olarak kabul edilmektedir. Pelagius ise aslî günaha rağmen kişi, iyi ve kötü davranışları yapma potansiyeline sahip olduğu fikrini savunmaktadır.¹⁶⁶

Yahudilikte kader inancı diğer dinlere göre değişiklik göstermektedir. Yahudiliğe göre bir insanın kaderi bütün hayatı boyunca baştan yazılmaz, bir önceki hal ve hareketlerine göre yıllık olarak yazılmaktadır. Yıl boyunca iyi ve hayırlı işler işleyen kişilerin kaderi bir yıl sonrası için yazılır. Yahudilere göre bütün olaylar, Tanrı'nın çizdiği belirli bir amaca göre şekillenmektedir. İnsanın görevi de, bu amacın gerçekleşmesine

¹⁶⁴ Yusuf Şevki Yavuz, DİA, "Kader" maddesi, , C.24, s. 58

¹⁶⁵ A.g.md, s. 58

¹⁶⁶ Muhammed Tarakçı, **Kalvinizmde Kader Anlayışı**, U.Ü.İ.F.D 2010, C.19, s.2, s. 93-119

yardımcı olmaktadır.¹⁶⁷

Tablo 7: Kader İncancına Göre Katılımcıların Dağılımı

Kadere inanıyor musunuz?	N	%
İnanıyorum	40	80
İnanmıyorum	6	12
Kararsızım	4	8
Toplam	50	100

Kaderle ilgili elde edilen bulgulara bakıldığında zaman, 40 kişinin olumlu cevap vermesi örneklemin %80'ini, olumsuz cevap veren 6 kişi örneklemin %12'sini ve kararsızım diyen 4 kişi örneklemin %8'ini oluşturmaktadır. Tabloya bakıldığında gençlerin kader inancının yüksek derecede olduğunu görülebilir.

İslam dinine mensup olan katılımcıların kader konusunda verdikleri ifadelerle bakıldığında verdikleri cevaplar genellikle Cebriye ve Matüridi ve Mütezile mezheplerinin kader anlayışının etrafında toplanmaktadır. '*Her şey Allah'ın belirlediği kadere göre gerçekleşir, insan da bu kadere yaşar*' ifadesi Cebriye mezhebinin kader konusundaki görüşünü temsil etmektedir. '*Kader tamamen insanoğlunun elindedir herkes kendi kaderini kendisi belirler*' anlayışı ise Mütezilenin kader hakkındaki görüşünü temsil etmektedir. '*Bu dünyada olup biten her şey Allah'ın takdir etmesiyle olur fakat insanın da belli konularda özgürlüğü ve sorumluluğu var*' görüşü de kısacası Maturidi mezhebinin kader konusundaki görüşüdür.¹⁶⁸

Tablo 8: Müslüman Katılımcıların Kader İncancına Göre Dağılımı

Görüş	N	%
Cebriyeci	30	78,94
Mütezile	3	7,89
Matüridi	5	13,15
Toplam	38	100

Tabloda görüldüğü gibi müslüman katılımcılardan Cebriyeci görüşüne sahip olan 30 kişi örneklemin %78,94'ünü, Mütezile görüşüne sahip olanlardan 3 kişi örneklemin 7,89'ünü, Maturidi görüşüne sahip olanlardan ise 5 kişi örneklemin %13,15'ini

¹⁶⁷ Mehmet Bozkurt, **İslam, Hristiyanlık, Yahudilikte İnanç ve İbadetlerin Felsefi ve Sosyolojik Boyutları**, Özyurt Matbaa, Ankara 2013 s. 556

¹⁶⁸ Yavuz, DİA, a.g.md., s. 58-62

oluşturmaktadır. Görüldüğü gibi müslüman gençlerde Cebriye anlayış sahip olanlar daha çok olduğunu görülmektedir.

23 yaşındaki müslüman erkek gencin kader hakkındaki ifadeleri şu şekilde aktarılmaktadır:

“Evet, kadere inanıyorum. Kadere olan inanma gerekçelerim imanıma dayalıdır. Çünkü kadere inanma imanın 6 şartıdır. Aynı zamanda 23 senelik hayatım boyunca birçok olayın bizim kontrolümüzde olmadığını anladım ve bunu kendime 'kader' olarak izah ettim. Ayrıca kader inancı insana manevi alanda çok yardım etmektedir çünkü eğer başınıza gelen bir olayı kader olarak algıyorsanız, o olayı daha rahat aşabilirsiniz.”

Benzer düşüncelerini de aynı yaştaki akranı şöyle aktarmaktadır:

“Evet, kadere inanıyorum çünkü Rabbimiz kaderi belirlemektedir. Biz de bu kaderi yaşarız. Ayrıca kader imanın şartlarından birisidir. 'Ve bil kaderi hayrihi ve şerrihi min'a allahi teala' ifadesi açık bir şekilde kaderin varlığını gösteriyor, doğal olarak da biz buna inanmak zorundayız.”

22 yaşındaki bayanın da kader hakkındaki görüşü kısaca şöyle anlatılmaktadır:

“Evet, kadere inanıyorum. Her şey takdir-i ilahidir. Yani her şey Allah tarafından belirlenmiştir. Kadere inanıyorum fakat insanın da bazı şeyleri değiştirebileceğine inanıyorum.”

Diğer katılımcıların ifadelerine bakıldığında hemen hemen hepsinin buna benzer olduğu açıkça görülmektedir.

Tablo 9: Hıristiyan Katılımcıların Kader İnançına Göre Dağılımı

Kadere inanıyor musunuz?	N	%
İnanıyorum	4	57
İnanmıyorum	2	28
Kararsız	1	14
Toplam	7	100

Tablo 9'de görüldüğü gibi Hıristiyan katılımcılardan 4 kişinin olumlu cevap vermesi örneklemin %57'sini, 2 kişinin olumsuz cevap vermesi örneklemin %28'ini ve kararsızım diyen bir kişi örneklemin %14 ünü oluşturmaktadır. Sonuç olarak tabloya bakıldığında mülakata katılan çoğu Hıristiyan dinine ait ergenler kadere inanmaktadırlar.

Kadere inanma konusunda olumlu cevap veren katılımcılardan 17 yaşındaki bir ergen kaderle alakalı ifadesini şöyle aktarıyor:

“Evet, kadere inanıyorum. Kaderimizde ne varsa onu yaşıyoruz. Tanrı her insana önceden kaderi belirlemiştir. Hiç bir şey tesadüfi değildir.”

Benzer bir şekilde 18 yaşındaki bir ergen kaderle alakalı ifadesini kısa bir şekilde şöyle özetlemektedir:

“Evet, kadere inanıyorum. Çünkü kader Büyük Güç tarafından belirlenir, yazılır ve her şey buna göre gerçekleşir. Biz ise bunu yaşarız.”

Kadere inanan ilgili diğer katılımcıların ifadelerine bakıldığında yukarıdaki ifadelerle düşünce ve izahları birbirine yakındır. Kadere inanmayan katılımcılardan 18 yaşındaki bayan kader hakkında fazla düşünmediğini söyleyerek şunu aktarmaktadır:

“Kadere inanmıyorum, Kader kesinlikle belirlenen ve daha önce yazılan bir şey değil. Her şey kendi elimizdedir. Kendi hayatımızı biz yönlendiriyoruz. Eğer her şey daha önceden belirlenmiş olsaydı o zaman işlenen suçu için insanı Tanrı zorlanmıştır, yani Tanrı insana yaptırmıştır. Tüm bunlardan sonra Tanrı onu günahkâr olarak nasıl cezalandırılabilir? Bir Hristiyan olarak Tanrının varlığına, adaletine, rahmetine ve duanın gücüne, insanın irade özgürlüğüne inanırım fakat ruhumda körü körüne kader inancına yer yoktur.”

17 yaşındaki diğer bir genç kader hakkındaki görüşünü kısaca şöyle açıklamaktadır:

“Kadere kısmen inanıyorum. Her şeyin belli bir akışı vardır. Kendi kaderimizi biz belirleriz fakat daha önce ne olacağını belirlenen şeyler de var”

Genel olarak katılımcıların çoğunda kader inancının yüksek seviyede olduğu görülmektedir. Elde ettiğimiz verileri destekleyecek başka araştırmalar da vardır. Örneğin, Şentürk tarafından yapılan araştırmada da Sakarya’da insanların kadere olan inancının yüksek seviyede olduğu ortaya çıkmıştır.¹⁶⁹

Cinsiyet, yaş, eğitim durumu, din ve ailenin geliri ne kadar farklı olsa da ergenlerin kader hakkındaki açıklamaları birbirine yakındır. Kader deyince gençlerin aklına, 'daha önce yazılan-belirlenen bir şey' ifadesi gelmektedir. Bunu belirleyen veya yazanın Allah'ın olduğuna ve hiç bir şekilde değişmez olduğuna inanmaktadırlar. Yani, kaderin

¹⁶⁹ Bkz, Mucahiddin Şentürk, **Sakarya Halkının Kader Anlayışı**, Sakarya Üniversitesi, S.B.E, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya 2013, s. 53

değişmezliğine yönelik inancı da buradan beslediği gayet açıktır. Bu anlayışa göre Allah'ın kader konusunda aktif ve belirleyici rolü, insanın ise pasif rolü vardır. Yani insan Allah'ın belirlediği kader neticesinde hayatını sürdürmektedir. Aslında bu süreçte insanın hayatında kader olgusu bir savunma mekanizması olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira kendi hayatını yönlendirme konusunda pasif olan insan yaşadıklarının üstesinden gelebilmek için sıkıntı ve dertlerini Allaha havale etmektedir. Böylece kader inancı bireylere psikolojik olarak rahatlatıcı bir görev üstlenmektedir. Fakat şunu da belirtmek gerekir ki kader inancının görevi insanlara öz güven sağlamak ve motivasyon vermekle sınırlı değil. Katı bir kader inancı insanın kendi gücünü aklını, özgürlüğünü yok sayma noktasına götürebilir. Bu da olumsuz tepki yaratarak kişiyi kötümser ve çareliliğe sevk edebilmektedir. Kader hakkında gençlerin ifadelerine bakıldığında, gençler kader hakkında toplum tarafından benimsenmiş olan ifade ve açıklamaları ön plana çıkarmaktadırlar. Böyle bir kader anlayışının onların inandıkları ve toplumdan öğrendikleri bilgilerin birbiriyle uyumlu olmasından kaynaklanmaktadır.

3.3. Dindarlıkla İlgili Bulgular

Dindarlık, belli bir dinin inanç ve öğretilerinin belli bir zaman ve şartlarda belli bir kişi, grup ya da toplum tarafından yaşanması olarak ifade edilmektedir. Dindarlık, yaşanan dindir; dinin hayata geçirilerek bilfiil yaşanan biçim olarak tanımlanmaktadır.¹⁷⁰

Mülakat sırasında gençlere sorulan sorulardan birisi 'Kendinizi iyi bir dindar olarak görüyor musunuz?' açık uçlu öznel dindarlık sorusudur. Katılımcıların bu soruya verdikleri cevap tablo 10'da gösterilmiştir.

Tablo 10: Dindarlık Durumuna Göre Katılımcıların Dağılımı

Kendinizi iyi bir dindar olarak görüyor musunuz?	N	%
Çok dindarım	-	-
Dindarım	25	50
Biraz dindarım	20	40
Dindar değilim	5	10
Toplam	50	100

170 Hökelekli, Din Psikolojisi Giriş, s. 43

Dindarlığın ölçülmesi konusundaki yollardan birisi de yukarıda açık uçlu sorularla kişilerin kendilerini ne kadar dindar olarak gördükleri sorusudur. Gençlerle yapılan mülakat sırasında, gençlere öznel dindarlık algısı soruldu. Ulaşılan sonuçlar kişilerin kendilerini ne kadar dindar olarak gördüğüdür.

Tablo 10'a bakıldığında 25 kişinin kendisini dindar olarak görmesi örneklemin %50'sini, 20 kişinin kendisini biraz dindar olarak görmesi örneklemin %40'ını ve kendisini dindar olmayan olarak ifade eden 5 kişi de örneklemin %10'unu oluşturmaktadır. Ayrıca kendini çok dindar olarak gören kişi sayısı tabloda görüldüğü üzere yoktur.

Görüldüğü üzere araştırmaya katılan gençlerin yarısı kendilerini dindar olarak görüp, yarısından azı da kendilerini biraz dindar olarak görmektedir. Buna göre gençlerin çoğunun dini inanç ve değerlerle olumlu bir bağlantı içerisinde olduğunu göstermektedir. Ayrıca gençlerin konu ile ilgili ifadelerine bakıldığında dindarlıkla ilgili ne anladıkları da açık bir şekilde görülmektedir.

23 yaşındaki ergen dindar olduğunu belirterek şunları aktarmaktadır:

“Kendimi iyi bir insan olarak görüyorum. Fakat kendimin çok iyi bir dindar olduğumu düşünmüyorum. Namaz kılmaya ve diğer dini emirleri elimden geleni kadarıyla gündelik hayatta uygulamaya özen gösteriyorum. Elimden geldiğince camiye gitmeye çalışırım. Hayatımda dinin önemini çok büyüktür. Her hafta dini kitapları okuyup, dini sohbetler dinlemeye gayret gösteririm. Orta derecede dindar olduğumu düşünüyorum.”

20 yaşındaki diğer bir katılımcı buna benzer düşüncelerini şöyle anlatmaktadır:

“Kendimi iyi biri olarak görüyorum. Arkadaşlara ve insanlara yardım etmeyi seviyorum. Kimsenin acı çekmesini istemiyorum. Namaz kılarım, camiye arada bir giderim, sohbetleri de arada dinlerim. Orta derecede dindarım.”

Kendini biraz dindar olarak gören 17 yaşındaki bayan katılımcı ise kısaca bunu söylemektedir:

“İyi bir insanım. Namaz kılmıyorum fakat ruhum temiz. Namaz ve diğer dini vecibelerini yerine getirmiyorum. Bunun en önemli sebebini ihmarkarlık olarak görüyorum. Kendimi biraz dindar olarak görüyorum. Din literatürü okumuyorum, yalnız ilkokul ve ortaokuldayken temel dini bilgisi derslere katılıyordum. Dersten öğrendiklerim dışında fazla bir şey öğrenmedim.

Dindar olmayan 17 yaşındaki genç de şunu söylemektedir:

“Dindar değilim. Din hiç ilgimi çekmiyor. Din hayatımın önemli parçasını teşkil etmiyor. Dine inanmada herhangi bir akli delil bulamadım. Tanrı'nın varlığına da inanmıyorum. Ama iyi bir insanım.”

Mülakat sırasında 'kendinizi iyi bir dindar olarak görüyor musunuz?' soruya veren diğer ergenlerin de ifadelerine bakıldığında hepsi yukarıdaki bahsedilen açıklamalarla benzerlik göstermektedir. Sonuç olarak bakıldığında kendini dindar olarak gören ergenler öznel dindarlık derecelerini Allaha inanmak, dini görevlerini yerine getirmekle ve iyi bir insan olmakla belirtmektedirler. Camiye sürekli olmazsa da çoğunlukla gitmeye çalıştıklarını ve dini kitap ve literatür okuduklarını, dini sohbetler dinlediklerini belirtmişlerdir. Kendilerini biraz dindar olarak gören ergenler ise yalnız insanlar arası ilişkilerden ve iyi bir insan olmalarının öneminden bahsetmektedirler. Araştırma esnasında dikkat çeken hususlardan birisi de kendini biraz dindar veya dindar olmayanlar gören ergenlerin çoğu yabancı evlilik ile bir araya gelen ailelerden meydana geldiği görülmektedir. Evlerinde din hakkında konuşmazlar ve ebeveynleri onları herhangi dine mensup olmalarında zorlamaz ve de teşvik etmezler. Bu şekilde hem ailede hem de okulda sağlıklı din eğitimden yoksul olan gençler genelde ateist ve agnostik olmaktadır. Bahsedildiği gibi bu kişiler din değiştirmeye daha açıktırlar.

3.4. Dinin Mutluluğun Artmasına Etkisi

Konu ile ilgili mülakat esnasında katılımcılara 'Din sizi mutlu eden olguların arasında var mı? Neden? soruları soruldu. Katılımcıların bu soruya verdikleri cevap tablo 11'de gösterilmiştir.

Tablo 11: Dini Mutluluğun Artırmasında Önemli Olgu Olarak Gören Katılımcıların Dağılımı

Din sizi mutlu eden olgular arasında var mı?	N	%
Evet	40	80
Hayır	4	8
Kısmen	6	12
Toplam	50	100

Tabloya bakıldığında katılımcıların 50 kişiden 40 kişi soruya evet cevabı vererek örneklemin %80'ini, hayır diyen 4 kişi örneklemin %8'i, soruya kısmen cevap veren 6 kişi

ise örneklemin %12'sini oluşturmaktadır. Görüldüğü gibi katılımcıların çoğunda dinin onları mutlu eden olgular arasında olduğunu göstermektedir. Burdan hareketle din katılımcıların hayatlarında çok önemli bir parçası olduğu söyleyebiliriz.

Konu ile alakalı 18 yaşındaki Hıristiyan dine mensup bayan katılımcımız şöyle bir açıklama getirmektedir:

“Evet din beni mutlu eden olgudur. Dinde teselli buluyorum ve onun için bu benim huzurumdur. Dinde manevi huzur buluyorum. İnsanın manevi tarafı da var ve bu tarafı ancak din tatmin edebilir. Tanrı'nın beni yarattığı düşüncesi ve iyi ameller yapmak beni mutlu ediyor. Özellikle iyilik yaptığım zaman son derece mutluyum çünkü biliyorum ki Tanrı'nın istediğini yaptım.”

Benzer düşüncelerini aynı dine mensup olan erkek akranı kısa bir şekilde dile getirmektedir:

“Evet, din beni mutlu ediyor. Çocukluğumdan beri dini ortamda büyüdüm. Din manevi tarafımı tatmin ediyor ve bana sağlam bir inanç sunmaktadır.”

İslam dinine mensup 23 yaşındaki katılımcımız de konu hakkındaki ifadelerini şöyle açıklamaktadır:

“Beni mutlu eden birçok dinî faktör vardır. Dinin bana verdiği güven ve huzur beni son derece mutlu ediyor. Ayrıca din (pillerimi şarj edip) bana güç vererek yaşanan olaylardan daha güçlü çıkıp ileri gitmeme bana yardımcı olmaktadır. Ayrıca bu ümmetin bir parçası olduğum için mutluyum çünkü nereye gidersem gideyim kendimi dışlanmış hissetmiyorum, diğerlerine güven verip onlara güveniyorum. Benim için önemli mutluluk nedenlerinden birisi de bu.”

Aynı dine mensup 23 yaşındaki akranı düşüncelerini şu şekilde aktarmaktadır:

“Evet, din beni mutlu ediyor. Çünkü içimdeki manevi boşluğu doldurmaktadır. İnsanın mutlu ve mutsuz anlarında itimad edebilecek bir şeylere sahip olması gerekiyor. Şüphesiz din bunu en güzel şekilde karşılamaktadır.”

21 yaşındaki islam dinine mensup katılımcımız benzer düşüncelerini kısa bir şekilde özetlemektedir:

“Tabi ki din beni mutlu ediyor. Bence dinsiz insan huzursuz insandır. Din insana yaşamın her alanda yardım etmektedir. İnsanın manevi tarafı vardır ve bunu sadece din karşılayabilir.”

Kendini ateist olarak tanımlayan 17 yaşındaki katılımcı de şunları dile

getirmektedir:

“Din beni mutlu etmiyor. Dinde beni mutlu edecek herhangi bir unsur bulamadım”

Diğer katılımcıların ifadelerini de esas alarak dinin mutluluk için önemli etkenlerden biri olduğunu söylenebilir. Katılımcıların çoğu dini mutluluk için önemli faktör olarak görüp, özellikle dinin anlam, huzur ve manevi doygunluk verdiğini belirtmişlerdir. Ayrıca katılımcılardan birkaç kişi dini emirleri yerine getirdiklerinde kendilerini daha mutlu ve huzurlu hissettiklerini belirtmişlerdir. Kendilerini ateist olarak tanımlayan gençler dini mutluluk için önemli bir faktör olarak görmemektedirler çünkü yaşadıkları ortamlar dindışı ortamlardır. Yukarıda da belirtildiği gibi bunların çoğu yabancı evlilik ile bir araya gelen ailelerden meydana gelmektedir.

Konu ile ilgili iddiamızı destekleyecek daha önce yapılmış araştırmalar da mevcuttur.¹⁷¹

3.5. Ahiret İnancıyla İlgili Bulgular

İslam'da Allah'a ve Rasül'üne tabi olan kişi ahiret gününe inanmak zorundadır. Ahirete iman, Allah'a ve Peygamberlere imanla birlikte İslam dinin üç temellerinden birisidir. Kur'an'da sık sık olarak tekrar edilen 'Tevhid, ahirete iman ve salih amel' İslam'ın en önemli ve en temel esaslarıdır. Bu mühim öneminden dolayı Kur'an'da birçok ayette¹⁷² ahiretten bahsedilir ve müslümanların bu dünyada yaptıklarının hesabını ahirette vereceğini unutmaması için öneride bulunmaktadır.¹⁷³

İslamiyette olduğu gibi ahiret inancı Hristiyanlık'ta da önemli bir yer tutmaktadır. Hristiyanlık inancına göre Hz. İsa'nın yeryüzüne tekrar gelmesiyle ölümler yeniden dirilecek ve son yargılama günü başlayacaktır. Mesih tüm Tanrı düşmanlarını öldürüp, Tanrı'nın egemenliği sağlayıncaya kadar savaşacaktır. Kur'an'da olduğu gibi İncil'de de ahiret inancıyla ilgili pek çok ayet¹⁷⁴ bulunmaktadır.¹⁷⁵

171 Bkz, Ahmet Albayrak '**Ergenlerin Dini Gelişiminde Sevgi ve Korku Motifinin Etkinliği**', Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi, Der: Hayati Hökeleki, Ankara Okulu Yay., Ankara 2002, s. 306-336, Zdravka Leutar, Ana Marija Josipovic, **Neke Dimenzije Religioznosti Mladih**, Casopis za Intelktualna i Duhovna Vol. VI, No:3, 2008, s. 397-421

172 Bkz, Bakara 4, 8, 62, 86, 94, Al İmran 22, 45, 56

173 Bozkurt, a.g.e, s. 267

174 Bkz, Yuhanna 5/28-29, Markos 13/24-25, Luka 12/4-5

175 Bozkurt, a.g.e, s. 455

Görüldüğü gibi İslam'da ve Hristiyanlık'ta ahiret inancıyla ilgili net ifadeler ve bilgiler bulunmaktadır. Buna farklı olarak Yahudilikte ise ahiret inancının varlığı net bir şekilde belirtilmemiştir. Ahiret inancı Babil esaretinden sonra kabullenilmeye başlanmıştır. İnsanların çektiği sıkıntıların bu inancın benimsenmesine zorladığı da söylenilebilir. Bazı Yahudi mezhepleri Sadukiler gibi ahiret inancını kabul etmezler. Bazılarında ise Tenasuh yani ruh göçü inanç mevcuttur.¹⁷⁶

Katılımcıların ahiret inancıyla ilgili verdikleri cevaplar aşağıdaki tablo 12'de gösterilmiştir.

Tablo 12: Ahiret İnancına Göre Katılımcıların Dağılımı

Ahirete inanıyor musunuz?	N	%
Evet	47	94
Hayır	2	4
Kararsızım	1	2
Toplam	50	100

Tablo'ya bakıldığında mülakata katılan 50 kişisinden 47 kişisi soruya evet cevabı vererek örneklemin %94'ünü, hayır diyen 2 kişi örneklemin %4'ünü, kararsızım diyen bir kişi de örneklemin %2'sini oluşturmaktadır. Buradan hareketle, katılımcıların çok büyük kısmının ahirete inandığı görülmektedir.

Daha önce yapılan araştırmalar da insanların ahiret inancının yüksek derece olduğunu göstermişlerdir.¹⁷⁷

18 yaşındaki Hristiyan dinine mensup olan bayan katılımcımız ahiret hakkında fikirlerini şöyle dile getirmektedir:

“Evet, ahirete inanıyorum çünkü ahiret hakkında İncilimizde açık açık ifadeler bulunmaktadır. Onun için her Hristiyanın inanması gerektiği gibi ben de ahirete inanıyorum.

¹⁷⁶ A.g.e, s. 554

¹⁷⁷ Bkz; Balcı, a.g.e, s.123, Mehmet Emin Köktaş, **Türkiye'de Dini Hayat; İzmir Örneği**, İşaret Yay., İstanbul 1993, s. 94

Ruhun mutlaka göçmesi gereken yer vardır. Ben de o yerin ahiret olduğunu düşünüyorum. Ahirette bu dünyada yaptıklarımız hakkında hesap vereceğiz.”

Aynı dine mensup olan akranı olan 18 yaşındaki erkek katılımcımız de benzer düşünceleri şöyle açıklamaktadır:

“Evet, ben de her Hıristiyan gibi ahirete inanıyorum. Dinim bunu emrediyor. Her şey bu dünyada bitmiyor, bu dünyanın ötesinde de bir yer vardır, yani herkesin gideceği yer. Gördüğümüz her şey yalnız bu dünya için yaratılmamıştır. Bu dünyada her şey imtihandan ibarettir biz de ahirette burada yaptıklarımız hakkında hesap vereceğiz.”

İslam dinine mensup olan 20 yaşındaki katılımcımız ahiret inancıyla ilgili görüşünü şu şekilde aktarmaktadır:

“Evet, ahirete inanıyorum, çünkü ölüm kaçınılmazdır. Mantıksal olarak da bu dünyada vefat eden buraya hiç dönmedi. Ayrıca, Kur'an'da zaten ölüm ve ahiretle ilgili çok ayet vardır. Her nefis ölümü tadacaktır. Ahirette bu dünyada yaptıklarımız hakkında sorguya çekileceğiz. Ruhumuz Rabbimize dönecektir, hesap gününden sonra ise Rabbimiz bizleri tekrar diriltecektir.”

Aynı dine mensup olan akranı da benzer bir şekilde şunları söylemektedir:

“Müslüman olarak ahiret gününe inanmak zorundayım, ben de inanıyorum. Ahiret inancı İslam'ın önemli esaslarından birisidir. Hem Kur'an hem hadislerde ahiretle ilgili çok bilgi bulabiliriz. Mantıksal açıdan bu dünyada mutlak bir adalet yoktur. Çünkü bu dünyada gerektiği gibi ne ceza ne de ödül verebilir. Mutlak adalet yalnız Allah'ın elindedir. Biz de bu adaleti ahirete geldiğimizde göreceğiz.”

Sonuç olarak, mülakata katılan diğer katılımcıların ifadelerini de göz önüne alarak, cinsiyet, yaş, eğitim durumu, dini ne kadar farklı olsa da ergenlerin ahiret hakkındaki açıklamaları birbirine yakındır. Ölümü kaçınılmaz olgu olarak gören ergenler, bu dünyada mutlak bir adaletten yoksul bir yeri olduğu için ahirette mutlak olarak İlahi adalet'in gerçekleşeceği inanmaktadırlar. Hayatta anlam bulması açısından etkili görev oynarken olumlu duyguları uyandırmasında etkili bir faktör olabilmektedir. Onların ahiret inancı mensup oldukları dinî anlayışlara dayanmaktadır. Ayrıca mülakat yapılan gençlerin çoğu mülakat sırasında kutsal kitaplarından da birer ayet örnek vererek mantıksal açıdan da anlamlı olan ahiret inancını desteklemeye çalışmışlardır. Ayet, hadis ve kutsal kitaplarından alıntı yapan gençlerin kutsal kitap okudukları gayet açıktır.

Yapılan araştırmalar ahiret inancın kayıpların kabullenmesinin kolaylaştırdığını ve

olumlu duyguları kazandırdığını ıspatlamışlardır.¹⁷⁸

3.5.1. Cennet İnancıyla İlgili Bulgular

Ahiret inancıyla bağlantılı olan ancak ayrı olarak ele alınması gereken bulgular cennet ve cehennem inancıyla ilgili bulgulardır. Cennet inancı hakkında katılımcıların verdikleri cevaplar aşağıdaki tablo 13'de gösterilmiştir.

Tablo 13: Katılımcıların Cennet İnancına Göre Dağılımı

Cennete inanıyor musunuz?	N	%
İnanıyorum	45	90
İnanmıyorum	3	6
Kararsızım	2	4
Toplam	100	100

Tabloya bakıldığında katılımcıların 50'sinden 45 kişisi cennetin varlığına inanarak örneklemin %90'ını, cennet varlığına inanmayan katılımcılardan 3 kişi örneklemin %6'sını, kararsızım diyen 2 kişide örneklemin %4'ünü teşkil etmektedir. Örneklemin büyük çoğu cennet hayatına inanırken, inanmayan ve kararsız olanları ise örneklemin çok küçük bir kesimini oluşturmaktadır. Dikkat çeken hususlarından birisi de bu; cennet inancı ahirete inanma oranından küçük bir farkla daha düşüktür.

Balcı tarafından yapılan araştırmada da insanların cennet hayatına inancının yüksek olduğu gösterilmiştir.¹⁷⁹

Hristiyan dinine mensup 17 yaşındaki bayan katılımcımız konuya ilişkin görüşünü şöyle açıklamaktadır:

“Evet, cennetin varlığına inanıyorum. Herkes amelilerine göre ya ödül olarak cennete ya da ceza olarak cehenneme girecektir. Cennete bu dünyada inananlar, sorumluluk sahibi olanlar ve iyi işler yapanlar girecek. Bu dünyada sahip olamadığımız ya da elde edemediğimiz nimetleri Tanrı

¹⁷⁸ Ali Köse, Talip Küçükcan, **Doğal Afetler ve Din**, İstanbul 2000, T.D.V Yay., s. 156

¹⁷⁹ Bkz, Balcı, a.g.e, s. 173

bize cennette verecektir.”

Aynı dine sahip olan 18 yaşındaki bayan katılımcımız de benzer ifadeleri dile getirmektedir:

“Evet, cennet hayatına inanıyorum. Cennete ödül-ceza ilkesinden hareket ederek inanıyorum. Bu dünyaya biz boşuna gelmedik, her şey bir imtihandır. Öyleyse iyilik yapanla kötülük yapanın bir arada olması düşünülmazdir. Tanrı'nın adaleti diye bir şey var. Cennete iyi insanlar, Tanrı'nın rahmetinden nasip alanlar gidecek. Bu dünyada sahip olamayacağımız, hayal bile edemeyeceğimiz güzelliklere ve nimetlere sahip olacağız.”

İslam dinine mensup 23 yaşındaki erkek katılımcımız ise düşüncelerini şöyle aktarmaktadır:

“Evet, cennete inanıyorum. Kur'an-i Kerim'de ve Peygamberimizin a.s hadislerinde cennetle ilgili çok bilgiler var. Cennete bu dünyada Allah'a inanalar, Peygambere tabi olanlar ve diğer dini emirlerini yerine getirenler girecektir. Cennet Allah'ın şanına laik kullarına sunduğu bir mükâfattır. Bir müslüman olarak buna inanmam doğaldır. Diğer taraftan baktığım zaman cennete inanmam klasik bir insani düşüncedir. Çünkü yapılan her iyilik için anne küçük çocuğunu nasıl ödüllendiriyorsa Rabbimiz de bizleri yaptığımız iyilikler için ahirette bizi ödüllendirecektir.”

24 yaşındaki aynı dine mensup olan erkek katılımcımız de konu hakkındaki benzer görüşünü şu şekilde ifade etmektedir:

“Evet, cennet hayatına inanıyorum. Cennete Rabbimizin istediği gibi hayat yaşayanlar girecektir. Cennet Rabbimiz tarafından bizlere vaad edilen apaçık bir gerçektir. Hem zalim hem de mazlumun beraber olması mümkün değil. Allah adaletlidir ve adaleti sever, o yüzden şiddetli bir şekilde ödül-ceza prensibinin var olduğuna inanıyorum. Yaşadığımız hayat açısından cennetin varlığı çok önemlidir. Çünkü dünyada hayırlı işler için ödüllendiren hiç bir kurum bulunmamaktadır.”

Sonuç olarak ergenlerin cennet varlığına güçlü olan inanışları onların dinî inançlarıyla paralellik göstermektedir. Cennetin varlığı ödül-ceza ilkesini doğal bir olgu olarak göstermektedir. Bu inanç onların olumlu duygularını uyandırır, iyi işler için teşvik edici faktör konumundadır.

3.5.2. Cehennem İnancıyla İlgili Bulgular

Ahret inancıyla ele alınması gereken bulgulardan birisi de cehennem inancıyla ilgili bulgulardır. Cehennem inancı hakkında katılımcıların verdikleri cevaplar tablo 14'te

gösterilmiştir.

Tablo 14: Katılımcıların Cehennem İnancına Göre Dağılımı

Cehenneme inanıyor musunuz?	N	%
İnanıyorum	45	90
İnanmıyorum	3	6
Kararsızım	2	4
Toplam	50	100

Tabloya bakıldığında katılımcıların 50'sinden 45 kişisi cennetin varlığına inanarak örneklemin %90'ını, cennetin varlığına inanmayan katılımcılardan 3 kişi örneklemin %6'sını, kararsızım diyen 2 kişi de örneklemin %4'ünü teşkil etmektedir. Örneklemin büyük çoğu cennetin varlığına inandığı gibi cehennemin varlığına da inanmakta, inanmayan ve kararsız olanları ise örneklemin çok küçük bir kesimini oluşturmaktadır. Sonuç olarak cennet ve cehenneme inanma ile ilgili örneklem birbirine eşittir.

Hıristiyan dinine mensup 17 yaşındaki bayan katılımcımız konuya ilişkin görüşünü şöyle açıklamaktadır:

“Dediğim gibi, cennetin varlığına olduğu gibi, cehennemin varlığına da inanıyorum. Cehenneme Tanrı'nın istediği gibi hayat yaşamayan, dinin kurallarını çiğneyen, kötü amel işleyen kişiler girecektir. Bu dünyada ektiğimizi öbür dünyada biçeceğiz. Yani öbür dünyada liyakata göre ya ödül ya da ceza alacağız.”

Aynı dine sahip olan 18 yaşındaki bayan katılımcımız de benzer ifadeleri dile getirmektedir:

“Yukarıda bahsettiğim gibi, cennetin varlığına inandığım gibi cehennemin varlığına da inanıyorum. Cennet ve cehennemin varlığı aslında birbirini tamamlayıcı unsurlardır. Çünkü birinin varlığı ötekinin ise yokluğu düşünülmezdir. Liyakat iki taraflıdır. Ya ödül ya da ceza. Bunlar Tanrı'nın adaletine delalet eden unsurlar. Bunlar olmasaydı ya da bunların sadece bir tanesi olsaydı ahirette Tanrı yaptıklarımızı nasıl değerlendirirdi. İkisi Tanrı'nın adaletini tamamlayan unsurlar.”

İslam dinine mensup olan 23 yaşındaki katılımcımız de konuyla ilgili düşüncelerini şöyle aktarmaktadır:

“Cennet ve cehennem hakkında Kur'an-i Kerimde çok ayet vardır. Her müslümanın bunların varlığına inanması farzdır. Ben de buna kesin bir şekilde inanıyorum. Cehennem Allah'ın belirlediği sınırları aşan, ona kulluk etmeyen kişiler içindir. Cehennem günah işlemiş olanlar ve günah işleyenlere tövbe etmeleri için bir uyarıdır.”

Aynı dine mensup olan 24 yaşındaki katılımcımız de konu hakkında kısaca şöyle diyor:

“Evet cehennem varlığına inanıyorum. Cennet ve cehennem olmasaydı ahlak, davranış, hayırlı amel işlemenin bir manası kalmazdı. İnsanların çoğu hayatlarını ödül-ceza ilkesine göre belirlemektedir.”

Görüldüğü üzere, cehennem-cennet varlığına olan inançlarını ergenler dinî temeller üzerine yerleştirmektedirler. Mülakata katılan kişilerin bu kadar yüksek oranda ahirete, cennete, cehenneme inanması katılımcıların dini bilgilerinin yüksek düzeyde olduğunu söyleyebiliriz. Ahiret, cennet, cehennem konularıyla ilgili açıklamalara bakıldığında yüksek oranda bunlara inanılması ilahi bir adaletin gerçekleştireceği yerlerin varlığına işaret olmaktadır. Mülakat sırasında ergenlerin ifadelerinden anlaşılan; yaşadıkları yerde, dünyada birçok adaletsizlik, ahlaksızlıkla karşı karşıya kaldıkları için ahiret inancı olumlu duyguları uyandırmaktadır. Onun için bu dünyada ne kadar adalet gerçekleşirse de öteki dünyada adaletin gerçekleşeceğine inanmaktadırlar.

3.6. İbadetlerle İlgili Bulgular

Farsça'da “tazim için eğilmek”, kulluk, ibadet” anlamına gelen namaz sözlükte “dua etmek, ibadet etmek, bağışlanma dilemek, yalvarmak” manasına gelmektedir. Arapçadaki salat kelimesinin karşılığı olarak Türk diline geçmiştir. Terim olarak salat Allah'ın emrettiği, Hz Peygamber'in öğretip uyguladığı şekilde kalp, dil ve bedenle yapılan ibadettir.¹⁸⁰

Hıristiyanlıkta ibadetin özünü, Mesih İsa vasıtasıyla Allah'a yaklaşma vesilesi olarak kabul edilen “dua” oluşturmaktadır. İbadetlerin dayanağı Hz.İsa'nın ibadet konusundaki telkinlerini uygulamalarıdır.¹⁸¹

Bu bölümde ergenlerin ne kadar namaz kıldıkları öğrenmeye çalışıldı. Namaz

180 M. Kamil Yaşaroğlu, DİA, “**Namaz**” Maddesi, , C.32, s. 350

181 Bozkurt, a.g.e, s. 458

kılıyor musunuz? Her gün mü, günde bir iki defa mı, cumadan cumaya mı, bayramdan bayrama mı? Namazdan sonra kendinizi mutlu hissediyor musunuz? sorular soruldu. Namaz hakkında katılımcıların verdikleri cevaplar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 15: Namaz bulgularına göre katılımcıların dağılımı¹⁸²

Namaz kılıyor musunuz?	N	%
1. Evet, günde beş vakit namaz kılıyorum	12	31,5
2. Beş vakit kılmaya çalışıyorum, fakat arada bir kaç vakit kaçırdığım oluyor	9	23,6
3. Cumadan cumaya namaz kılıyorum	11	28,9
4. Bayramdan bayrama namaz kılıyorum	5	13,1
5. Namaz kılmıyorum	1	2,6
Toplam	38	100

Tablo'ya bakıldığında katılımcıların 38 kişisinden 12'si günde beş vakit namaz kıldığını belirterek örneklemin %31'ini, 9'u düzenli olarak kılsalar da arada birkaç vakit kaçırdıkları örneklemin %23,6'sını, 11'i cumadan cumaya namaz kıldığını belirterek örneklemin %28,9'unu, 5'i bayramdan bayrama namaz kıldığını belirterek örneklemin %13,1'ini, namaz kılmayan 1 kişi ise de örneklemin %2,6'sını oluşturmaktadır. Görüldüğü gibi tablo'da beş vakit kılanla, arada bir kaç vakti kaçıranla yalnız cumaya gidenler arasında çok büyük fark yoktur.

Günde beş vakit kılan 20 yaşındaki katılımcımız şunları dile getiriyor:

“Günde beş vakit namaz kılıyorum. Namaz dinin direğidir onun için namaza çok çok önem veriyorum. Ahiret gününde hesap vereğimiz ilk şey namazdır. Namazımız iyi olursa diğer hesapları daha kolay vereceğiz. Dindar ailenin içinde yetiştim ve büyüdüm. Özellikle beş vakit kılmamda annemin etkisi büyüktür. Namazdan sonra kendimi mutlu hissediyorum. Rabbimin istediği bir görevi yerine getirdiğim için manevi dolgunluk yaşıyorum. Namazdan sonra kendimi daha huzurlu, daha sakin hissediyorum. Namazdan sonra sanki herkese karşı daha iyi davranıyorum. Her dert ve her sıkıntı çözülebilir ve küçük gibi gözüküyor.”

¹⁸² Tablo'da sadece müslüman katılımcıların ifadeleri esas alınmıştır. Hristiyan katılımcıların ibadet etme durumu ayrı olarak ele alınacaktır.

23 yaşındaki katılımcımız konu hakkında açıklamasını şöyle yapmaktadır:

“Günde beş vakit namaz kılmaya çalışıyorum. Fakat arada bir kaç vakit kaçırdığım oluyor. Zamanında kılamadığım namazların her zaman kazasını kılarım. Namaz Allah'ın emrettiği bir ibadettir. Onun için her namazdan sonra yapmam gerekeni yaptığım için kendimi iyi hisediyorum. Namazda Rabbimle iletişim içinde olduğum için kendimin Rabbim'e daha yakın olduğumu düşünüyorum. Namazdan sonra her şeye farklı gözle bakıyorum, her şey daha mantıklı ve daha anlamlı oluyor. Namazdan sonra kendimi daha sabırlı düşünüyorum.”

22 yaşındaki bayan katılımcımız ise şunu söylemektedir:

“Namazı haftada bir iki kez kılıyorum. Namazın farz olduğunu biliyorum fakat namaz kılmamamın en büyük nedeni ihmalkârlık ve zamanın sıkışıklığıdır. Dindar bir aileden gelmiyorum. Sanki her zaman namazdan daha önemli bir şey çıkıyor karşıma. Namazdan sonra yaşadıklarım farklıdır. Bazen kendimi daha mutlu, daha huzurlu ve tatminkâr hissederken bazen de her hangi bir değişikliği farketmiyorum. Bir vakit namazını huşu içinde kılmış olsam da çok büyük manevi tatminlik yaşıyorum ve her vakit kılasım geliyor. Fakat dediğim gibi sanki her zaman namazdan daha önemli şey çıkıyor karşıma ben de düzenli olarak kılamıyorum. Düzenli olarak namaz kılmak çocukluktan beri kazanılan bir alışkanlıktır fakat ben bunu başaramadım. Yine de ramazan ayında namazlarıma çok dikkat ederim.”

19 yaşındaki katılımcı ise namazla ilgili kısaca şöyle diyor:

“Açıkçası bayramdan bayrama namaz kılarım. Namazdan sonra daha mutlu olduğumu söyleyemem çünkü herhangi bir değişiklik hissetmiyorum. Yalnız çok sevdiğim insanları gördüğüm için sevinçli oluyorum. Bayramlara genelde herkes gider ben de giderim. Namaz kılmayı, dini bilgileri okulda öğrendim fakat büyük çoğunu unuttum.”

Son olarak da namaz kılmayan 17 yaşındaki bayan katılımcımızın ifadesini zikrederim:

“Namaz kılmıyorum. Namaz kılmak için vaktim yok (okul, arkadaşlar v.s) Dindar bir ailede yetişmedim. Ailemdeki kişiler çok nadiren namaz kılarlar.”

Günde beş vakit namaz kılan denklemin ifadelerine bakılığında genellike sağlam ve iyi derecede dini bilgilere sahip olduklarını diyebiliriz. Dindar ailelerden geldiklerini vurgulayarak, aile içinde dinin çok önemli olduğunu belirtmişlerdir. Küçük yaşta namaz kılmayı öğrendikleri ve özellikle namaz kılmalarında annelerinin rolünün büyük olduğunu açıkça ifade etmişlerdir. Bazıları ise dindar ailelerde yetiştirdiklerini söyleyerek ihmalkârlık ve tembelliklerinden dolayı namaz kılmadıklarının altını çizmişlerdir. Bütün

katılımcılar Ramazan ayında devamlı olarak namaz kılmaya, dini emirleri yerine getirmeye çalıştıklarını da söylemişlerdir. Ayrıca ara sıra namaz kılanlar genellikle kendilerini biraz dindar olarak tanımlayan ve yabancı evliliklerden doğan ergenlerdir.

Hıristiyan dinine mensup olan katılımcılara “İbadet ediyor musunuz? Günlük mü, haftalık mı, aylık mı? soruları soruldu.

Katılımcılardan dört kişisi her gün ibadet ettiklerini, iki kişi ise ara sıra, bir kişi ise haftalık olarak ibadet ettiğini söylemiştir. Devamlı olarak ibadet eden Hıristiyan dinine mensup 17 yaşındaki katılımcımız konu hakkında:

“Devamlı olarak sabah-akşam olmak üzere günde iki kez ibadet ediyorum. İbadet bireyin hayatında önemli bir şey. İbadetler, dualar insanın manevi gıdalarıdır. Bunlara herkesin ihtiyacı vardır. İbadetten sonra kendimi daha huzurlu hissediyorum. Her zaman dünyaya farklı bir gözle bakıyorum.” söylemektedir.

18 yaşındaki erkek katılımcımız ise ara sıra ibadet ettiğini belirterek kısaca şunları dile getirmektedir:

“Yabancı evlilikten gelen bir çocuğum. Onun için din hakkında evdekiler pek konuşamazlar. Fakat ben yine ara sıra ibadet ederim. İbadetlerimi anaannemden öğrendim.”

Tablo 16: Namaz Sonrası Yaşanılan Mutluluğa Göre Katılımcıların Dağılımı

Namazdan sonra genellikle kendimi daha mutlu hissediyorum	N	%
Evet	32	84
Hayır	6	16
Toplam	38	100

Tablo'ya bakıldığında soruya evet cevabı veren 32 kişi örneklemin %84'ünü, hayır diyen 6 kişi de örneklemin %16'sını oluşturmaktadır. Katılımcıların çoğu namaz sonrası kendilerini daha mutlu hissettiklerini belirtmişlerdir.

Genel olarak katılımcıların ifadelerine bakıldığında namazın mutluluğu artıran etkenlerden olduğunu söylenilebilir. Allah rızası için kılınan namazın katılımcıları olumlu bir şekilde etkilediğini, ahlaki davranışları daha da bilinçlendirdiğini, kişilerarası ilişkileri daha da güçlendirdiğini ifade edebiliriz. Bütün bunlar bireyde mutluluk olgusunu ve

memnuniyeti uyandırmaktadır.

Daha önce yapılan araştırmalar da bizim varsayımlarımızı doğrulamaktadır.¹⁸³

3.7. Dua İle İlgili Bulgular

Dua insanlıkla beraber var olan olgudur. Dua etme şekilleri insandan insana değişmektedir. Yani herkes aynı üslupla, aynı şekilde dua etmemektedir. Dine inanmayan insanlar da başlarına çözümleri mümkün olmayan bir bela, bir sıkıntı geldiği zaman dua ettikleri bilinmektedir. Bütün bunlar göz önünde bulundurularak denilebilir ki dua insanların vazgeçemeyecekleri bir ihtiyaçtır. Çünkü insan noksandır, güvensizdir, güvenliğe ve korumaya ihtiyacı vardır.

Dua “davet” veya “da'va” gibi aynı kökten gelip, sözlükte çağırarak, seslenmek, yakarmak, yardım istemek sığınmak gibi manalara gelmektedir. Küçükten büyüğe, aşağıdan yukarıya, aciz olandan güçlü olana doğru meydana gelen istek ve niyazda bulunmaktır. Dua kulun Allah'a sığınma ve yakarışını, sevgi ve tazim içerisine lütfunu, yardımını ve affını istemesini ifade etmektedir.¹⁸⁴ Hökelekli'ye göre dua insanla Allah arasında bir iletişim veya haberleşme biçimidir.¹⁸⁵

Mülakat sırasında katılımcılara Dua ediyor musunuz? Duadan sonra kendinizi nasıl hissediyorsunuz? soruları soruldu. Katılımcıların verdikleri cevaplar ilk önce tablo halinde, daha sonra bizzat kendi ifadelerine yer verilerek dua ile ilgili bulgular değerlendirilecektir.

Tablo 17: Dua Etme Sıklığına Göre Katılımcıların Dağılımı

Dua ediyor musunuz?	N	%
Evet, sık sık dua ederim	26	52
Ara sıra dua ederim	19	38
Hayır, dua etmiyorum	5	10
Toplam	50	100

Tablo'ya bakıldığında 50 kişiden 26'sı evet sık sık dua ederim cevabını vererek örneklemin %52'sini, ara sıra diyenler 18 kişi örneklemin %36'sını, dua etmiyorum diyen 6

¹⁸³ Bkz, Akif Hayta, “İbadetler ve Ruh Sağlığı (Dini Pratikler İle Psiko-Sosyal Uyum Arasındaki İlişki Üzerine Bir İnceleme)” Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi, der. Hayati Hökelekli, Ankara Okulu Yay., Ankara 2002, s. 117-152

¹⁸⁴ Ece, a.g.e, s. 143, DİA, C.9 “Dua” maddesi, Osman Cilacı, C.9 s. 529

¹⁸⁵ Hökelekli, a.g.e, s. 212

kişi de örneklemin %12'sini oluşturmaktadır. Genel olarak tablo incelediğinde katılımcıların büyük çoğunun dua ettiği söylenilebilir.

Sık sık dua eden Hıristiyan dinine mensup olan 17 yaşındaki bayan katılımcımız konu hakkında:

“Sık sık dua ederim. Bence dua çok önemli bir şey, çünkü dua Tanrı ile iletişim biçimidir. Dua ederken kendimi hiçbir zaman yalnız hissetmedim. Şunu da belirtmek istiyorum ki yalnız zor durumlarda dua etmiyorum, iyi ve mutlu durumlarda da Tanrı'ya teşekkür etmek için dua ediyorum. Hayatıma baktığımda genelde dualarımın kabul olduğunu düşünüyorum. Zor durumda dua ettiğim zaman kendimi daha rahat hissediyorum. Dua bana manevi huzur veriyor.” söylemektedir.

Aynı dine mensup olan 18 yaşındaki erkek katılımcımız ise kısaca şunları aktarmaktadır:

“ Çok iyi bir dindar değilim, onun için ara sıra dua ederim. Genellikle pazar günü anne babayla kiliseye gittiğimizde dua ederim. Onun dışında çok nadiren geceleyin dua ederim. Dua huzur verici bir şeydir. Dua sıkıntılarımı hafifletiyor. Bence dua etmeyen insan yoktur.”

Sık sık dua eden İslam dinine mensup olan 20 yaşındaki erkek katılımcımız de şunu söylemektedir:

“Günde beş vakit namazı sürekli olarak kılarım. Namazlardan sonra da mutlaka dua ediyorum. Yalnız namazlardan sonra dua etmiyorum. Gün içerisinde bir şeyler yaparken, yürürken v.b durumlarda da sık sık dua ediyorum. Dua benim için çok önemli bir şey. Beni rahatlıyor, bana manevi huzur veriyor. Dua Rabbimizle bir iletişim olduğu için dua ederken çok çok özen gösteriyorum. Ayrıca zor günler yaşadığımda dua manevi olarak bana güç veriyor çünkü bu sıkıntıları Allah tarafından gelen bir imtihan olarak algılıyorum. Onun için Rabbime sığınıyorum ve O'ndan başka kimsenin sıkıntılarımı giderebileceğine inanmıyorum.”

İslam dinine mensup olan 22 yaşındaki bayan katılımcımız de:

“Namazı arada kılarım, fakat nerdeyse her gün dua ederim. Şu anda üniversitede okuyorum ve genellikle sınavlarımın iyi geçmesi için dua ederim. Ayrıca ailemin, arkadaşlarımın sağlığı mutluluğu için dua ediyorum. Dua bana manevi sükuneti veriyor ve hayatımda bana çok yardımcı oluyor” diye söylemektedir.

İslam dinine mensup olan 17 yaşındaki bayan deneğimin ifadeleri de bu şekildedir:

“İslam'ı 100% yaşayan bir aile içinden gelmiyorum. Namaz kılmıyorum fakat arada dua

ediyorum. Genellikle zor durumda kaldığımda dua ediyorum. Bu durumlarda dua bana çok yardımcı oluyor.”

Mülakat sırasında dikkat çeken hususlarından birisi de; namaz kılmayan fakat en azından ara sıra veya günde birkaç kez dua eden katılımcıların sayısı önemli ölçüde büyüktür. Namaz kılmamalarına rağmen katılımcıların büyük çoğu dua etmekte ve duaya çok önem verdikleri bizzat belirtmişlerdir.

Sonuç olarak diğer katılımcıların ifadelerini de esas alarak denilebilir ki ergenler birçok şey için Allah'a dua etmekte ve genelde dualarının da kabul olduğunu düşünmektedirler. Hepsi duadan sonra kendilerini daha iyi hissettiklerini, Allah'a daha da yakınlaştıklarını ve yalnız olmadıklarını ifade etmektedirler. Ayrıca duanın hem maddi hem de manevi sıkıntılarını giderebileceğine ve sıkıntılarını azaltacağına inanmaktadırlar. Katılımcılar dua neticesinde ruhi sükunete kavuştuklarını belirterek, asabî ve ruhi faaliyetlerinde bir ahenk hâkim olduğunu, kaygılı ve sıkıntılara karşı büyük sabır kazandıklarını da söylediler.

İslam dinine göre dua, yalnız sıkıntılı zamanlarda Allah'ı hatırlama, yardım isteme ve zor durumlarda sığınma işlevi gören bir uygulama değildir. Dua içten gelen bir duygudur, her an yaratıcıya durumu arz etme O'nun varlığını ifade etme işlevi gören ibadettir. Bu açıdan bakıldığında denilebilir ki mülakata katılan çoğu ergenler İslami öğretilere uygun dua anlayışına sahiptirler.

Yapılan diğer araştırmalar da ergenlerin çoğu %90-95'i çeşitli sebeplerle devamlı veya ara sıra dua ettiklerini söylediler ve yarısından fazla duanın büyük faydası olduğunu belirtmişlerdir.¹⁸⁶

Tablo 18: Dua Sonrası Yaşanılan Mutluluğa Göre Katılımcıların Dağılımı

Dua sonrası kendimi mutlu ve huzurlu hissediyorum	N	%
Evet	45	90
Hayır	5	10
Toplam	50	100

Tablo'ya bakıldığında duadan sonra kendimi daha mutlu ve huzurlu hissediyorum

¹⁸⁶ Hökeleki, a.g.e, s. 218

sorusuna evet diyen 44 kişi örneklemin %90'nını, hayır diyen beş kişi ise örneklemin %10'unu oluşturmaktadır. Genel olarak katılımcılar duadan sonra daha mutlu olduklarını belirtmişlerdir. Buna bağlantılı olarak yukarıdaki verilere ve katılımcıların ifadelerine de dayanarak denilebilir ki, dua da mutlululuğu artıran önemli etkenlerinden birisidir.

3.8. Oruçla İlgili Bulgular

Oruç Farsça olan rüze kökünden gelip Arapça'daki karşılığı savm'dır. Sözlükte oruç, bir şeyden uzak durmak, bir şeye karşı kendini tutmak anlamına gelmektedir. Terim olarak oruç, güneşin batmasına kadar şer'an belirlenmiş ibadeti yerine getirmek niyetiyle yeme, içme ve cinsel ilişkiden uzak durmayı ifade etmektedir.¹⁸⁷

İslam'ın temel beş esaslarından biri olan oruç her sene Ramazan ayında tutulur. Bülüğ çağına girmiş herkes için farz olan ibadettir. Farz olan emredilmiş Ramazan orucunun yanında Peygamber a.s tuttuğu ve tavsiye ettiği nafil oruçları da vardır.

Hıristiyanlıkta oruç, bazı bedensel isteklerin önüne geçmek için ve işlenmiş bazı günahların cezasını çekmek amacıyla tutulmaktadır. Günümüzde Hıristiyan dünyasında iki çeşit oruç vardır; Okaristik (şükran) orucu ve Evharistiya orucu.¹⁸⁸

Yahudilikte oruç tövbe biçimi olarak görülmektedir. İlk önce Tanrı'nın merhametini kazanmak için tutulan oruç sonradan ise hataların telafisi için yapılan ibadete dönüşmüş gibidir. Yahudilikte toplam altı gün oruç vardır.¹⁸⁹

Tablo 19: Oruç Tutan Katılımcıların Dağılımı

Oruç tutuyor musunuz?	N	%
Evet	41	82
Hayır	8	16
Yalnız bir kaç gün	1	2
Toplam	50	100

Tablo'ya bakıldığında 50 kişiden 41 kişi soruya evet cevabı vererek örneklemin %82'sini, hayır cevap verenler de örneklemin %16'sını, yalnız bir kaç gün oruç tutarım

¹⁸⁷ Ali İhsan Yiğitlik, DİA, “Oruç” maddesi, C. 33 s. 414, Bozkurt a.g.e, s. 361, Veysel Uysal, **Psiko-Sosyal Açıdan Oruç**, T.D.V Yay., Ankara 1994, s. 10

¹⁸⁸ Bozkurt, a.e, s. 481, DİA, a.g.md, s. 415, Şinasi Gündüz, **Hıristiyanlık**, İSAM Yay., İstanbul 2008, s. 150-151

¹⁸⁹ Bozkurt, a.g.e, s. 570, DİA, a.g.md, s. 415

diyen bir kişi de 6rneklemin %2'sini oluşturmaktadır. Bu bağlamda denilebilir ki ergenlerin 6oğu oru6 ibadetini fiilen yerine getirmektedirler. Dolayısıyla katılımcıların oru6 ile ilgili belli bir bilgi ve tecr6beye sahip olduklarını s6ylenebilir.

Ayrıca m6lakata katılan Hıristiyan dine mensup olan 2 kişi, İslam dinine mensup olan ise 13 kişi de nafile oru6 tuttuklarını belirtmişlerdir. Bu bulgular katılımcıların oruca ne kadar 6nem verdiklerini a6ık bir şekilde g6stermektedir. Bu hususta denilebilir ki katılımcıların oruca karşı tutum ve davranışları olumludur.

Hıristiyan dinine mensub olan 18 yaşındaki bayan katılımcımız konu hakkında a6ıklamalarını ř6yle yapmaktadır:

“Evet, oru6 tutuyorum. İsa i6in tutuyorum. Bizim i6in yaptığı her şey i6in bir teşekk6r etmek i6in tutuyorum. Ayrıca bazı şeylerden nasıl sakınmamız gerektiğini de 6ęrenmemiz lazım. Oru6 bunu bize en g6zel şekilde 6ęretmektedir. Oru6 tutarken fizyolojik olarak kendimi ne kadar yorgun ve zayıf hissetsem de kendimi mutlu ve dingin hissediyorum. Her şeyi Tanrı'ya teslim ettiğim zaman daha kolay olur. Kendimi yeniden doğmuş gibi hissediyorum.”

Aynı dine mensub olan 18 yaşındaki erkek katılımcımız de ifadelerini şu şekilde dile getirmektedir:

“Her Katolik gibi bende oru6 tutarım. Orucu İsa i6in tutuyorum 66nk6 o bizim yaşayabilmemiz i6in 6ok sıkıntılar 6ekebilmişse ben onun i6in niye oru6 tutmayayım. Her şeyi ona bor6luyuz. Oru6 esnasında imanımı arttırdığını hissediyorum, fizyolojik olarak ne kadar sıkıntı 6eksem de oru6 ile ruhumu doyuruyorum. Ayrıca a6 olan insanları daha iyi anlıyorum.”

İslam dinine mensup olan 22 yaşındaki bayan katılımcımız ise;

“Oru6 Allah c.c tarafından her m6sl6mana farz kılınmış bir ibadettir. Ben de bu ibadeti Allah rızası i6in yerine getirmeye 6alışıyorum. Oru6 tutmaya k666kl6kten beri ailemden 6ęrendim. Oru6 tutarken daha sakin daha mutlu ve memnunum. Oru6 tutan bir ortam i6inde bulunmak bana ayrı bir g6zellik veriyor. Onlarla beraber iftarlar, teravihler, teravih sonrası sohbetler ayrı mutluluk duygusunu uyandırıyor. Ramazandan sonra ara sıra nafile oru6ları da tutarım.” s6ylemektedir.

24 yaşındaki m6sl6man olan katılımcımız ise şunları ifade etmektedir:

“Orucu 12 yaşımdan beri tutarım. Oru6 tutarken kendimi daha mutlu ve memnun hissediyorum 66nk6 Rabbimizin bize verdiği bir g6revi yerine getirmiş oluyorum. Oru6 Allah'a itaattir, Allah bizim orucumuza muhta6 değil fakat bizim Allah'a itaat etme ihtiyacımız var. Oru6 tutarken camide daha aktif oluyorum, namazları s6rekli camide kılmaya 6zen g6steriyorum.

Ramazan ayında elimden geldiği kadarıyla ibadetleri yerine getirmeye çalışıyorum ve bunu yaparken çok mutlu oluyorum. Ramazan ayında sürekli “Allah (cc) Adem oğlunun her ameli kendinindir. Yalnız oruç müstesna, o benimdir. Onun mükâfaatını verecek olan da benim, buyurdu.” hadis-i şerif aklıma gelmektedir. Ayrıca oruç yemek bulamayıp aç kalan insanları anlamamız için güzel bir örnektir.”

22 yaşındaki müslüman olan katılımcımız de şöyle:

“Oruç farzdır, farz olduğu için ben de tutuyorum. Psikolojik açıdan ramazan ayında daha mutlu ve daha dingin oluyorum. Daha çok ibadet eder, daha çok namaz kılarım. Bu ise imanımın artmasına sebeptir. Oruç tutanlarla çok vakit geçiriyorum, birlikte camiye gider, sohbet dinler ve müşterek iftarlar yaparız. Bu sadece Ramazan ayında hissedebilen bir lütuftur” söylemektedir.”

Diğer katılımcıların ifadelerine de bakıldığında tuttukları oruçları genellikle Allah rızası için yaptıklarını ve bununla mutlu olduklarını belirtmektedirler. Yaratıcının gücüne inanca ve O'na ibadet etme, duygular ve insanlar arası ilişkiler üzerinde pozitif bir te'sir bırakmaktadır. Yaratıcının istediğini getiren insanın güveni artar ve cesaret kazanır. Ayrıca oruç ibadeti bireyin bencilliğini gidererek onu sosyal bir varlık yaparken, sıkıntıya ve zorluklara katlanarak bireye sabretme ve dayanma gücünü artırır.¹⁹⁰

Sonuçlar şunu göstermektedir; katılımcıların çoğunluğunda oruç tutma davranışı yerleşmiştir. Ayrıca katılımcıların oruç ibadetlerinin diğer ibadetlere göre daha fazla tutarlılık gösterdiği de söylenilenebilir. Mülakat sırasında gençlerin çoğu küçüklükten beri oruç tuttuklarını ifade etmişlerdir. Demek ki alışkanlıklar taklit ve özdeşleşme yoluyla küçük yaştan itibaren kazanılır ve ömür boyu devam edebilir. Fakat dinî davranış ve tutum kazanması konusunda çevrenin önemini de unutmamak gerekir.

3.9. Mutlulukla İlgili Bulgular

Bu bölümde katılımcıların hayatlarında genele olarak memnun olup olmadıklarının, sorulmuştur. Bu soruya verdikleri cevap aşağıdaki tablololar'da gösterilmiştir.

190 Uysal, a.g.e, s. 205 – 207

Tablo 20: Mülakata Katılan Mutluluk Durumuna Göre Katılımcıların Dağılımı

Genel olarak hayatınızdan memnunuz musunuz?	N	%
Evet	47	94
Hayır	-	-
Kısmen	3	6
Toplam	50	100

Tablo'ya bakıldığında soruya 47 kişi evet cevabı vererek örneklemin %94'ünü, kısmen cevabı veren 3 kişi de örneklemin %6'sını oluşturmaktadır. Görüldüğü gibi hayır cevap veren katılımcı bulunmamaktadır. Tablo incelendiğinde katılımcıların büyük çoğu hayatlarından memnun olduklarını sonucu ortaya çıkmaktadır.

Mutluluk hakkında katılımcıların ifadelerin bakıldığında genel olarak mutluluğu yaşam memnuniyeti yani öznel yaşam doyumu olarak tanımlamaktadırlar.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Din insanlık tarihinin her dönemde yerini almış ve varlığını devam ettirmiş. Bu konuda Yunanlı tarihçi Plutarch'ın meşhur sözü zikretmek yerinde olacaktır; “Geçmişte okulsuz, duvarsız ve kalesiz kentler gördüm fakat mabedi olmayan şehir görmedim”. Tarihsel kanıtlara dayanarak her toplumun belli bir dini, bir inancı var olduğunu biliyoruz. Bu da dinin insan için temel bir ihtiyaç olduğuna kanıttır. Her ne kadar çok bazı sosyolog, psikolog ve filozof dinin sonu geldiğini işaret etmişlerse de bunun yanlış olduğunu herkes görmektedir. Özellikle son zamanlarda din yaşamın her alana girmiş ve çok önemli bir eken olmuştur. Örneğin günümüzde yabancılaşma ve ruhsal bozuklukların tedavisiyle ilgilenen modern bilim tedavide sık sık dini kullanmaya başlamıştır. Dr. Karl Pang “Modern insan kendini arıyor” adlı kitabında şöyle diyor: “Son 30 senede bana gelen insanların en önemli hastalıkları inanç eksikliği ve mahkûmiyet oynaklığından kaynaklanmaktadır. Dine döndüklerinde tedavi olmuşlardır”.

Dinin bireysel yapılanmada ehemmiyeti açık bir şekilde görülmektedir. Fakat din etkisi yalnız bununla sınırlı değildir. Dinin ayrıca toplumsal yapılanmada fevkalade bir etkinliği vardır. Din, sağlıklı toplum, sosyal ilişkiler, insanlararası ilişkiler açısından son derece önemlidir. Din genel ilkeler koyarak insanlara o şekilde yardım etmektedir. Bunlar insana hayatta yön verir; onu kötü şeylerden uzak tutarak yükünü hafifletmesinde yardımcı olmaktadır. Din toplumun gelişmesine, sağlıklı bir toplumun olmasına katkı sağlamaktadır. Toplumda en yüksek olan iyilik, güzellik, doğruluk, sevgi, saygı, kardeşlik gibi insanı yücelten erdemlerin yerleşmesini sağlamaktadır. Böylece insanı dünyada iyiliğe güzelliğe, doğruluğa, ahirette ise kurtuluşa götürmektedir.

Sonuç olarak bütün insanların dini eğilim ve yönelimleri vardır. Fakat kişilikler ve insanlar arası farklılıklar olduğu gibi herkesin din karşısında tutumları da farklıdır. Kimileri bu tutumlara karşı özen göstererek dinin buyurduğu her şeyi yerine getirmeye çalışır, kimileri daha az, kimileri ise tereddüt içerisinde olmaktadır.

Din mutluluk ve huzur kaynağı olduğu söylenebilir. Dine bağlı insan kendisini doğal ve mutlu hissetmekte, din onu hem bu dünyada hem de ahirette başarı ve hedeflere kadar götürmektedir. Allah gönderdiği rehberlere karşı kör olmamız için bizleri şu şekilde uarmaktadır: “Kim de beni anmaktan yüz çevirirse şüphesiz onun sıkıntılı bir hayatı

olacak ve biz onu kıyamet günü kör olarak haşredeceğiz.” (Ta’Ha 124)

Bu çalışmada mutluluğun üzerinde dinin etkisini incelemeye çalıştık. Bosnalı ergenler üzerinde yapılan bu araştırmada onların dine karşı tutumlarını ve mutluluk düzeylerini tespit etmeye çalıştık. Genel olarak şu sonuçlara ulaştık:

- ✓ Mülakata katılan İslam ve Hıristiyan dinlere mensup olan ergenlerde Allah inancı oldukça yüksek seviyededir. Allah’ın varlığı hakkında ergenler genellikle dini ve aklî delillerden açıklama getirerek kesin bir görüşe sahiptirler. Allah’ın varlığına inanmayanlar ise sorgulayıcı ve kötümser inanca sahip olanlardır. Böyle bir tutum sergilemeleri ise çocukluk döneminde sağlıklı ve doğru din eğitiminden yoksun olmalarından kaynaklandığını düşünmekteyiz. Ayrıca bunlar genellikle yabancı evliliklerden doğan çocuklardır. Din arayışlarında kararsız kalan bu ergenler genelde ya ateist ya agnostik ya da başkalarından etkilenip farklı mezheplere mensup olmaya daha meyilidirler.
- ✓ Kader inancı oldukça yüksek seviyededir. Kader hakkında gençlerin ifadeleri toplum tarafından benimsemiş olan ifade ve açıklamalarla paralellik gösterdiğini söyleyebiliriz. Bu inandıkları ile öğrendiklerinin arasındaki uyumluluktan kaynaklandığını düşünüyoruz. Her ergen kaderini belirleyen bir Yaratıcının var olduğuna inanmaktadır. Genellikle başlarına gelen her şeyden ibret alarak kaderin Yaratıcı tarafından geldiğine inanarak onları manevi açıdan sakinleştiriyor, sıkıntılarının üstesinden gelebilmek için başlarına gelenleri Yaratıcıya havale edip psikolojik açıdan rahatlıyorlar. Bu onlara huzur veriyor çünkü yaşadıkları mutluluk ve üzüntülerinin onların Yaratıcısı tarafından gelmesi hayatlarını anlamlandırıyor. Sonuç olarak denilebilir ki, ergenler olumsuzluklarla mücadele ederken sıkıntıları, olayları daha önce yazılmış olarak kabullenmekte, yani kader inancından destek almaktadırlar.
- ✓ Kaderle bağlantılı olarak alınabilecek diğer bir husus ise ahiret inancıdır. Ölümü kaçınılmaz olgu olarak gören ergenler, bu dünyanın mutlak bir adaletten yoksun bir yer olduğu için ahirette mutlak olarak İlâhi adalet’in gerçekleşeceğine inanmaktadırlar. Hayatta anlam bulması açısından etkili görev oynarken olumlu duyguların uyandırmasında etkili bir faktör olabilmektedir. Bu durum onlara anlamsızlık, adaletsizlik ve acı ile başa çıkmalarına yardımcı olmakta, sıkıntı kaygı ve gerginlik hallerini azaltmakta ve daha mutlu olmalarına katkıda bulunmaktadır.

- ✓ Cennet iyi işler yapılması için teşvik edici faktör olduğu için pozitif duyguların uyanmasına neden olabilmektedir. Cehennem inancı ise, bir taraftan İlahi adaletin gerçekleşeceği yerlerden birisi olup bir taraftan olumlu duyguları, diğer taraftan da dini emirleri yerine getirmemesi açısından kaygıya neden olabilir. Bunun yanında dengeli bir cennet-cehennem inancının bireyi olumlu davranışlarda bulunma; toplum, kültür ve akıl tarafından negatif davranışlar olarak görülen eylemlerden de uzak kurma konusunda motivasyonel bir değere sahiptir. Bu durum da bireylerin mutluluğunu artırıcı bir faktör olarak karşımızda durmaktadır.
- ✓ Mülakata katılan ergenlerin çoğu dini bilgiler hakkında, dini tutum ve konularda özen gösterdikleri görülmektedir. Katılımcıların çoğu dini emirleri yerine getirmenin (namaz, oruç v.s) onları mutlu ettiğini belirtmişlerdir. Namazı çok nadiren kılan kişilerde bile namaz kılma alışkanlığı yerleşmiştir.
- ✓ Dua ile ilgili bulgular incelediğinde katılımcıların büyük çoğunluğunun dua ettiniği açık bir şekilde görülmektedir. Namazlarını, ibadetlerini, dini emirlerini neredeyse hiç yerine getirmeyen ergenlerde dua ettiklerini ifade etmişlerdir. Her şey için Allah'a dua eden gençler, dua sonrası Allah'a daha fazla yakınlaştıklarını hissederek, yalnız olmadıklarını, kendilerini daha iyi hissettiklerini belirtmişlerdir. Özellikle sıkıntılı zamanlarda duanın çok büyük fayda gördüklerini söylemişler. Onun için denilebilir ki, sıkıntıları hafifletmenin yanı sıra duanın mutluluk ile yakından ilişkisi vardır. Mutsuzluğun önemli sebepleri arasında yalnızlık duygusu, desteğin çekilmesi, tutunacak bir dal bulunamaması... gibi duygular gelmektedir. Dua aracılığıyla bireyler sığınacak sağlam bir kale dalga kıranlarla çevrili bir liman bulmakta, bu güvenlikte olma duygusu da bireylerin mutluluğunu artırıcı bir faktör olmaktadır. Dolayısıyla duanın mutluluğu artırdığına dair kurduğumuz hipotezimiz bulgular tarafından doğrulanmaktadır.
- ✓ Oruçla ilgili bulgulara bakıldığında katılımcıların çoğunda oruç tutma davranışı küçüklüden beri yerleşmiştir. Sonuçlara göre müslüman katılımcılar oruç ibadetini diğer ibadetlere oranla daha fazla ifa etmektedirler. Diğer aylarda cumadan cumaya namaz kılan katılımcılar neredeyse çoğu Ramazan ayında hem oruç tutar hem de sürekli ve devamlı namaz kılmaktadırlar. Ergenleri Ramazan ayında oruç tutmaya, namaz kılmaya ve diğer ibadetleri yapmaya iten sebepler arasında çevrenin etkisinden, Ramazan ayına atfedilen önemden ve Ramazan ayından önce diyanetin

ve yerel müftülüklerin yaptığı irşad faaliyetlerden kaynaklandığını düşünmekteyiz.

- ✓ Din, mutluluğun artmasında önemli bir etken olarak görülmektedir. Bu sonuca mülakat sırasında ergenlerle din hakkında, dine karşı tutumlarında verdikleri cevaplarından ulaştık. Daha önce de yapılan araştırmalar varsayımlarımızı desteklemektedir. Araştırma sonuçlarına göre bireylerin din ile ilgili inançları ibadetleri, duaları arttıkça öznel mutluluk durumlarında da bir artış görüldüğü ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla “din mutluluğun artmasında etkili bir faktördür” şeklinde kurduğumuz hipotezimiz bulgular tarafından doğrulanmıştır.

Genel olarak dini emir ve pratiklerin uygulanması insanların manevi yönünü doyurup onları mutlu etmektedir. Ayrıca daha önce de ifade edildiği gibi, sıkıntılarla başa çıkma, kaygı ve üzüntü ile mücadelede dinin ehemmiyeti büyüktür. Çünkü din insanın iç dünyasına hitap eden ve onu etkileyen bir olgudur. Durum böyle olunca insanın dinden etkilememesi diye bir şey söz konusu değildir. Din insan yaşamının her alanında varlığı gösteren ve her soruya ve her konuda insanlara lazım olan cevabı verir. İnsan düşünen varlıktır, sürekli nereye gittiğini, ne yaptığını gelecekle ilgili bir takım planlarını ve ne yapacağına dair kendi kendine sormaktadır. Böyle bir karışıklık içinde olan insan endişelerden kurtulmak, sükunete ve huzura ermek isteği içerisinde. Bu huzuru, sükuneti ancak ve ancak bir insanüstü hakikate bağlanarak bulunabilir. Bu hakikat ona ancak sağlıklı bir dinî hayatın verebileceğini düşünmekteyiz. Din eğitimcileri, sosyoloji ve felsefe ile uğraşan bilim adamları, öğretmenler, anne ve babalar çocukların ruhen daha sağlıklı, uyumlu ve mutlu olmalarını istiyorlarsa dinin mutlulukla ilişkisini ortaya koyan bu çalışmamızı ve diğer araştırmaları hesaba katmalıdırlar. Din ve mutluluk ilişkisinin din psikologlarınca daha farklı boyutlarda araştırılmaları yapılması gereken bakir bir alan olduğunu bildirmek isteriz.

KAYNAKÇA

1. YAZILI KAYNAKLAR

AKARSU Bedia, **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, TDK Yayınları, Ankara 1975

AKARSU Bedia, **Mutluluk Ahlakı**, İnkilap Kitapevi, İstanbul 1998

AKSEKİ Hamdi, **İslam Dini**, DİB. Yay., Ankara, 1970

ALBAYRAK Ahmet, **'Ergenlerin Dini Gelişiminde Sevgi ve Korku Motifinin**

Etkinliği', Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi, Der: Hayati Hökeleki, Ankara Okulu Yay, Ankara 2002

ALTINDAĞ Murat, **Eğitimde Araştırma Yöntemleri**, Ankara Üniversitesi E. B. E, Eğitim Bilimleri AnaBilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2005

ANİC Sime, KLAİC Nikola, DOMOVIĆ Zelimir, **Rjecnik Stranih Rijeci**, Sani-Plus, Zagreb 2002

ARMANER Neda, **Din Psikolojisi**, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1980

AYDIN Ayhan, **Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi**, Alfa Yayınları, 2.bs., İstanbul 2005

BAHADIR Abdülkerim, **Ergenlik Döneminde Dini ve Ahlaki Gelişim**, Ribat Dergisi sayı 293, 2007

BALCI Fatma, **Psikolojik Ve Öznel İyi Olma Hali İle Dini İnançlar Arasındaki İlişki Üzerine Bir İnceleme**, U.Ü, S.B.E, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2011

BAYYIĞIT Mehmet, **Gençlik ve Din**, Erman Ofset Matbaa, İstanbul 2002

BENTON William Benton, “**Adolescence**” Encyclopaedia Britannica, 1,C., USA 1970

BERGER Peter, **Kutsal Şemsiye**, çev. Ali Coşkun, Rağbet yay. İstanbul 2005

BİRCAN H. Hasan, **İslam Felsefesinde Mutluluk**, İz Yayıncılık, İstanbul 2001

BOZKURT Mehmet, **İslam, Hristiyanlık, Yahudilikte İnanç ve İbadetlerin Felsefi ve Sosyolojik Boyutları**, Ankara 2013

BRDAR Ingrid, **Zivotni Ciljevi i Dobrobit**, Filozofski Fakultet, izdanje 4-5, Društvena istraživanja; Casopis za opća i društvena pitanja, Rijeka 2006

BRKOVİĆ Aleksa, **Razvojna Psihologija**, Svetlost, Cacak 2011

CERVENİ Danijela, **Sreća i Njeni Korelanti**, Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski Fakultet, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Novi Sad 2013

CEVİZCİ Ahmet, **Felsefe Sözlüğü**, Paradigma Yayıncılık İstanbul 2010

- CLARK H. William, "**Çocukluk Dönemi Dinî**" Çev: Neda Armaner, A.Ü.İ.F.D., C. XXIV, Ankara 1981
- ÇAYIR Celal, **Türkiye’de Dini Değiştirip Hıristiyanlığa Geçişin Psiko-Sosyal Etkenleri**, U.Ü, S.B.E, (Yayınlamamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa 2008,
- ÇUBUKÇU A. İbrahim, **İslamda Ahlak ve Mutluluk Felsefesi**, DİB Yayınları, Ankara 1990
- Diyamet İslam Ansiklopedisi
- ECE K. Hüseyin, **İslam’ın Temel Kavramları**, Beyan Yay., İstanbul 2013
- ESKİ AHIT
- FORTHAMİ Frieda, **Jung Psikolojisinin Ana Hatları**, çev Aslan Yalçınar, 6. Baskı, Say yay, İstanbul 2004
- FREUD Sigmund, **Haz İlkesinin Ötesinde, Ben ve İd**, çev. Ali Babaoğlu 2. Baskı, Metis Yay, İstanbul 2009
- FROH J. Jeffery, The History of Positive Psychology: Truth be told, The Psychologist 16(3), 2004
- FROMM Erich Fromm, **Psihoanaliza i Religija**, çev. Uros Desnica, V.B.Z, Zagreb 2002
- FROMM Erich, **Erdem ve Mutluluk**, çev Ayda Yörükkan, Türkiye İş Bankası Kültür Yay, 4b, Istanbul 1997
- FROMM Erich, **İmati ili Biti**, çev Gvozden Flego, İzvor, Zagreb 2004
- FROMM Erich, **Kriza Psihoanalize**, çev Stanislav Tukar ve diğ, Naprijed, Zagreb 1980
- FROMM Erich, **Psikanalizin Bunalımı**, çev. K. Ercincan Kına, Say yay, İstanbul 2008
- FROMM Erich, **Sahip Olmak ya da Olmak**, çev. Aydın Arıtan, Arıtan Yayınevi, İstanbul 2003
- GÜNDÜZ Şinasi, **Hristiyanlık**, İSAM yay., İstanbul 2008
- GÖKBERK Macit, **Felsefe Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2008
- HAYTA Akif, **“İbadetler ve Ruh Sağlığı (Dini Pratikler İle Psiko-Sosyal Uyum Arasındaki İlişki Üzerine Bir İnceleme)”** Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi, der. Hayati Hökelekli, Ankara Okulu yay, Ankara 2002
- HÖKELEKLİ Hayati, **Din Psikolojisi**, TDV yay, Ankara 2008
- HÖKELEKLİ Hayati, **Din Psikolojisi Giriş**, DEM yay. , İstanbul 2010
- HÖKELEKLİ Hayati, **Psikolojisi Giriş**, 2 baskı, Düşünce Kitapevi, İstanbul 2009
- HORNEY Karen, **Çağımızın Nevrotik Kişiliği**, çev. Selçuk Budak, 5. Baskı, Öteki yay,

İstanbul 2007

HORNEY Karen, **Neuroticna Licnost Naseg Doba**, çev Dusan Kosovic, Cigoja Stampa, Beograd 2004

İSFEHANİ Ragib, **el-Müfredal Garibi'l-Kur'an**, Kahire, 1381/1961

JAMES William, **The Variets of Religious Experience**, A.B.D, Bibilozabar 2007

KARAMAN Nurko, **Arapsko-Bosanski Rijecnik za Djake I Studente**, Bemust, Sarajevo 1997

KÖKTAŞ E. Mehmet, **Türkiye'de Dini Hayat; İzmir Örneği**, İşaret Yay, İstanbul 1993

KÖSE Ali, Küçükcan Talip, **Doğal Afetler ve Din**, İstanbul 2000

KRSTIĆ Dragan, **Psiholoski Recnik**, Savremena Administracija, Beograd 1996

KULA N. Mustafa, **Kimlik ve Din**, Ayıışığı kitapları, İstanbul 2001

KULAKSIZOĞLU Adnan, **Ergenlik Psikolojisi**, RemziKitabevi, İstanbul 2013

KUR'AN-I KERİM

KUZMAN Marina, **Adolescencija, Adolescenti i Zastita Zdravlja**, Medicus Vol 18, No:2, 2009

LEUTAR Zdravka, JOSIPOVIĆ Ana Marija, **Neke Dimenzije Religioznosti Mladih**, Casopis za Duhovna i İntelektualna Pitanja, 2008

LİNLEY P. Alex Linley et all, **Positive psychology: Past, present, and (possible) future**, The Jurnal of Positive Psychology, University of Leicester, Leichester 2006

MASLOW Abraham, **Motivacija I Licnost**, çev. Ljiljana Miocinovic, Nolit, Beograd 1982

Novi Zavjet-Biblija

ÖZGEN K. Mehmet, **Farabi'de Mutluluk ve Ahlak İlişkisi**, İnsan Yay, İstanbul 1997

PADEN E. William, **Kutsalın Yorumu**, çev. Abdurrahman Kurt, Sentez Yayinlari Istanbul 2008

PEKER Hüseyin, **Din Psikolojisi**, Camlica yay, İstanbul 2003

PERNAR Mirjana, FRANCIŠKOVIC Tanja, **Psiholoski Razvoj Covjeka**, Sveuciliste Rijeka, Rijeka 2008

PULJIC Zelimir, **Humanisticka Psihologija-opis I porijeklo**, CRKVA U SVIJETU, Vol 16 No: 1, 1981

RIJAVEC Majda, MİLJKOVIĆ Dubravka, BRDAR İngrid, **Pozitivna Psihologija: Znanstveno İstrazivanje Ljudskih Snaga i Srece**, İEP-D2, Zagreb 2008

- RYFF D. Carol, **Happiness Is Everything, or Is It? Explorations on the Meaning of Psychological Well-Being**, Journal of Personality and Social Psychology 1989
- SAHAKIAN S. William, **Felsefe Tarihi**, çev. Aziz Yardımlı, İdea yay., İstanbul 1990
- Şamil İslam Ansiklopedisi
- SCHULTZ Duanne and et all, **Modern Psikoloji Tarihi**, çev. Yasemin, Aslay, Kaktüs Yay., 2b., İstanbul 2002
- SEHOVIĆ Mirha, **Osnovi Opce Razvojne i Pedagoske Psihologije**, OFF SET, Tuzla 2007
- ŞENTÜRK Habil, **Din Psikolojisi**, Esra Yayınları, İstanbul 1997
- ŞENTÜRK Mucahiddin, **Sakarya Halkının Kader Anlayışı**, S.Ü, S.B.E, Sakarya 2013
- Stari Zavjet-Biblija
- STEVENS Anthony, **Jung**, çev. Ayda Çayır, Kaknüs Yay, İstanbul 2009
- SUSNİC Djuro, **Znati i Verovati**, Stvarnost, Zagreb 1998
- SUZUKİ T. Daiestsu, FROMM Erich, **Zen Budizam i Psihoanaliza**, çev. Branko Vucicevic, Nolit, Beograd 1973
- TARAKÇI Muhammed, **Kalvinizmde Kader Anlayışı**, U.Ü.İ.F.D 2010, c.19
- TİLİCH Paul, **Ahlak ve Ötesi**, çev. Aliye Çınar, Elis Yayınları, Ankara 2006
- Türk Dili Kurumu Sözlüğü
- UYVAL Veysel, **Psiko-Sosyal Açıdan Oruç**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1994
- UZELAC Milan, **İstoriija Filozofije Od Dekarta Do Eugena Finka**, Triton, Vrsac 2003
- WATERMAN S Alan at the all, **The implications of two conceptions of happiness (hedonic enjoyment and eudaimonia) for the understanding of intrinsic motivation**, Journal of Happiness Studies, 2008
- WATSON David and et all, **Development and validation of brief measures of positive and negative affect: PANAS scales**. Journal of Personality and social Psychology, 54, 1988
- YAVUZER Haluk, **Çocuk Psikolojisi**, Altınkitaplar yayınevi, İstanbul 1984
- YAVUZER Haluk, **Çocuk Psikolojisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2010
- YENİ AHIT
- YILDIZ Murat, **Kur'anda Mutluluk**, A.Ü, S. B. E., (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1997

2. İNTERNET KAYNAKLARI

http://internal.psychology.illinois.edu/~ediener/Documents/Pavot-Diener_1993.pdf

<http://medical-dictionary.thefreedictionary.com/adolescence>

<http://oguzcetin.gen.tr/nitel-bir-arastirma-teknigi-gorusme.html>

<http://www.mullasadra.ba/ostalo/vjera-ili-sekularizam/1011-cilj-bojjih-religija>,

<http://en.wikipedia.org/wiki/Happiness>

EKLER

MÜLAKAT SORULARI

- 1. Cinsiyet**
- 2. Yaşınız**
- 3. Eğitim Düzeyi**
- 4. Dininiz**
- 5. Ailenin Gelir Durumu**
- 6. Allaha İnanıyor Musunuz?**
- 7. Kadere İnanıyor Musunuz? Neden? Açıklayınız**
- 8. Kendinizi Dindar Olarak Ne Kadar Görüyorsunuz?**
- 9. Din Sizi Mutlu Eden Etkenlerin Arasında Var Mı? Açıklayınız**
- 10. Öldükten Sonra Bir Sonraki Hayata- Ahirete İnanır Mısınız?**
- 11. Cennet'in Varlığına İnanıyor Musunuz?**
- 12. Cehennem'in Varlığına İnanıyor Musunuz?**
- 13. Namaz kılıyor musunuz? Namazdan sonra kendiniz nasıl hissediyorsunuz?**
- 14. Dua ediyor musunuz? Duadan sonra kendinizi nasıl hissediyorsunuz?**
- 15. Oruç tutuyor musunuz?**
- 16. Genel olarak hayatınızdan memnun musunuz?**

ÖZGEÇMİŞ

Adı, Soyadı	Armin		JASAREVIĆ	
Doğum Yeri ve Yılı	Zenica		23.02.1989	
Bildiği Yabancı Diller	Türkçe		İngilizce	Arapça
ve Düzeyi	Çok iyi		Orta Düzey	Orta Düzey
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı		Kurum Adı	
Lise	2004	2008	Mustafa Germirli İmam Hatip ve Anadolu İmam Hatip Lisesi	
Lisans	2008	2012	Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	
Yüksek Lisans	2012	2014	Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü	
Doktora				
Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama - Ayrılma Yılı		Çalışılan Kurumun Adı	
1.				
2.				
3.				
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar	Balkan Araştırmalar Dergisi			
Katıldığı Proje ve Toplantılar	<ul style="list-style-type: none"> - Udruzenje Mladih "Ljubicica": Projekat "Razvijanje humane svijesti kod mladih, 2012 - Udruzenje Mladih "Ljubicica": Projekat "Skolska Graja" 2013 - Udruzenje Mladih "Ljubicica": Projekat "Paket Srece" 2012, 2013 			
Yayımlar:	<ul style="list-style-type: none"> - Religijsko iskustvo kao vazan factor sa stresnim I traumaticnim dogağajima (makale)- Didakticki Putokazi 68, 2014, str 73 			
Diğer:	Türkçeden-Boşnakçaya çeviriler - İslam Medeniyetinde Bilgi ve Bilim- M. Cufta ile birlikte çeviri. Boşnakçadan-Türkçeye - Knjiga pjesama "U Bosni u Bozijoju Basci" yazar: Cazim Skaljo			
İletişim (e-posta):	jasarevic.armin@gmail.com ; armn2613@yahoo.com ;			
	Tarih İmza Adı Soyadı			

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Armin Jasarevic
Tez Adı	Bosnalı Gençlerde Din ve Mutluluk İlişkisi Üzerine Araştırma
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri AnaBilim Dalı
Tez Türü	Yüksek Lisans
Tez Danışman(lar)ı	Doç. Dr. İbrahim Gürses
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) izni	☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimin sadece içindekiler, özet, kaynakça ve içeriğinin % 10 bölümünün fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin vermiyorum
Yayımlama izni	☐ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin Veriyorum

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih :

İmza :